

Raamwerk Seksualiteit en Beleid

Kwaliteit, preventie en reactie
in jouw organisatie

Februari 2012

Kipdorpvest 48a
2000 Antwerpen
Tel.: 03/238 68 68
www.sensoa.be

Houba - de
Strooperlaan 292
1020 Brussel
Tel.: 02/475 44 11
www.childfocus.be

Sensoa bevordert als expertisecentrum de seksuele gezondheid in Vlaanderen.

De **kerntema's** van Sensoa zijn relationele en seksuele vorming, preventie van soa en hiv, preventie van ongeplande zwangerschappen, preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag en de integratie van mensen met hiv. Deze thema's behandelen we vanuit een positieve benadering van seksualiteit.

We werken op verschillende manieren naar uiteenlopende **doelgroepen** zoals het brede publiek, jongeren (en de professionelen die zich naar jongeren richten), homomannen, kwetsbare migranten en mensen met hiv. We stimuleren ook beleidsmakers om aandacht te hebben voor seksuele en reproductieve gezondheid in het internationale beleid.

Onze concrete **dienstverlening** neemt verschillende vormen aan. Professionelen kunnen bij Sensoa Vorming terecht voor opleiding,

bijscholing of vorming op maat rond seksualiteit, relationele en seksuele vorming en seksueel misbruik. Wie op zoek is naar kwaliteitsvol educatief materiaal om relationele en seksuele vorming te geven kan beroep doen op de Sensoa leermiddelenbank en www.seksuelevorming.be

Mensen met hiv en hun omgeving kunnen terecht bij Sensoa Positief voor ondersteuning, lotgenotencontact en alle mogelijke informatie over leven met hiv.

Informatie over diverse aspecten van seksuele gezondheid voorzien we via onze **websites** www.seksualiteit.be, www.allesoverseks.be (voor jongeren), www.mannenseks.be (voor homomannen) en www.levenmethiv.be (voor mensen met hiv, hun omgeving en mensen die werken met hiv). Organisatie-info is terug te vinden op www.sensoa.be.

Child Focus

Child Focus is de Stichting voor Vermiste en Seksueel Uitgebuide Kinderen, een stichting van openbaar nut. Sinds 1998 stelt Child Focus zeven dagen op zeven en **24 uur op 24**, zowel nationaal als internationaal, alles in het werk om vermiste kinderen terug te vinden en seksuele uitbuiting van kinderen te bestrijden.

Child Focus is voor deze fenomenen enerzijds werkzaam als meldpunt en anderzijds als expertisecentrum dat studies en preventiemateriaal ontwikkelt.

Voor meldingen van of vragen over een verdwijning, een ontvoering of seksueel misbruik bestaat **het gratis noodnummer 116000**. Jongeren met vragen over seksueel misbruik kunnen chatten via www.nupraatikerover.be. Mensen die kinderpornografie detecteren op het internet kunnen dit anoniem melden op het burgerlijk meldpunt www.stopchildporno.be. Child Focus beheert ook de website www.clicksafe.be, boordevol informatie over een veilig en verantwoord internetgebruik voor kinderen en jongeren, en met links naar een hulplijn over veilig internet.

**Hoe
navigeren?**

**Raamwerk
Seksualiteit en Beleid**

Kwaliteit, preventie en reactie
in jouw organisatie

1 Denkkaders

2 Normatieve lijst seksuele ontwikkeling

5 Seksuele Vorming

4 Beroepsgeheim en andere begrippen

1 Een leidraad

2 Quickscan

3 Uitgangspunten voor kwaliteit, preventie en reactie

4 Beleidsmatrix en interventies

5 Competentiechecklist

6 Checklist omgangsregels

7 De gedragscode

8 Een handelingsprotocol

9 Wegwijzer

Hoe navigeren?

INFORMATIONS/
CONTACTS

MENU/
HELP

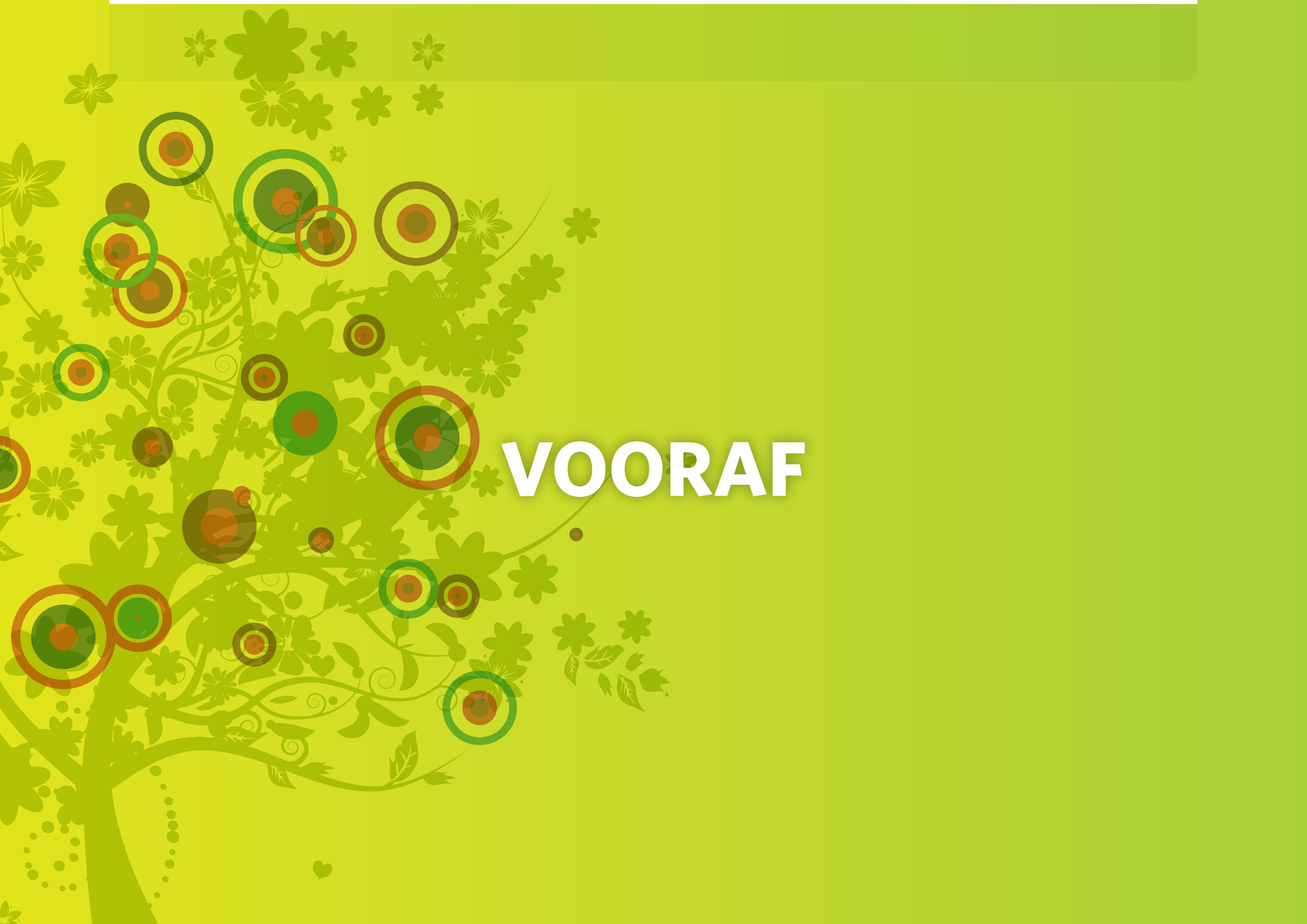
ZOOM IN / OUT

FULL SCREEN /
DOWNLOAD THE
PRINTED VERSION

PREVIOUS/NEXT PAGE

VOORAF

1 Woord vooraf

Beste lezer,

Het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* reikt jouw organisatie de bouwstenen aan voor een **stevig en integer beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit**. Het bundelt een modelvisie, concrete instrumenten en boeiende achtergrondinformatie: allerlei elementen die je nodig hebt om rond dit belangrijke thema een nieuw beleid op te bouwen of een bestaand beleid bij te schaven.

Sensoa en Child Focus ontwikkelden het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* vanuit een gemeenschappelijke bekommernis. Onze ervaringen op het terrein, maar ook de vele getuigenissen die de voorbije tijd in de media te horen waren, leren ons dat heel wat mensen in verschillende omgevingen het slachtoffer worden van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik. Diverse commissies bevelen bijgevolg aan om de aandacht van organisaties voor de preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag te verscherpen. Dat vinden we een erg goede zaak. Het gevaar is volgens ons echter niet denkbeeldig dat we in onze focus om risico's te voorkomen, voorbijgaan aan de voorwaarden om voor kinderen, jongvolwassenen en (kwetsbare) volwassenen een klimaat te vrijwaren waarin zij zich kunnen ontplooien op het vlak van seksualiteit, relaties en lichamelijke integriteit. Onze bekommernis bestaat er dan ook in dat een beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit zo integraal mogelijk is, dit wil zeggen: het vertrekt bij een breed **kwaliteitsbeleid** en bouwt dan verder met een **preventie-** en **reactiebeleid**.

Dit document is bedoeld **voor alle sectoren** waar men met kinderen, jongvolwassenen of (kwetsbare) volwassenen werkt in een organisatorisch en eventueel residentieel verband. Het kan dus gaan om kinderopvanginitiatieven, jeugthuizen en jeugd-

bewegingen, MPI's en opvangcentra, tehuizen voor bijzondere jeugdzorg, internaten, scholen, sportclubs, psychiatrische instellingen, rusthuizen, enz. De uiteindelijke gebruikers van het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* zijn alle intermediairs die in deze sectoren werken: opvoeders, groepsleiders, leerkrachten, leidinggevenden, trainers, directie, enz.

Het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* is een **werkdocument**, dat een eigen vertaling en invulling per sector of organisatie vergt. Je kan het gebruiken om vanaf een tabula rasa een beleid op te bouwen, maar veel vaker zal je het als een toets of aanvulling van je reeds bestaand beleid kunnen aanwenden. We kozen daarom voor een digitaal Raamwerk, dat te downloaden is op www.seksuelevorming.be en www.childfocus.be. Op die manier kan elke geïnteresseerde sector of organisatie makkelijk aan de slag met (elementen uit) het document.

Het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* kwam tot stand met de ondersteuning van een groep experts en verantwoordelijken uit verschillende sectoren die samen als **feedbackgroep** functioneerden. De namen van de leden zijn te vinden achteraan dit document.

We wensen je veel lees- en werkplezier.

Erika Frans, Sensoa
Astrid De Bruycker, Child Focus

Vlaamse overheid

©Sensoa & Child Focus, 2012
Met de steun van de Vlaamse Overheid

2 Managementsamenvatting

Dit *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* is een werkdocument dat organisaties kan helpen bij het uitwerken of aanvullen van het beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit, inclusief alle thema's die daaraan verbonden zijn. Voor elke context zullen telkens andere elementen meer of minder bruikbaar zijn en kan je de verschillende onderdelen aanpassen aan eigen noden. Het *Raamwerk* bestaat uit drie grote onderdelen.

1. Een modelvisie voor het beleid,

- a. vertaald in uitgangspunten op drie niveaus van beleid (kwaliteit, preventie en reactie);
- b. verder geconcretiseerd in doelstellingen per beleidsdomein (zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid en communicatie).

2. Instrumenten die het beleid toepasbaar maken in de praktijk:

- a. een leidraad: hier kan je ideeën opdoen over hoe je aan de slag kan;
- b. een *quickscan*: topiclijsten die je kunnen helpen de huidige situatie in te schatten;
- c. uitgangspunten voor een beleidsvisie;
- d. een uitgewerkte beleidsmatrix met suggesties voor mogelijke interventies en werkwijzen;
- e. een competentiechecklist voor medewerkers, die je kan gebruiken om de noden aan bijscholing in kaart te brengen;
- f. een checklist voor omgangsregels;
- g. een gedragscode: een instrument om de verwachtingen naar medewerkers met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit te formuleren;
- h. een handelingsprotocol: een stapsgewijs voorstel tot handelen bij een vermoeden, een onthulling of een vaststelling van seksueel misbruik;

- i. een wegwijzer met adressen en contactgegevens waar je cliënten kan naar doorverwijzen of waar je zelf terecht kan voor advies en ondersteuning.

3. Achtergrondinformatie:

- a. denkkaders voor een beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit, met linken naar meer bronnenmateriaal;
- b. de normatieve lijst seksuele ontwikkeling, die je een idee geeft van leeftijdgebonden seksueel gedrag;
- c. een overzicht seksuele vorming, dat je een idee geeft van wat er aangeboden kan worden aan cliënten;
- d. beroepsgeheim en andere begrippen: informatie over de huidige wetgeving terzake.

We voegen tot slot ook een uitgebreide **referentielijst** toe. Lezers die meer willen weten, kunnen zo makkelijk de weg vinden in de bestaande literatuur en voorbeelden.

3 Woordenlijst

Kwaliteitsbeleid

Een kwaliteitsbeleid geeft rond zorg, educatie, accommodatie en communicatie een voorwaarden-scheppend kader voor seksualiteit en lichamelijke integriteit binnen een organisatie. Het kwaliteitsbeleid is voorwaarden-scheppend voor de andere niveaus.

Preventiebeleid

Een preventiebeleid bouwt verder op een kwaliteitsbeleid, maar gaat dieper in op het vermijden van risico's.

Reactiebeleid

Een reactiebeleid bouwt verder op het preventiebeleid en bepaalt hoe met een incident kan worden omgegaan.

Cliënt

We gebruiken consequent het woord 'cliënt' als we de leerling, jongere, het kind, de interne, het lid van een jeugdbeweging, de bewoner,... bedoelen. Bij een doorontwikkeling van dit *Raamwerk* kan elke organisatie deze terminologie aan de eigen context aanpassen.

Medewerker/begeleider

De termen 'medewerker' en 'begeleider' staan voor de leerkracht, opvoeder, jeugdwerker, begeleider, trainer, verzorger,... Bij een doorontwikkeling van dit *Raamwerk* kan elke organisatie deze terminologie aan de eigen context aanpassen.

Externen

Externen zijn personen die zich niet binnen de organisatie bevinden, maar in meer of mindere mate kunnen betrokken zijn: ouders en familie, maar ook minder betrokken externen zoals partnerorganisaties.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag

Seksueel grensoverschrijdend gedrag is elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de volgende zes criteria niet wordt voldaan: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat, (5) contextadequaat en (6) zelfrespect.

Seksueel misbruik

Seksueel misbruik is elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk (bijvoorbeeld misbruik onder jonge kinderen), waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, en/of die op een of andere manier is afgedwongen, en/of waar het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke relatie staat.

**EEN BELEIDSVISIE
OP SEKSUALITEIT
EN LICHAMELIJKE INTEGRITEIT**

1 Inhoud en doel

Dit eerste deel van het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* kan jouw organisatie helpen een eigen beleidsvisie uit te werken op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit. Dit gedeelte bestaat uit **uitgangspunten** voor een beleidsvisie, ingedeeld per beleidsniveau: kwaliteit, preventie en reactie. Daarop volgt een **concretisering per beleidsdomein**. We helpen je organisatie doelstellingen te formuleren op vlak van zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van medewerkers en communicatie.

Niet alle uitgewerkte elementen zijn relevant voor alle organisaties of moeten even uitgebreid aan bod komen in een beleidsplan. Het is de bedoeling dat jouw organisatie een weging en een selectie maakt van de verzamelde elementen. Zo kan je komen tot doelstellingen op maat van en een planning op tempo van jouw organisatie.

2 Motivering en situering

Een beleid ontwikkelen op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit is specifiek voor jouw organisatie. Dit beleid bestaat uit een aantal onderdelen: een visie, doelstellingen per beleidsdomein, een planning en een aantal uitgewerkte procedures. Om dit geheel te realiseren is een proces nodig waar verschillende betrokkenen aan participeren, en dat regelmatig herhaald wordt. Meer info vind je in het instrument 'leidraad'.

Een uitgewerkte **visie** op seksualiteit en lichamelijke integriteit is een noodzakelijk onderdeel van een beleid van een organisatie die bezig is met zorg, op-

vang, opvoeding of begeleiding van mensen. Een visie moet richting geven aan het verbeteren van de zorg en veiligheid van cliënten, het verhogen van de professionaliteit van de medewerkers en het bevorderen van de communicatie met alle betrokkenen over de verwachtingen en keuzes. Zonder een uitgeschreven visie slaagt een organisatie er vaak niet in de nodige kwaliteit te garanderen en een verbetertraject uit te stippelen, ontbreekt vaak eensgezindheid en beperken initiatieven zich tot geïsoleerde acties.

Voor het formuleren van een visie maken we gebruik van een aantal bestaande denkkaders die relevant zijn voor de thema's seksualiteit en lichamelijke integriteit. Deze denkkaders moeten ons helpen de uitgangspunten en doelstellingen voor het beleid op te stellen. Meer info vind je bij de achtergrondinformatie 'denkkaders'.

1. Het ontwikkelingskader

De seksuele ontwikkeling is een universeel proces, dat elk individu doormaakt, en dat grotendeels ook de noden en vragen binnen bepaalde leeftijdsfasen bepaalt. Ontwikkeling gebeurt op cognitief, fysiek, psychologisch en sociaal vlak, en is voor elk individu uniek. Tegelijk zijn er ook gemeenschappelijke elementen. In de achtergrondinformatie 'normatieve lijst' kan je een korte beschrijving vinden van de meest voorkomende seksuele gedragingen per leeftijdsfase bij kinderen en jongeren. Deze gedragingen horen bij de 'normale' seksuele ontwikkeling, en komen in meerdere of mindere mate bij de meeste kinderen voor.

2. Het rechtenkader

In het denken over seksualiteit is het rechtenkader een belangrijke kapstok. Een leidraad is het "IPPF

Charter voor seksuele en reproductieve rechten". Ook het recentere "Sexual Rights Declaration" is een bruikbaar kader. Daarnaast is er het "Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind", dat kinderen en jongeren ziet als mensen met rechten, ook op vlak van seksualiteit.

3. Juridisch en regelgevend kader

Wat mag en wat mag niet volgens het strafrecht en het burgerlijk recht? Het strafrecht heeft voornamelijk ervaring met bescherming tegen ongewenste vormen van seksueel gedrag, maar geeft ook een aantal uitgangspunten weer zoals "goede zeden", seksuele meerderjarigheid, consensualiteit. Wat verstaat de wet onder openbare zedenschennis, aanranding of incest?

4. Ethisch kader

Welke normen en waarden willen we verdedigen over seksuele en intiem lichamelijke contacten? Gangbare denkpistes en concepten zoals *sexual citizenship* en "seksuele cultuur" worden uitgelegd. Ook de zes criteria uit "het vlaggensysteem" worden hier meegenomen: toestemming, gelijkheid en vrijwilligheid, leeftijdsadequaatheid, contextadequaatheid en zelf-respect.

5. Kwaliteit van leven

Naarmate mensen betekenisvolle en warme relaties hebben met mensen uit de meest dichtbijzijnde relatiecirkels, verhoogt de kwaliteit van hun leven. Een beleid rond kwaliteit van leven moet er zich op richten dat de relatiecirkels van mensen voor wie we de zorg opnemen, voldoende kwaliteit en contacten garanderen. Modellen als 'de hermeneutische cirkel', het ecogram of het 'de groeicirkel' zijn voorbeelden van denkkaders die dit aspect in kaart brengen.

6. Seksuele gezondheid

Internationale definities over seksualiteit, seksuele gezondheid en seksuele vorming kunnen als uitgangspunt dienen om de visie van de werking in een breder kader te situeren. Wat verstaat de Wereldgezondheidsorganisatie, de UNESCO of een andere toonaangevende organisatie onder seksualiteit? Welke concepten maken deel uit van een gemeenschappelijk onderhandeld en geratificeerd referentiekader?

7. Traumatogene modellen

Er is in de loop van de laatste 20 jaar veel onderzoek verricht naar de gevolgen en effecten van (seksueel) misbruik op korte en lange termijn bij slachtoffers. Daaruit hebben we begrepen dat seksueel misbruik één van de ergste trauma's is, met gevolgen die zowel voor kinderen als voor volwassenen levenslang kunnen meespelen.

De uitgangspunten uit deze denkkaders werden omgezet in uitgangspunten voor een beleid. Het instrument 'uitgangspunten' biedt een opsomming van relevante uitgangspunten, waaruit je voor jouw organisatie een eigen selectie kan maken.

Het uitwerken van een visie is altijd het werk van een groep, en de visie moet voldoende gedragen en gedeeld worden door alle betrokkenen. Een visie moet een richtinggevend instrument zijn dat de algemene lijnen voor voldoende lange tijd uittekent. Het moet niet in detail ingaan op specifieke afspraken en regels, die wel kunnen worden opgenomen in bijvoorbeeld een huishoudelijk reglement.

Op die manier zal een visiedocument een langere looptijd hebben dan een afsprakenboek of reglement. Het geeft de algemene principes weer en de wijze

waarop deze geconcretiseerd worden in diverse domeinen van het beleid.

Een visiedocument heeft een strategische functie, en bevat ook best een soort historiek: wie heeft er aan meegewerkt, wanneer is het bekrachtigd, hoe en wanneer werd het geëvalueerd en geüpdatet.

De visie op seksualiteit en lichamelijke integriteit heeft linken met andere visiedocumenten en thema's zoals pesten, gezondheid en veiligheid. Binnen je organisatie kan je dus best streven naar een maximale integratie van dit thema in bestaande beleidsdocumenten en werkwijzen. Meer info over hoe je hiermee aan de slag kan, vind je in het instrument 'leidraad'.

3 Drie beleidsniveaus

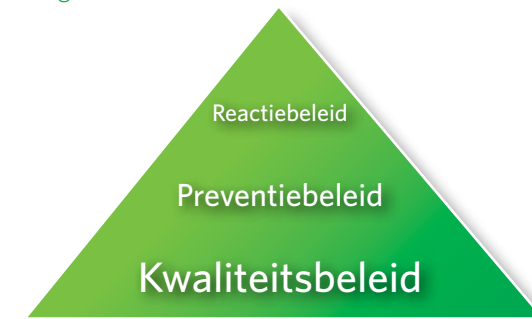
Er zijn verschillende beleidsniveaus:

- Een **kwaliteitsbeleid** geeft rond zorg, educatie, accommodatie en communicatie een voorwaarden-scheppend kader voor seksualiteit en lichamelijke integriteit binnen een organisatie. Dit niveau is het belangrijkste, want het is voorwaarden-scheppend voor de andere niveaus.
- Een **preventiebeleid** bouwt verder op dit kwaliteitsbeleid, maar gaat dieper in op het vermijden van risico's.
- Een **reactiebeleid** bouwt verder op het preventiebeleid en bepaalt hoe met een incident kan worden omgegaan.

Een kwaliteitsbeleid beschrijft de visie van je organisatie op hoe alle betrokkenen met elkaar omgaan op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit, en hoe deze kwaliteiten worden verankerd in een dagelijkse werking en praktijk. Het kwaliteitsbeleid vormt

je vertrekpunt - de andere onderdelen passen erin. Al te vaak gaat een organisatie pas naar aanleiding van een incident een beleid uitwerken. Het gevaar is dan groot dat de organisatie enkel focust op een preventiebeleid en geen aanknopingspunten biedt voor een positieve seksualiteitsbeleving.

Figuur: Een beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit

De hierna beschreven uitgangspunten zijn hoofdzakelijk geformuleerd met de cliënten als onderwerp, omdat dit de belangrijkste doelgroep is waarvan een beleid ten dienste staat. Uiteraard impliceert dit dat er voldoende wordt nagedacht over welke ondersteuning de uitvoerders van dit beleid nodig hebben: de begeleiders (personeel of vrijwilligers), de eventuele andere structurele niveaus (middenmanagement en management) en externe partners (zoals ouders). Een gebrek aan zorg voor cliënten is immers vaak verbonden aan een gebrek aan zorg voor de medewerkers.

Bij elk beleidsniveau is daarom een doelstelling toegevoegd die verwijst naar de begeleiders en de organisatie. Deze doelstellingen worden verder geconcretiseerd in het beleidsdomein competenties van begeleiders (cf. infra).

4 Uitgangspunten voor een beleid

Deze uitgangspunten zijn grotendeels afgeleid uit de voor seksualiteit en lichamelijke integriteit relevante denkkaders (zie de achtergrondinformatie 'denkkaders'). Deze uitgangspunten kunnen de start vormen van een denkoefening over de visie van de organisatie op dit onderwerp. Niet alle uitgangspunten zullen relevant zijn, maar een selectie uit deze uitgangspunten zal deel uitmaken van de visie van de organisatie. Het instrument 'uitgangspunten' gaat dieper in op elk van de onderstaande uitgangspunten. Je kan dit instrument gebruiken om te komen tot een selectie op maat van jouw organisatie. Wie moet aanwezig zijn bij deze denkoefening? Hoe pak je deze denkoefening aan? Deze en andere vragen worden beantwoord in het instrument 'leidraad'.

Uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid

Het kwaliteitsbeleid is een voorwaardenscheppend kader dat expliciteert hoe we omgaan met seksualiteit, lichamelijke integriteit en aanverwante onderwerpen. Het beschrijft eveneens wat beschouwd wordt als noodzakelijke zorg voor en begeleiding van cliënten. Hieronder vind je een reeks uitgangspunten die richtinggevend kunnen zijn bij het ontwikkelen van een visie op kwaliteit.

- Cliënten hebben recht op een goede kwaliteit van leven en welzijn.
- Elk individu is ook een seksueel wezen, en seksualiteit maakt onlosmakelijk deel uit van het mens-zijn.
- Cliënten hebben recht op informatie en seksuele vorming.
- Cliënten hebben toegang tot hulp en ondersteuning, zorg en diensten met betrekking tot seksuele gezondheid.

- Cliënten hebben een maximale autonomie in hun seksuele en relationele leven en keuzes, rekening houdend met hun leeftijd en ontwikkeling.
- Cliënten hebben recht op privacy.
- Cliënten ontwikkelen een valide seksuele moraal, dit wil zeggen een moraal die (rechts)geldig, erkend en werkbaar is.
- Een open, correcte communicatie over seksualiteit maakt dat vragen, wensen, problemen en verschillen in visies bespreekbaar zijn.
- Ouders of familie zijn betrokken bij het ontwikkelen van een beleid.
- Het beleid is juridisch correct.
- De organisatie neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om het kwaliteitsbeleid op dit terrein te verbeteren.

Uitgangspunten voor een preventiebeleid

Bij preventie denken we aan risico's op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit, die ongewenst en dus beter te voorkomen zijn. Voorbeelden zijn seksueel misbruik, ongewenste zwangerschap, hiv of soa besmetting, gender-gerelateerd geweld, frustraties en pesterijen. Het voorkomen van risico's is ook één van de verantwoordelijkheden van de organisatie en kan zich vertalen in volgende uitgangspunten.

- Cliënten hebben recht op veiligheid en gezondheid op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit.
- Cliënten worden beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toestemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, of die niet leeftijds- of contextadequaat zijn, of die zelfbeschadigend zijn.
- Er wordt aandacht besteed aan het verhogen van weerbaarheid tegenover mogelijke risicosituaties.
- Er is een laagdrempelig aanspreekpunt voor klachten en hulp waar cliënten terecht kunnen.

- Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesterijen.
- De organisatie neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om risico's op dit terrein te verkleinen.

Uitgangspunten voor een reactiebeleid

Het reactiebeleid stippelt uit wat je organisatie moet doen wanneer er een incident plaatsvindt. Welke procedure, werkwijze, rapportage of zorg is er nodig? Hieronder volgen uitgangspunten van een goed reactiebeleid.

- Cliënten hebben recht op een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht.
- Er zijn maatregelen omschreven na een incident.
- Er is aandacht voor opvolging van incidenten op lange termijn.
- Er is een permanente evaluatie van de werkwijze na een incident.
- De organisatie neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om incidenten te voorkomen en correct af te handelen.

5 Beleidsdomeinen

In dit onderdeel vertalen we de uitgangspunten van de drie beleidsniveaus naar de diverse beleidsdomeinen van 'zorg en educatie', 'huisregels en accommodatie', 'deskundigheidsbevordering en screening van begeleiders' en 'communicatie'. Deze concretisering zal per type organisatie verschillend zijn, en elke organisatie zal hier eigen accenten moeten leggen. Mogelijk liggen de accenten ook anders in verschillende afdelingen van eenzelfde organisatie. Zo zal in residentiële voorzieningen meer rekening moeten worden gehouden met slaap- en wassituaties, in am-

bulante diensten of dagcentra zullen andere klemtonen gelegd worden. Organisaties die in een vrijetijdscontext werken (bijvoorbeeld sport- of jeugdverenigingen) zullen nog andere accenten leggen.

In het werk dat een organisatie moet doen zit deze vertaling vevat: het invullen van een beleidsmatrix waarin specifiek zal staan wat er op welk domein nodig of wenselijk wordt geacht voor zowel de cliënt, de medewerker als voor externen. Het beleidsinstrument 'beleidsmatrix en interventies' geeft je een idee van wat dit zou kunnen inhouden. Het beleidsinstrument 'quickscan' kan je een idee geven over de vragen die je aan de verschillende betrokkenen kan stellen om een beeld te krijgen van de huidige situatie en de wensen voor de toekomst.

We starten met een algemeen overzicht per beleidsdomein en vatten de grote lijnen samen in de beleidsmatrix. Hieronder bespreken we de beleidsdomeinen 'zorg en educatie', 'huisregels en accommodatie', 'deskundigheidsbevordering en screening begeleiders' en 'communicatie'.

	KWALITEIT	PREVENTIE	REACTIE
Zorg	Basiszorg	Preventieve zorg	Zorg na incident
Educatie	Basiseducatie	Preventieve educatie	Educatie na incident
Huisregels	Basis omgangsregels	Regels ter preventie	Regels na incident
Accommodatie	Basis accommodatie	Accommodatie en veiligheid	Accommodatie na incident
Screening	Basiscompetenties	Risicobeperkende competenties	Competenties in opvang van slachtoffers en plegers
Deskundigheid personeel	Specifieke competenties		
Communicatie	Welke communicatie over kwaliteitsbeleid naar wie en hoe?	Welke communicatie over preventiebeleid naar wie en hoe?	Welke communicatie over reactiebeleid naar wie en hoe?

Zorg en educatie

Kwaliteit

Welke elementen uit de uitgangspunten zijn belangrijk om te vertalen in zorg en educatie voor de cliënten? Welke algemene basiszorg voorzien we, en op welke manier werken we hieraan? Geven we seksuele en relationele vorming aangepast aan de leeftijd of ontwikkelingsfase, en hoe organiseren we dat? Wat verwachten cliënten op dat vlak? Welke specifieke vormen van zorg en educatie stellen we op dit vlak ter beschikking van bepaalde specifieke groepen bijvoorbeeld via een verpleegkundige, een psycholoog of contacten met externen? Over welke rechten geven we voorlichting en bieden we ondersteuning aan? Hoe kunnen we controleren dat elke cliënt de zorg en educatie krijgt die we in ons kwaliteitsbeleid voorzien, en niet enkel de *happy few*? Hoe kunnen we dit onderdeel van ons kwaliteitsbeleid een vaste plaats geven in de planning? Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Preventie

Individen weerbaar maken tegenover risico's betekent dat men in de opvoeding of vorming aandacht besteedt aan die elementen die ervoor kunnen zorgen dat de persoon zichzelf kan beschermen en dat hij of zij geen anderen in gevaar brengt. In de informatie over seksualiteit en lichamelijke integriteit moet daarom ruimte zijn voor risicosituaties en beschermingsmethodes. Ook attitudes en vaardigheden zoals verantwoordelijkheidszin en communicatievaardigheden zijn hierin belangrijk. Cliënten moeten ook weten waar ze terecht kunnen met hun vragen en er moet goede hulp voorhanden zijn indien er zich problemen voordoen. Ze moeten in staat zijn vragen te stellen en hulp te zoeken. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Reactie

Een goed reactiebeleid zorgt ervoor dat klachten snel geformuleerd worden en snel een passend antwoord krijgen. Het is dus goed om proactief met incidenten of klachten om te gaan. Dit betekent dat de begeleiders regelmatig nagaan of er klachten zijn en bij een incident alle betrokkenen worden uitgenodigd om een situatie te evalueren. Ook een goede procedure om incidenten of klachten te behandelen en erover te communiceren is belangrijk. Klachten kunnen komen van cliënten, van medewerkers, van ouders of familieleden of van externen.

Een handelingsprotocol is een uitgeschreven procedure die een begeleider kan volgen bij een incident. Een goed protocol voorziet in een aantal stappen en in diverse betrokken partijen, is vooraf besproken en gekend, en wordt regelmatig opgefrist en geëvalueerd. Een model vind je in het instrument 'handelingsprotocol'.

Huisregels en accommodatie

Kwaliteit

Hoe vertaal ik de algemene uitgangspunten van mijn beleid in huisregels en organisatie van de werking? Hiermee bedoelen we duidelijke en gecommuniceerde huisregels, een omgangscultuur, en een accommodatie die het welbevinden en de bescherming van cliënten stimuleren. In elke organisatie is er nood aan duidelijkheid voor alle betrokkenen over de huisregels. Vaak is het ook nuttig bestaande huisregels ter discussie te stellen en de cliënten op hun niveau mee te laten reflecteren over hoe deze best in praktijk worden gebracht. Vaak worden huisregels eenzijdig opgesteld in functie van de efficiënte organisatie van de zorg of het aanbod, maar denkt men bij het opstellen van regels in verband met bijvoorbeeld gezamenlijke douchebeurten of toiletbezoek, nachtelijk toezicht, inrichting van de leefruimte of klas niet aan de beleving van de cliënt zelf. Ook regels in verband met het ter beschikking stellen van condooms of anticonceptie, over waar men mag surfen op het internet of over waar men samen op de bank mag zitten en handjes vasthouden, worden best met alle betrokkenen besproken. Een aandachtspunt is dat men voldoende ruimte geeft aan seksualiteit en lichamelijke integriteit en nadenkt over voldoende privacy, vormen van toezicht en differentiatiemogelijkheden. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Preventie

Met preventiebeleid bedoelen we duidelijke en gecommuniceerde huisregels en omgangscodes en een accommodatie die de veiligheid en bescherming stimuleren. De regels moeten voor alle betrokkenen gelden, maar differentiatie naargelang leeftijd, gedrag of andere specifieke elementen blijft

belangrijk. Kan een begeleider bijvoorbeeld cliënten thuis bezoeken? Kan hij of zij cliënten hun mailverkeer controleren? Is er bezoek van andere cliënten of van externen toegelaten op de kamer? Waar moet men zich uitkleden voor sportactiviteiten, en hoe wordt daar toezicht gehouden? Waar kan men aan condooms geraken? Waar en bij wie kan men terecht met ongerustheid? Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Ook accommodatie kan risicosituaties voorkomen. Zo kan een gebrek aan privacy seksueel grensoverschrijdend gedrag in de hand werken. Hoe zijn slaap-, was- en douchesituaties georganiseerd? Hoe is toezicht geregeld? Waar staat de computer in de klas of leefruimte? Worden internetbeelden gefilterd? Waar mag men zoenen en vrijen, is er een intiem hoekje waar men andere cliënten niet moet storen? Hangen er seksistische prenten of zijn er onduidelijke en ongelijkwaardige regels over kledij, uitgaan, cafébezoek,...?

Reactie

Maatregelen na een incident kunnen bijvoorbeeld zijn: het verhogen van de begeleiding, het verscherpen van toezicht zijn bij bepaalde cliënten, het reorganiseren van slaap-, was- of douchesituaties of het veranderen van de inrichting van de leefruimte. Er kunnen tijdelijke time-out maatregelen worden genomen ten aanzien van cliënten. Ook kan een incident leiden tot het opruimen of herbekijken van omgangsregels, groepsindeling of begeleiderscompetenties. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Deskundigheidsbevordering en screening begeleiders

Kwaliteit

Een aantal basisvaardigheden moet bij alle begeleiders aanwezig zijn. Deze deskundigheid houdt onder meer in: een gesprek kunnen aangaan met de cliënt, eigen grenzen kunnen aangeven en de grenzen van anderen respecteren, op een goede manier kunnen reflecteren op het eigen handelen. In veel contexten is ook deskundigheid nuttig en noodzakelijk in de vorm van: kennis hebben van de seksuele ontwikkeling; een gesprek kunnen aangaan over seksualiteit met een cliënt; vorming kunnen geven aan een cliënt. Seksualiteit blijkt echter een onderwerp waarvoor bij veel begeleiders schroom of handelingsverlegenheid bestaat. Een extra inspanning om de deskundigheid te bevorderen is vaak nodig.

Welke competenties heb je nodig om je kwaliteitsbeleid in praktijk te brengen? Hoe screen je je begeleiders bij aanwerving en in de loop van hun tewerkstelling? Is er een lijst met competenties voorhanden die de uitvoering van je beleid kunnen ondersteunen? Is er een goed georganiseerd beleid rond bijscholing, teamondersteuning, cliëntbesprekingen, dat de beleidsontwikkeling en -implementatie schraagt? Hoe wil men de aandachtspunten voor een positief kwaliteitsbeleid blijven opvolgen? Hoe kan men begeleiders blijvend motiveren tot het hanteren van een positieve gedragscode met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit? Zie de instrumenten 'competentiechecklist' en 'beleidsmatrix en interventies'.

Preventie

Signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag kunnen herkennen, een correcte doorverwijzing kun-

nen doen naar meer gespecialiseerde hulp indien nodig, vorming en coaching kunnen geven aan een cliënt, eigen grenzen kunnen aangeven en de grenzen van anderen respecteren,... zijn dan weer competenties die voortvloeien uit een preventiebeleid.

Ook de gedragscode voor de begeleider moet afspraken bevatten rond preventie van incidenten. Zie het instrument 'gedragscode'.

Reactie

Indien een begeleider geconfronteerd wordt met incidenten (of een vermoeden van), moet hij of zij in staat zijn de procedure te volgen die daarover werd afgesproken, en alle stappen te zetten die bij die procedure horen. Afhankelijk van zijn bevoegdheid en statuut (zie de achtergrondinformatie 'beroepsgeheim en andere begrippen') beschikt elke begeleider idealiter over de basiscompetenties om over een incident of vermoeden een eerste inschatting van ernst te maken. Wie verantwoordelijk is voor de verdere opvolging van een incident of vermoeden, dient in staat te zijn de ernst ervan te beoordelen, alle betrokkenen op een correcte manier in te lichten, met de andere cliënten en het team te communiceren en passende maatregelen te nemen (zie het instrument 'handelingsprotocol'). Ook deskundigheid om bepaalde interventies naar cliënten uit te voeren en te begeleiden, moet opgenomen worden in het beleid. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Communicatie

Kwaliteit

Het beleid moet ook nadenken over de interne en externe communicatie van de uitgangspunten. Zowel collega's (begeleiders en de ruimere ploeg medewerkers) als cliënten moeten deze uitgangspunten onder-

schrijven en toepassen. De communicatie over de uitvoering van het beleid is dus cruciaal. Indien dit aspect niet goed is uitgewerkt, blijft het beleid vaak dode letter en is alleen een klein groepje mensen op de hoogte.

Mensen begrijpen beter wat de bedoeling is, als ze ook de redenering en motivatie kennen van de geformuleerde uitgangspunten. Terzelfdertijd zijn veel medewerkers en cliënten niet bereid of in staat om een uitgebreide tekst te lezen. Een verschillende strategie naar alle betrokkenen zal dus nodig zijn.

Wat is bijvoorbeeld de functie van de visietekst? Is hij bedoeld voor het personeel of ook voor cliënten en familie? Kan de pers of kunnen andere geïnteresseerden deze tekst vinden en zo ja, waar? Externe diensten zoals voorlichtingsdiensten kunnen helpen om het kwaliteitsbeleid vorm te geven, maar ook ouders, partners of familie kunnen een belangrijke steun vormen in dit beleid.

In het instrument 'beleidsmatrix en interventies' zijn er tips te vinden over communicatiestrategieën.

Preventie

Preventie van risicogedrag en voorlichting betekent vaak dat je moet samenwerken met externe diensten of partners zoals schoolbegeleidingsdiensten, politie, hulpverleningsinstanties en ouders.

Ook naar internen moet er een goede doorstroming zijn van informatie over maatregelen en afspraken. Opruisen van huisregels, gedragscode en visie in jaarlijks terugkerende initiatieven, nieuwsbrieven naar begeleiders en cliënten, bespreking op teamvergaderingen en cliëntbesprekingen zijn noodzakelijke voorwaarden.

Reactie

Tot slot: een goede crisiscommunicatie vergt een zorgvuldige afweging van verschillende betrokkenen en hun belangen. Hierrond legt men best vooraf algemene regels en verantwoordelijkheden vast, rekening houdend met regels over beroepsgeheim. Zie hiervoor suggesties in het beleidsinstrument de 'beleidsmatrix en interventies' en de achtergrondinformatie 'beroepsgeheim en andere begrippen'.

Een beleidsmatrix

In onderstaand schema staat een overzicht van mogelijke elementen van een beleid, vertaald en geconcretiseerd per beleidsdomein. Een matrix is specifiek voor een sector en soms zelfs voor een afdeling van een organisatie. Elke organisatie zal hier dus een vertaling moeten maken naar de eigen realiteit.

Meer concrete uitgewerkte voorbeelden van alle elementen zijn te vinden in het beleidsinstrument 'beleidsmatrix en interventies'.

	KWALITEITSBELEID	PREVENTIEBELEID	REACTIEBELEID
Zorg en educatie	Leefklimaat Seksuele vorming Counseling Basiszorg differentiëren Informatie	Voorlichting Weerbaarheid Bescherming voor risico Coaching na seksueel grensoverschrijdend gedrag	Opvang Protocol Sancties Doorverwijzing
Huisregels en accommodatie	Inrichting en voorzieningen Afspraken en regels Privacy Leefregels Groepssamenstelling	Inrichting en voorzieningen Afspraken en regels Controle en toezicht Meldpunt	Noodteam Protocol Sancties en time-out
Deskundigheid en screening personeel	Screening Competenties Gedragscode Training en ondersteuning Materiaal Teamwerking	Screening en evaluatie Competenties Gedragscode Training Teamwerking	Noodteam Protocol Sancties Doorverwijzing Crisisopvang of therapie
Communicatiebeleid	Visietekst Standpunten Met alle betrokkenen Regelmatig agenderen	Preventiemaatregelen Afspraken en reglement in beleidsplan Toegankelijkheid en beschikbaarheid	Protocol Rapportage Communicatieplan bij incidenten

6 Een planning maken

De realisatie van een beleid zal afhangen van wat er verder in de planning op alle niveaus mee aangevangen wordt. Het is dus van essentieel belang de doelstellingen per beleidsdomein te vertalen in stappen die in de planning moeten voorzien worden in termen van budget, tijd, overlegmomenten, schrijf- en redactietijd, scholing, aanpassingen aan inrichting, aanpassingen in functieprofielen, installeren van werkgroepen. Bovendien moet er nagedacht worden

welke verschillende bevoegdheidsniveaus binnen de organisatie moeten doorlopen worden vooraleer doelstellingen kunnen omgezet worden in werkplannen met concrete acties, gespreid in tijd.

Omdat de werkwijze om te komen tot een planning voor elk soort organisatie verschilt, beperken we ons tot een paar algemene richtlijnen:

- Maak een retro-planning voor minimum twee jaar: zet uit wat je binnen twee jaar minimaal wil gerealiseerd hebben, en ga dan alle stappen uitzetten die je binnen je organisatie nodig acht om dit doel te bereiken.
- Vertrek zoveel mogelijk van wat er reeds gebeurt op het terrein, wat er reeds bestaat aan goede praktijk, en maak seksualiteit en lichamelijke integriteit daar een integraal onderdeel van.
- Geef ruimte in takenpakketten van begeleiders om extra aandacht te besteden aan dit onderwerp via bijscholing, studie, een consultatieopdracht,...
- Maak voldoende ruimte om begeleiders te ondersteunen bij de vragen die ze hebben.
- Agendeer regelmatig een rapportage of een bespreking op elk niveau van je organisatie.

Voor meer informatie over hoe je een beleid kan opstellen en implementeren, zie het instrument 'leidraad'.

The background is a teal gradient with a decorative pattern of light green flowers and circular motifs. A dark teal horizontal bar is at the top. The text is centered in white.

BELEIDSINSTRUMENTEN

Deze instrumenten kunnen je van dienst zijn bij het uitbouwen of verbeteren van je organisatiebeleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit. De instrumenten maken je beleid toepasbaar in de praktijk. In wat volgt, vind je:

1. een **leidraad**: hier kan je ideeën opdoen over hoe je aan de slag kan;
2. een **quickscan**: topiclijsten die je kunnen helpen de huidige situatie in te schatten;
3. **uitgangspunten** voor een beleidsvisie;
4. een uitgewerkte **beleidsmatrix** met suggesties voor mogelijke **interventies** en werkwijzen;
5. een **competentiechecklist** voor medewerkers, die je kan gebruiken om de noden aan bijscholing in kaart te brengen;
6. een checklist voor **omgangsregels**;
7. een **gedragscode**: een instrument om de verwachtingen naar medewerkers met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit te formuleren;
8. een **handelingsprotocol**: een stapsgewijs voorstel tot handelen bij een vermoeden, een onthulling of een vaststelling van seksueel misbruik;
9. een **wegwijzer** met adressen en contactgegevens waar je cliënten kan naar doorverwijzen of waar je zelf terecht kan voor advies en ondersteuning.

Belangrijk: deze instrumenten zijn werkversies die je nog zal moeten aanpassen aan de context van jouw organisatie. Daarom kan je van al deze instrumenten, op de beleidsmatrix na, op www.seksuelevorming.be en op www.childfocus.be een bewerkbare versie downloaden.

1 Een leidraad

Wat? Een voorstel van werkwijze bij het uitwerken en implementeren van een organisatiebeleid, met aandachtspunten en valkuilen.

Waarom? Bij het ontwikkelen van een beleid is het proces zelf een essentiële succesfactor.

Wie? Beleidsverantwoordelijken op het niveau van de organisatie en verantwoordelijken voor het opstellen van een beleidsplan.

Wanneer? Seksualiteit en lichamelijke integriteit moet een permanent aandachtspunt blijven in het beleid van de organisatie.

Opgepast! Het ontwikkelen van een beleid dat voor alle geledingen van de organisatie is altijd het werk van een groep. Het welslagen is onder meer afhankelijk van een goede sturing en communicatie door de leiding van de organisatie.

Een bewerkbare versie van dit instrument kan je downloaden op www.seksuelevorming.be en op www.childfocus.be.

1 From scratch of een verbetertraject?

Dit instrument geeft je stapsgewijs de belangrijkste momenten en aandachtspunten bij de ontwikkeling van een eigen beleid. Afhankelijk van de omvang en aard van je organisatie zal je daar nog tussenstappen aan toevoegen. Het is namelijk belangrijk dat alle niveaus op één of andere manier betrokken worden bij deze ontwikkeling, en niet alleen bij de presentatie van de resultaten.

Vele organisaties hebben reeds een beleid en moeten dus niet van nul beginnen. We spreken dan over een verbetertraject voor het bestaande beleid. Daarom is het goed eerst in kaart te brengen wat reeds gebeurt op dit vlak in diverse geledingen van de organisatie. Omdat seksualiteit verbonden is met verschillende beleidsgebieden, is vaak niet één afdeling, maar de ganse organisatie in meer of mindere mate betrokken. De meeste verbetertrajecten werken bijgevolg met een werkgroep, waarbinnen de verschillende betrokken afdelingen zetelen.

Deze werkgroep werkt het best als deze een duidelijk mandaat vanuit het management krijgt, en dus de ruimte krijgt om de werking op het terrein in te schatten en verbetervoorstellen te doen. Check bij je koepelorganisatie op welke ondersteuning je kan rekenen.

2 Stap voor stap

1. Zorg voor een zeker draagvlak bij bestuur, medewerkers en cliënten.
2. Zet het proces op gang en duid een coördinator aan.
3. Installeer een werkgroep met een formeel mandaat.
4. Doe een doorlichting van de bestaande situatie bij alle betrokkenen en onderzoek wat alle betrokkenen met dit beleid willen.
5. Ontwikkel aan de hand van de denkkaders en uitgangspunten een visie op seksualiteit en lichamelijke integriteit en betrek alle geledingen van de organisatie.
6. Maak een vertaling naar de beleidsdomeinen (zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van medewerkers en communicatie), maak een verbeterplan voor de huidige werking en leg prioriteiten vast.
7. Werk een planning uit. Check hoe de ontwikkeling van een beleidsplan over seksualiteit en lichamelijke integriteit samenhangt met andere prioriteiten en aandachtspunten in de werking. Maak de planning concreet in tijd, middelen en methode en maak een retroplanning.
8. Evalueer en monitor de ontwikkeling van aspecten van het beleidsplan.
9. Communiceer, verspreid en veranker en stuur bij.
10. Pas op voor valkuilen!

Een draagvlak creëren

Om te vermijden dat een beleid dode letter blijft is het noodzakelijk dat je zoveel mogelijk mensen betreft bij de beleidsontwikkeling. Belangrijk is ook dat alle partijen al van bij het begin betrokken worden. Zo vermijd je verrassingen aan het einde van de rit: ouders die niet akkoord gaan of een veto van je directie of Raad van bestuur.

Met alle betrokkenen bedoelen we ook de cliënt, of vertegenwoordigers van de cliënt. Het gevaar is groot dat men de wensen, verlangens en problemen van de cliënten op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit over het hoofd ziet. Vandaar dat zij een stem moeten hebben in het hele proces. Dit kan bijvoorbeeld via een participatie aan de werkgroep, via een bevraging, via een regelmatige terugkoppeling van de resultaten.

Je start nooit vanuit het niets met het ontwikkelen van een beleid: ook al is er nog geen uitgeschreven visie of protocol, er is een zekere cultuur of een manier van werken en denken bij alle betrokkenen. Daarom krijg je best eerst een zicht op hoe alle belangrijke betrokkenen denken over het huidige en het toekomstige beleid. Een goed instrument om de beginsituatie in kaart te brengen en tegelijk in vraag te stellen is een vragenlijst. Zie het instrument 'quickscan'.

Bij het uitstippelen van een beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit zijn idealiter volgende groepen vertegenwoordigd:

- cliënten of hun vertegenwoordiger
- ouders of familie (partners, broers/zussen, kinderen) van cliënten
- begeleiders en andere medewerkers (vrijwilligers en personeel)
- directie en bestuur (en andere managementniveaus)
- externen en/of partners (organisaties of diensten waar men regelmatig mee samenwerkt zoals een Centrum voor Leerlingenbegeleiding voor scholen)

Een proces op gang zetten

Bij het werken aan een beleid kan je geconfronteerd worden met weerstand en twijfels. Angst is een slechte raadgever. En er leeft nogal wat angst rond dit thema, bijvoorbeeld:

- Schrik voor gezichtsverlies. Vooral directies en middenkader hebben soms moeite om toe te geven aan de andere partijen dat ook zij veel vragen hebben, dat ook zij het niet goed weten.
- Schrik dat de discussies en meningsverschillen het proces zullen bemoeilijken en verstoren (terwijl die net een belangrijk onderdeel zijn voor het groeien van een gedragen visie).
- Schrik voor tegenstand van de ouders of bepaalde begeleiders.

Werken aan een proces betekent dat je moet leren omgaan met weerstand en twijfel. Dit kan je doen door deze weerstand te identificeren en benoemen, en samen te zoeken wat die weerstand zou kunnen wegnemen of verminderen. Wees je ervan bewust dat zich ook onder de begeleiders mensen bevinden met seksuele trauma's, die meer tijd en veiligheid nodig hebben dan anderen. Als mensen in het proces blokkeren kan het soms goed zijn er individueel op in te gaan.

Een ander mogelijk probleem is de hiërarchische structuur van vele organisaties. Dit kan een belemmering vormen om alle partijen erbij te betrekken, omdat het een onveilige situatie voor de deelnemers creëert. De uitdaging bestaat erin om toch te blijven zoeken naar maximale betrokkenheid.

Verder is het nodig om een coördinator aan te stellen die tijd en budget (vb. voor vorming) krijgt om deze opdracht tot een goed einde te brengen. Het proces om tot een doordachte en door alle betrokkenen onderschreven visie en beleid te komen, vergt tijd en inzet van iedereen. Er kan discussie verwacht worden. Door te vertrekken van de vragen en ervaringen van mensen krijgt men een levendig werkdocument dat doorheen de manier van werken al werkelijkheid wordt nog voor de laatste letter geschreven is. Het resultaat zal zeker geen vaag compromis zijn.

Daarom is het ook beter om origineel werk te leveren en niet enkel teksten over te nemen van andere organisaties.

Een werkgroep met een mandaat

Een veel toegepaste werkwijze om een beleid uit te werken en te implementeren is te werken met een werkgroep van interne medewerkers (waarbij gezorgd wordt voor een evenwicht in leeftijd, geslacht en werkterrein) en een selectie van externen (bijvoorbeeld experts of partners). Ook de cliënten zijn best in de werkgroep vertegenwoordigd.

Deze werkgroep kan maar echt goed aan de slag als er een officieel mandaat is van de directie of de Raad van Bestuur, om een beleidsvoorstel en implementatieplan uit te werken en uit te voeren. Deze werkgroep moet dus in de planning een aantal manuren

krijgen om te vergaderen en te werken, en een budget voor aankoop van materiaal, bijscholing, inwinnen van advies, het verzorgen van een publicatie is nodig.

De werkgroep vormt het warme hart van het verbetertraject. In grote lijnen zal de werkgroep in kaart brengen wat er nu reeds gebeurt en wat er in de toekomst zou moeten gebeuren, en daaruit een plan of een campagne distilleren. Zij waken ook over een goede communicatie met en terugkoppeling naar hun collega's en hun verantwoordelijken.

In kaart brengen van de huidige situatie

Deze fase in het proces kan ook na de volgende komen, maar hoe dan ook moet er in de loop van het proces zicht zijn op wat er nu reeds gebeurt, wat er bestaat aan (al dan niet formele) procedures en afspraken, wat de ervaringen en noden van begeleiders en cliënten zijn, wie in jouw organisatie beroepsgeheim heeft, enz. Het verzamelen van deze informatie heeft tegelijk een effect op de organisatie, want alle geleidingen kunnen bij die taak helpen.

Je kan de huidige situatie in kaart brengen:

- via een *quickscan* of vragenlijst aan begeleiders (zie het instrument '*quickscan*');
- via een *quickscan* of bevraging van de cliënten over hoe zij het beleid ervaren (zie het instrument '*quickscan*');
- via gegevens uit de cliëntdossiers, verslagen, interne rapporten;
- via een aantal uitgewerkte cases uit het recente verleden.

Eens er voldoende gegevens verzameld zijn, is een van de vaak gebruikte werkwijzen een SWOT-analyse te maken. Dit is een analyse van de huidige sterktes (*strengths*) en zwaktes (*weaknesses*), en de toekomstige opportuniteiten (*opportunities*) en bedreigingen (*threats*).

Uitgangspunten formuleren

Om de visie verder uit te klaren en in een leesbaar document te gieten, maak je gebruik van het eerste deel van dit Raamwerk, de ‘modelvisie’. Daar staat uitgelegd wat de drie niveaus zijn waarop een beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit moet slaan: kwaliteit, preventie en reactie.

Werk met de werkgroep eerst de denkkaders (zie de achtergrondinformatie ‘denkkaders’) door die relevant zijn voor de werking en de doelgroep. Dit kan via een presentatie van (een selectie uit) de denkkaders op een interne denkdag. De denkkaders zijn kapstokken om het verdere denkwerk aan op te hangen. Ze geven je ook argumenten voor de verantwoording van je beleid.

Overloop vervolgens de uitgangspunten per beleidsniveau. Daarvoor gebruik je het instrument ‘uitgangspunten’. Het kwaliteitsbeleid is het voorwaardenscheppend kader en is cruciaal om een preventie- en reactiebeleid te kunnen opbouwen. Blijf dus voldoende lang stilstaan bij het kwaliteitsbeleid, vooraleer over te gaan naar het preventie- en reactiebeleid, want op dat terrein ontbreekt vaak wat houvast.

Start met de focus op de cliënt, vooraleer over te gaan naar de medewerkers, en eventueel externen. Dat kan je schematisch als volgt voorstellen:

	CLIËNT OF GROEP CLIËNTEN	MEDEWERKER	ANDERE BETROKKENE
Uitgangspunten kwaliteit			
Uitgangspunten preventie			
Uitgangspunten reactie			

Stel je volgende vragen:

- Welke uitgangspunten zijn relevant voor de werking van onze organisatie?
- Hoe verwoord je ze in herkenbare en gangbare termen?
- Wat betekent dit uitgangspunt bijvoorbeeld? Formuleer voldoende voorbeelden om het voor jezelf en de groep concreet genoeg te maken.
- Willen we bepaalde klemtonen leggen of een volgorde van belangrijkheid vastleggen?
- Missen we nog bepaalde uitgangspunten? Welke aanvullingen zijn nodig?

Koppel de gekozen uitgangspunten terug naar de missie van de organisatie en bekijk of ze er een goede vertaling van vormen.

De uitgangspunten kunnen vervolgens door een paar mensen verder uitgeschreven worden in een vloeiende tekst. Die tekst vormt de neerslag van het proces en biedt een antwoord aan de verschillende betrokkenen.

Deze visietekst wordt best ruim gedeeld en in besprekingen op diverse niveaus opgenomen; zo betrek je alle geledingen van de organisatie van bij het begin bij het proces, en heb je meer kans dat de neuzen uiteindelijk meer in dezelfde richting wijzen en discussies vroeg in het proces worden uitgeklaard.

Volgende controlevragen kunnen helpen bij het opstellen van een goed visiedocument:

- Bevat de tekst algemene en positieve uitgangspunten met betrekking tot relatievorming, seksualiteit en lichamelijke integriteit die voldoende duidelijk het standpunt van de organisatie verwoorden? Worden deze verbonden met de missie van de organisatie?
- Is het aantal positieve uitgangspunten groter dan het aantal preventieve en reactieve?
- Formuleert de organisatie haar verantwoordelijkheid duidelijk in het scheppen van de randvoorwaarden voor een goed kwaliteitsbeleid ten aanzien van seksualiteit en lichamelijke integriteit?
- Is er aandacht voor seksueel grensoverschrijdend gedrag en misbruik, voor zwangerschap, gender en seksuele oriëntatie, risico op hiv en soa?
- Zijn de verschillende betrokkenen bij de voorbereiding betrokken? Wordt de tekst ook vanuit het standpunt van de cliënt geschreven en kan die ook zo gelezen worden? Een uitspraak als “een zwangerschap is voor een cliënt niet wenselijk” verwoordt bijvoorbeeld enkel de visie van de begeleiders of het bestuur, en niet die van de cliënt.
- Is de tekst concreet en duidelijk? Geeft de tekst in grote lijnen een antwoord op wat men in een concrete situatie zou moeten beslissen? Een visietekst moet niet in detail ingaan op verschillende mogelijke problemen, maar moet de algemene principes wel helder en concreet beschrijven. Een te wollig taalgebruik beperkt de waarde van dit document, maar een opsomming van regels is ook niet nuttig.
- Is de tekst beknopt? Je visiedocument bevat de principes en algemene uitgangspunten. Concrete regels en afspraken horen in een huishoudelijk reglement, een afsprakenboek, een gedragscode,...

- Is de tekst geannoteerd en zijn alle betrokkenen vermeld, evenals alle beleidsniveaus die hun bespreking en/of goedkeuring hebben gegeven? Wordt de geldigheidsduur van de tekst vermeld (vb. vijf jaar)?
- Wordt er verwezen naar een beleidsmatrix en aanvullende beleidsinstrumenten (zoals een gedragscode en een handelingsprotocol) en relevante achtergrondinformatie?

Doelstellingen per beleidsdomein maken

Nadat de uitgangspunten zijn geformuleerd op de drie niveaus (kwaliteit, preventie en reactie), en voor alle betrokkenen, proberen we de matrix in te vullen van de verschillende beleidsdomeinen: zorg en educatie, huisregels en accommodatie, deskundigheid van begeleiders en communicatie. De hier uitgewerkte matrix geldt als inspiratie, de beleidsdomeinen kunnen worden aangevuld of aangepast aan de eigen realiteit.

Aangezien we in deze fase doelstellingen formuleren, gaan we uit van een ideale situatie. Met andere woorden indien we de uitgangspunten handen en voeten willen geven, welke maatregelen zijn dan op de verschillende beleidsdomeinen nodig? Ter inspiratie kan je het instrument 'beleidsmatrix en interventies' gebruiken.

Leg eventueel je SWOT-analyse en je *quickscan* van de huidige situatie (zie het instrument 'quickscan') naast de doelstellingen: waar zit het beleid al op het goede spoor, waar zal extra aandacht nodig zijn?

Ter controle:

- Zijn alle uitgangspunten goed vertaald in de diversie domeinen van een beleid: zorg en educatie, accom-

modatie en huisregels, deskundigheid en communicatie?

- Zijn de doelstellingen per beleidsdomein SMART genoeg geformuleerd (specifiek, meetbaar, aangepast, realistisch en tijdsgebonden)?
- Is de tekst consistent en eenduidig, dit wil zeggen zijn er geen tegenstrijdigheden in uitgangspunten en toepassingen? Bijvoorbeeld: "elke bewoner heeft recht op seksualiteitsbeleving", maar "er mag geen privébezoek op de kamer worden toegelaten". Of: "het beleid wil discriminatie bestrijden", maar "een homoseksuele relatie wordt ontmoedigd".
- Zijn er prioriteiten bepaald?

Een planning uitwerken

Een beleid uitwerken betekent dat men een keuze maakt uit de doelstellingen en deze omzet in concrete realisaties en acties, die in een bepaald tijdspectief worden gezet. Een werkplanning dus, per definitie een tijdelijk instrument dat regelmatig moet worden bijgestuurd en geëvalueerd. Naast een visietekst met uitgangspunten en doelstellingen per domein, moet er dus ook een planningsdocument zijn, dat de algemene uitgangspunten en doelstellingen omzet in concrete actiepunten binnen een bepaald tijdsbestek.

De werkplanning bevat:

- doelstellingen die SMART (cf. supra) geformuleerd zijn en vertaald worden in concrete maatregelen, richtlijnen, verantwoordelijkheden, plannen, activiteiten, procedures, instrumenten, opleiding, functieprofielen en taakomschrijvingen;
- alsook een retroplanning
  - die beschrijft waar we willen staan over 2 jaar en wat we tussendoor allemaal gaan doen;

- die op elk niveau verantwoordelijkheden, budgetten, en betrokkenen aangeeft;
- die een tijdspectief en timing vermeldt;
- die verschillende indicatoren vermeldt ("wat moet het eindresultaat opleveren?");
- die een evaluatie van zowel proces als product voorziet.

Procesbewaking en -bijsturing

Het is belangrijk om tijdens het hele proces van beleidsontwikkeling aan monitoring en evaluatie te doen.

Evalueren is een woord uit het Latijn en betekent 'de waarde van iets bepalen'. Een evaluatie kan aantonen dat maatregelen en programma's effectief resultaten opleveren en motiveert op die manier de betrokkenen tot nieuwe inspanningen. Evaluaties blikken terug op wat voorbij is, maar geven ook alternatieven voor de toekomst. Op basis van een evaluatie kunnen beslissingen genomen worden over huidige en toekomstige stappen in het proces. Een goede evaluatie biedt alternatieven voor beleidsvormers. Een evaluatie kan ook een uitstekend instrument zijn om te leren en een middel om de werking van een programma of een procedure te verbeteren.

Bij monitoring wordt op systematische wijze informatie ingezameld om vorderingen vast te stellen en ze te vergelijken met eerder afgesproken plannen en schema's. Eventuele verschillen tussen de werkelijke en de geplande implementatie kunnen opgespoord en bijgestuurd worden. Dit wordt ook wel permanente evaluatie genoemd.

In de loop van de uitvoering van de planning moet voldoende aandacht zijn voor eventuele bijsturing en

bijkomende ondersteuning. Dit kan bijvoorbeeld nodig zijn wanneer binnen een team een groot meningsverschil bestaat, er vragen zijn over de haalbaarheid van bepaalde voorstellen, cliënten protesteren of een incident de hele planning in de war brengt.

Het kan nuttig zijn de werkgroep gedurende het ganse ontwikkelingsproces te laten fungeren als actie- en reflectiegroep, die vorderingen opvolgt en storingen onderzoekt. De werkgroep kan ook de planning of implementatie bijsturen, het bestuur informeren over de vorderingen, het bestuur vragen maatregelen te nemen, voorstellen doen ter inspiratie of goede ervaringen delen en verankeren.

Het werk verankeren

Een beleid leeft pas als het ingebed is in de dagdagelijkse praktijk en deel uitmaakt van de courante werking. Om die verankering te stimuleren, geef je succesvolle werkwijzen, methodes, een plaats in het basisaanbod van de organisatie aan de medewerkers en cliënten. Er zijn bijvoorbeeld uitgeschreven lessen voorhanden, goed vormingsmateriaal of een jaarlijks inspiratiemoment. Er wordt aandacht besteed aan seksualiteit en lichamelijke integriteit van bij de intakeprocedure en nadien ook in het cliëntendossier, in gespreksonderwerpen, in bijscholingsbeleid of in een handelingsprotocol. Voor voorbeelden, zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Verankering betekent ook dat men, los van incidenten, het beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit levend houdt. Enkele suggesties:

- een jaarlijkse inspiratiedag (Valentijn, Wereld Aidsdag, Kinderrechtendag,...) waar het thema terug onder de aandacht wordt gebracht;

- een bijscholing voor medewerkers;
- een vaste rubriek in cliëntbesprekingen of activiteiten;
- het thema maakt onderdeel uit van de organisatie-informatie die elke nieuwe medewerker krijgt;
- procedures en reglementen aanpassen en inoefenen naar aanleiding van concrete situaties;
- nieuwe beleidsinitiatieven toetsen aan de uitgangspunten en beleidsdomeinen;
- verantwoordelijkheden inschrijven in de functieprofielen;
- het materiaal een centrale plaats geven in de organisatie;
- een aandachtfunctionaris seksualiteit en lichamelijke integriteit.

Valkuilen

Een beleid ontwikkelen is geen sinecure, er zijn wel degelijk een aantal valkuilen. We sommen enkele veel voorkomende fouten op.

- Er wordt enkel aandacht besteed aan het reactief beleid. Het voorwaardenscheppend kader van het kwaliteitsbeleid wordt onvoldoende of niet uitgewerkt.
- Het beleid wordt reactief ontwikkeld, als er zich een crisissituatie voordoet. Een reactief beleid is vaak een negatief beleid, en is meestal niet coherent. In dergelijke situaties worden er dikwijls ad hoc beslissingen genomen.
- Niet alle partijen worden betrokken bij de ontwikkeling van het beleid, uit angst voor tegenstand of discussie, uit tijdsgebrek of omdat de hiërarchische structuur van de organisatie het niet zou toelaten. Het gevolg kan zijn dat het beleid niet door alle betrokkenen gedragen wordt, wat ertoe kan leiden dat men het beleid niet kan implementeren.

- De beleidstekst wordt gekopieerd van een andere instelling. Elke organisatie is anders en bovendien wakkert het ontwikkelingsproces de dialoog aan. Pas tijdens deze discussies krijgt het beleid echt vorm.
- Er wordt te weinig tijd genomen om het proces van de beleidsvorming een kans te geven. Meestal hebben diverse betrokkenen tijd nodig om zich bij te scholen en te informeren, en duurt het een tijd vooraleer alle neuzen ongeveer in dezelfde richting wijzen.
- Het gevoerde beleid wordt niet geëvalueerd en bijgestuurd. Het belandt in een schuif en na een incident wordt het terug boven gehaald.
- Het beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit is een geïsoleerd beleid en heeft te weinig inbedding in bestaande werkwijzen en praktijken. Er zijn te weinig horizontale verbanden gelegd.
- Er is onvoldoende aandacht gegaan naar het trainen van vaardigheden en attitudes bij begeleiders, zodat het beleid dode letter blijft.
- Er is een groot verloop van begeleiders en cliënten, en de nieuwe mensen zijn niet betrokken geweest bij de ontwikkeling van het beleidsplan.
- Begeleiders en cliënten weten niet of het management achter het beleid staat. Het management trekt de staart in bij een incident en handelt niet conform de afspraken.
- Seksualiteit is een moeilijk onderwerp en daarom vermijdt men liever het gesprek. Het onderwerp is taboe, verwatert en wordt verengd tot 'seks hebben'. Mensen verantwoordelijk voor het debat krijgen een 'sekslabel'.
- Er is niet gezorgd voor continuïteit en het beleid wordt niet levend gehouden.

2 Quickscan

Wat? Met deze topiclijsten kan je een zicht krijgen op wat er leeft bij de cliënten, bij medewerkers en begeleiders. Je gebruikt ze om informatie te verzamelen over de huidige situatie met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit.

Waarom? Het gevaar is niet denkbeeldig dat men enkel met een klein groepje aan de slag gaat en niet alle bestaande informatie verzamelt die relevant is. Tegelijk geef je met deze bevraging een belangrijk signaal aan alle betrokkenen.

Wie? Een bevraging van de begeleiders, van de cliënten, het bestuur, en eventueel van andere betrokkenen.

Opgelet! Deze topiclijsten geven een idee van welke inhoud van belang zijn om informatie over te verzamelen, maar geven geen methode weer. Het is niet bedoeld als een enquête of onderzoek. Pas je op een creatieve manier aan aan de doelgroep.

Een bewerkbare versie van dit instrument kan je downloaden op www.seksuelevorming.be en op www.childfocus.be.

1 Hoe een eigen bevraging uitwerken?

Afhankelijk van de omvang van de organisatie en het aantal mensen dat betrokken wordt, zal je de werkwijze moeten aanpassen. Bij het inschatten van de beginsituatie is het minder belangrijk dat je een kwantitatieve bevraging uitwerkt. Enkele representatieve kwalitatieve gegevens kunnen essentiële informatie opleveren.

Cliënten

Werk bij voorkeur niet met een vragenlijst, maar met een gesprek op het niveau van de cliënt. Ook een groepsgesprek over hoe ze de realiteit op het vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit ervaren, en wat ze verwachten van de organisatie, levert vaak het meest op. Daarbij moeten de vragen uit de vragenlijst omgezet worden in een aantal stellingen of open vragen, op het niveau van de cliënt.

Medewerkers

Medewerkers kunnen wel via een vragenlijst worden bevestigd. Als men deze bevraging goed motiveert, en er eventueel een bespreking aan koppelt van de resultaten, levert dat bruikbare informatie op over wat goed loopt, waar tekorten zijn en waar de noden bij de medewerkers zitten.

De bevraging kan gebeuren door de werkgroep. Men kan ook visitaties laten uitvoeren van teams bij elkaar, waarbij ze elkaar bevragen over dit beleidsaspect. Zorg dan dat de veiligheid van alle betrokkenen gegarandeerd is.

Bestuur

Aangezien een verbetertraject vaak ook een beslissing is van het bestuur, heeft het zin ook daar je oor te luisteren te leggen. Bestuursleden worden op die manier mee in het proces betrokken, en dit kan belangrijk zijn voor de condities waarbinnen die beleidsaanpassingen moeten gebeuren. Er zijn wellicht beleidsniveaus betrokken waar zij alleen invloed op kunnen uitoefenen.

Ouders/familie

Het perspectief van ouders of andere familie is belangrijk om mee te nemen in een verbetertraject.

2 Topics voor cliënten

Kwaliteit

- Ik voel mij gerespecteerd in mijn persoonlijke integriteit
- Ik krijg de kans om mij hier goed in mijn vel te voelen
- Er is een open communicatie mogelijk over alle aspecten die de kwaliteit van mijn leven beïnvloeden
- Ik heb het gevoel zelf keuzes te mogen maken
- Mijn seksuele beleving krijgt voldoende ruimte
- Ik krijg hier kansen om op vlak van seksualiteit te ontwikkelen
- Ik krijg goede begeleiding op dat vlak
- Ik heb voldoende toegang tot informatie op dat vlak
- De informatie is op mijn maat
- Ik heb toegang tot hulp en diensten met betrekking tot mijn seksuele gezondheid en welzijn
- Ik heb inspraak en zeggingschap over het beleid ten aanzien van mijn eigen situatie
- Ik kan mijn mening vrij uiten
- Ik mag verantwoordelijkheid nemen voor mijn keuzes
- Mijn privacy wordt gerespecteerd bij verzorgen, wassen, slapen, wonen en seks
- Ik heb het gevoel dat er zorgvuldig wordt omgesprongen met mijn privé-informatie
- Ik onderschrijf waarden als wederzijdse toestemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid bij seksuele en fysieke interacties
- Er zijn duidelijke richtlijnen over in welke contexten seksueel gedrag is toegelaten, en in welke niet
- Niemand wordt hier gediscrimineerd omwille van gender, geaardheid of seksuele identiteit
- Er wordt goed geluisterd naar alle betrokkenen
- Mijn ouders/familie voelen zich hier gehoord
- Mijn begeleiders gaan goed om met mijn vragen in verband met seksualiteit
- Er wordt voldoende rekening gehouden met mijn persoonlijke wensen op dit vlak
- Mijn begeleiders zijn competent op dit vlak

Preventie

- Ik ben voldoende geïnformeerd over de risico's op vlak van seksuele gezondheid zoals hiv en soa's
- Ik weet hoe ik mijzelf kan beschermen tegen risico's
- Begeleiders gaan respectvol om met cliënten
- Er is aandacht voor een goede groepssamenstelling van cliënten
- Er wordt door de begeleiders gepast gereageerd op seksueel grensoverschrijdend gedrag
- We worden gestimuleerd zelf veel verantwoordelijkheid te nemen op dit vlak
- We worden gecoached in weerbaarheid
- Signalen van probleemsituaties worden snel opgemerkt door begeleiding
- Ik weet waar ik met mijn klachten terecht kan en hoe ze worden opgevolgd
- Er wordt gereageerd tegen seksistische, racistische opvattingen of andere vooroordelen
- Begeleiders reageren alert op risicosituaties

Reactiebeleid

- Klachten van cliënten worden met zorg opgevolgd
- Begeleiders volgen een vooraf afgesproken werkwijze bij een incident of klacht
- Er is een hulpverleningsaanbod voor cliënten die slachtoffer zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Er is een hulpverleningsaanbod voor cliënten die dader zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Er is begeleiding bij bemiddeling of herstel na een incident
- Er is een duidelijke communicatie over het beleid

3 Topics voor medewerkers

Kwaliteitsbeleid

- Ik vind dat cliënten gerespecteerd worden in hun persoonlijke integriteit
- Cliënten krijgen de kans om zich hier goed in hun vel te voelen en gelukkig te zijn
- Er is voldoende aandacht voor de kwaliteit van de intieme en vriendschapsrelaties van de cliënt
- Er is een open communicatie mogelijk over alle aspecten die de kwaliteit van het leven van de cliënt beïnvloeden
- Cliënten kunnen voldoende zelf keuzes maken
- De seksuele beleving van de cliënt krijgt voldoende ruimte
- De cliënt krijg hier kansen om zich op vlak van seksualiteit te ontwikkelen
- De cliënt krijg goede begeleiding op dat vlak
- Medewerkers hebben voldoende competenties om met aspecten van lichamelijke integriteit en seksualiteit van de cliënt deskundig/correct/ondersteunend om te gaan.
- De cliënt heeft voldoende toegang tot informatie op dat vlak
- De informatie is op maat van de cliënt
- De cliënt heeft toegang tot hulp en diensten met betrekking tot zijn seksuele gezondheid en welzijn
- De cliënt heeft inspraak en zeggenschap over het beleid ten aanzien van zijn eigen situatie
- De cliënt kan zijn mening vrij uiten
- De cliënt mag verantwoordelijkheid nemen voor zijn keuzes
- De cliënt kan gebruik maken van nieuwe wetenschappelijke inzichten
- De privacy van cliënten wordt gerespecteerd bij verzorgen, wassen, slapen, wonen en seks

- Ik heb het gevoel dat er zorgvuldig wordt omgesprongen met privé-informatie van cliënten
- Alle cliënten onderschrijven waarden als wederzijdse toestemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid bij seksuele en fysieke interacties
- Er worden inspanningen gedaan om cliënten een valide seksuele moraal bij te brengen
- Er zijn duidelijke richtlijnen voor cliënten over in welke contexten seksueel gedrag is toegelaten, en in welke niet
- Niemand van de cliënten wordt hier gediscrimineerd omwille van gender, gaardheid of seksuele identiteit
- Er is voldoende veiligheid bij cliënten om zich uit te spreken en wensen kenbaar te maken.
- Er wordt goed geluisterd naar alle betrokkenen
- Ouders/familie van de cliënt voelen zich hier gehoord
- Begeleiders gaan goed om met vragen in verband met seksualiteit
- Er wordt voldoende rekening gehouden met persoonlijke wensen van cliënten op dit vlak
- Begeleiders zijn competent op dit vlak
- Begeleiders nemen zelf het initiatief om dit thema te bespreken met de cliënt
- Er is ook aandacht voor emoties en verlangens van cliënten
- Er zijn voldoende goede communicatiemogelijkheden met de ouders/familie over dit onderwerp
- Ouders/familie worden geïnformeerd over het beleid en er wordt rekening gehouden met hun feedback
- Er is een correcte toepassing van wettelijke regelgeving op dit vlak

Preventiebeleid

- De cliënt is voldoende geïnformeerd over de risico's op vlak van seksuele gezondheid zoals hiv en soa's
- De cliënt wordt geleerd hoe hij zichzelf kan beschermen tegen risico's
- Cliënten worden gestimuleerd om risicosituaties te vermijden
- Begeleiders gaan respectvol om met cliënten op dit vlak
- Er is een goede screening en evaluatie van begeleiders op dat vlak
- Er is aandacht voor goede groepssamenstelling van cliënten
- Begeleiders zijn goed opgeleid en worden gecoached in het opvangen van risicosignalen
- Er wordt door de begeleiders gepast gereageerd op seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Er is een gedragscode voor begeleiders die door iedereen gekend is en wordt onderschreven
- Cliënten worden gestimuleerd zelf veel verantwoordelijkheid te nemen op vlak van weerbaarheid
- Cliënten worden gecoached in weerbaarheid
- Signalen van probleemsituaties worden snel opgemerkt door begeleiding
- Cliënten weten waar ze met klachten terecht kunnen en hoe ze worden opgevolgd
- Er wordt door de begeleiding gereageerd tegen seksistische, racistische opvattingen of andere vooroordelen
- Begeleiders reageren alert op risicosituaties
- Er wordt niemand gediscrimineerd omwille van seksuele oriëntatie, gender, uiterlijk, geschiedenis, afkomst, taal, cultuur, zwangerschap,...
- Er is aandacht voor structurele risicofactoren die de weerbaarheid van cliënten ondermijnen, bijvoorbeeld een gebrek aan privacy of toezicht

Reactiebeleid

- Klachten van cliënten worden met zorg opgevolgd
- Begeleiders volgen een vooraf afgesproken werkwijze bij een incident of klacht
- Er is een standaardprotocol dat elke begeleider kan volgen bij een vermoeden, onthulling of incident
- Er is een hulpverleningsaanbod voor cliënten die slachtoffer zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Er is een hulpverleningsaanbod voor cliënten die dader zijn van seksueel grensoverschrijdend gedrag
- Er is begeleiding bij bemiddeling of herstel na een incident
- Er zijn straf of time-out maatregelen ten aanzien van cliënten
- Er is zorg voor alle betrokkenen
- Er is een duidelijke en overwogen communicatie over het beleid

Algemeen

- Ik voel mij als medewerker gesteund en gehoord in het werk op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit
- Het organisatiemanagement toont een duidelijk engagement op dit vlak
- Er is voldoende oog voor differentiatie van maatregelen ten aanzien van cliënten
- Het thema komt regelmatig en systematisch ter sprake op teambijeenkomsten
- Werkwijzes en afspraken worden regelmatig geëvalueerd en bijgesteld
- Er is een ondersteuningsaanbod en competentie-management voor alle begeleiders op dit vlak
- Er is een evaluatie- en sanctiebeleid ten aanzien van cliënten en medewerkers

3 Uitgangspunten voor kwaliteit, preventie en reactie

Wat? Deze uitgangspunten zijn een puntsgewijze opsomming van relevante richtlijnen voor het beleid. Ze zijn afgeleid uit de denkkaders, en kunnen op die manier als checklist worden gebruikt. Ze zijn opgedeeld in uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid, preventiebeleid en reactiebeleid.

Waarom? Met deze checklist kan je in groep op een efficiënte manier tot een aantal fundamentele keuzes komen. De uitgangspunten zijn richtinggevend voor het verdere beleidswerk.

Wie? Deze denkoefening gebeurt best in een ruime groep medewerkers en een vertegenwoordiging van andere betrokkenen. Op die manier is de weg naar een gedragen visie reeds voorbereid.

Opgepast! Niet alle uitgangspunten zijn voor alle contexten relevant. Je zal dus een selectie moeten maken. Je kan ook prioriteiten aangeven.

Een bewerkbare versie van dit instrument kan je downloaden op www.seksuelevorming.be en op www.childfocus.be.

1 Aan de slag

Vraag aan de leden van de werkgroep om de denkkaders door te nemen, of hou een korte inleiding. (zie de achtergrondinformatie 'denkkaders') Leg het verschil uit tussen de verschillende beleidsniveaus. Neem vervolgens de uitgangspunten voor het kwaliteitsbeleid en noteer op een flap of bord welke uitgangspunten voor jullie context relevant zijn. Laat dit uit de groep komen en vraag ook naar voorbeelden. Zoek uit welke uitgangspunten meer prioritair zijn dan andere

en waarom. Je kan de lijst uiteraard ook aanvullen met andere uitgangspunten voor het kwaliteitsbeleid.

Om je uitgangspunten voor het preventie- en reactiebeleid te bepalen herhaal je deze werkwijze.

2 Uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid

Het kwaliteitsbeleid is een voorwaardenscheppend kader dat expliciteert hoe we omgaan met seksualiteit, lichamelijke integriteit en aanverwante topics en wat beschouwd wordt als noodzakelijke zorg voor en begeleiding van cliënten. Hieronder vind je een reeks uitgangspunten die richtinggevend kunnen zijn bij het ontwikkelen van een visie op kwaliteit.

Cliënten hebben recht op een goede kwaliteit van leven en welzijn:

- De persoonlijke en lichamelijke integriteit van de cliënt wordt gerespecteerd.
- Cliënten worden ondersteund in het ontwikkelen van de capaciteiten om kwalitatief goede intieme en vriendschappelijke relaties met anderen aan te gaan.
- Cliënten krijgen de kans zich goed in hun vel te voelen en gelukkig te zijn.
- Cliënten hebben recht op een open communicatie over alle aspecten die hun kwaliteit van leven en welzijn kunnen beïnvloeden.
- Cliënten hebben het recht om zelf keuzes te maken of voor te stellen die hun kwaliteit van leven en welzijn kunnen bevorderen.

Elk individu is ook een seksueel wezen, en seksualiteit maakt onlosmakelijk deel uit van het mens-zijn:

- Alle cliënten maken een seksuele ontwikkeling door en stellen leeftijdsspecifiek of ontwikkelingsspecifiek seksueel gedrag.

- Elk individu is uniek en zal een eigen tempo, vorm en beleving bezitten op vlak van seksualiteit; er is een grote diversiteit.
- Seksualiteit en intimiteit zijn vaak met elkaar verbonden en moeten ruimte krijgen binnen begeleiding en wonen.
- Er worden kansen geboden aan cliënten om op dit specifieke terrein stappen te zetten in hun ontwikkeling.
- Er zijn voldoende competenties bij begeleiders en verzorgers om deskundig, correct en ondersteunend met aspecten van seksualiteit van cliënten om te gaan.

Cliënten hebben recht op informatie en seksuele vorming:

- Emancipatorisch werken met cliënten, gericht op het ontwikkelen van hun mogelijkheden en kracht, is het uitgangspunt.
- Kinderen en jongeren hebben recht op aangepaste en toegankelijke informatie en seksuele vorming.
- Volwassenen hebben toegang tot informatie op maat.

Cliënten hebben toegang tot hulp en ondersteuning, zorg en diensten met betrekking tot seksuele gezondheid:

- Er is een aanbod van gezondheidszorg op vlak van seksuele gezondheid dat toegankelijk is voor de cliënt.
- De cliënt kan gebruik maken van de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang zoals nieuwe en goede anticonceptie of medicatie.

Cliënten hebben een maximale autonomie in hun seksuele en relationele leven en keuzes, rekening houdend met hun leeftijd en ontwikkeling:

- Cliënten hebben recht op inspraak in en participatie aan het ontwikkelen van een kwaliteitsbeleid over de eigen situatie.
- Cliënten hebben recht op vrijheid van meningsuiting.
- Cliënten hebben de vrijheid eigen keuzes te maken in hun seksuele leven.

- Cliënten dragen zoveel mogelijk de verantwoordelijkheid voor de eigen keuzes.

Cliënten hebben recht op privacy:

- Er is aandacht voor privacy bij wassen, verzorgen, slapen, wonen, seks en praten over seks.
- Er wordt zorgvuldig omgesprongen met het delen van privé-informatie over de cliënt.

Cliënten hebben een valide seksuele moraal, dit wil zeggen een moraal die (rechts)geldig, erkend en werkbaar is:

- De cliënt onderschrijft waarden als wederzijdse toestemming, gelijkwaardigheid en vrijwilligheid bij seksuele en andere fysieke interacties.
- Er zijn duidelijke richtlijnen over in welke contexten seksueel gedrag is toegelaten, en in welke niet.
- Seksueel gedrag laat cliënten in hun waarde, is zelf-respecterend.
- Een beleid over seksualiteit discrimineert niemand en stimuleert tolerantie en respect.
- Er wordt expliciet aandacht gegeven aan het ontwikkelen van een valide seksuele moraal bij alle betrokkenen.

Een open, correcte communicatie over seksualiteit maakt dat vragen, wensen, problemen en verschillen in visies bespreekbaar zijn:

- Er is voldoende veiligheid om zich uit te spreken en zijn visies kenbaar te maken.
- Er wordt zorgvuldig geluisterd naar alle betrokkenen.
- Er is aandacht voor de communicatie van emoties.
- Er is respect voor alle gesprekspartners.
- Begeleiders nemen initiatief om het thema ter sprake te brengen.
- Begeleiders kunnen gedrag benoemen en bespreken met de cliënt.

Ouders of familie zijn betrokken bij het ontwikkelen van een beleid:

- Er is aandacht voor het perspectief van ouders of familie.
- Er zijn voldoende communicatiemogelijkheden met ouders of familie.
- Ouders of familie worden geïnformeerd over beleidsprioriteiten.
- Ouders of familie kunnen feedback geven op het beleid.

Het beleid is juridisch correct:

- Bepalingen in het beleidsdocument zijn juridisch correct.
- Er is rekening gehouden met sectorgebonden bepalingen en kwaliteitseisen.

De organisatie neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om het kwaliteitsbeleid op dit terrein te verbeteren:

- Er is interesse voor en correcte informatie over mogelijkheden en nieuwe trends (zoals de mogelijkheden van nieuwe media).
- Bestaande werkwijzen en afspraken worden regelmatig geëvalueerd en bijgesteld.
- Er is oog voor de nood aan differentiatie van aanpak bij cliënten.
- Er is een duidelijk engagement van het organisatie-management.
- Er is een ondersteuningsaanbod en competentie-management voor begeleiders en andere medewerkers.

3 Uitgangspunten voor preventie

Bij preventie denken we aan risico's op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit, die ongewenst en dus beter te voorkomen zijn. Voorbeelden zijn seksueel misbruik, ongewenste zwangerschap, hiv- of soa-

besmetting, gender-gerelateerd geweld, frustraties en pesterijen. Het voorkomen van risico's is ook één van de verantwoordelijkheden van de organisatie en kan zich vertalen in volgende uitgangspunten:

Cliënten hebben recht op veiligheid en gezondheid op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit:

- Er is informatie over risico's en bescherming.
- Cliënten zijn zich bewust van de risico's rond seksuele gezondheid, welzijn en veiligheid.
- Cliënten worden gestimuleerd en geholpen risicosituaties te vermijden en te voorkomen.

Cliënten worden beschermd tegen seksuele ervaringen die niet met wederzijdse toestemming, vrijwillig of gelijkwaardig gebeuren, of die niet leeftijds- of contextadequaat zijn, of zelfbeschadigend zijn:

- Er is een goede screening en opleiding van verantwoordelijken en begeleiders.
- Er wordt met zorg omgegaan met de samenstelling van de groepen in groepswoonvormen.
- Er is een gedragscode voor begeleiders waarin een clausule over omgaan met seksualiteit en lichamelijke integriteit van de cliënten is vermeld, en deze wordt door alle begeleiders onderschreven.
- Begeleiders zijn opgeleid en hebben een open en alerte houding voor het opvangen van risico-signalen (klachten, vragen, kleine incidenten,...).
- Er wordt gepast gereageerd op seksueel grensoverschrijdend gedrag van of ten aanzien van cliënten.

Er wordt aandacht besteed aan het verhogen van weerbaarheid tegenover mogelijke risicosituaties:

- Het opnemen van verantwoordelijkheid van cliënten voor het stellen van veilig en gezond seksueel gedrag wordt gestimuleerd.

- Er is aandacht voor structurele factoren die de weerbaarheid van cliënten ondermijnen, zoals bijvoorbeeld een gebrekkig beleid rond privacy of een gebrek aan toezicht op seksueel grensoverschrijdend gedrag.
- Er is een aanbod rond coaching voor cliënten om situaties van grensoverschrijdend seksueel gedrag te voorkomen.

Er is een laagdrempelig aanspreekpunt voor klachten en hulp waar cliënten terecht kunnen:

- Er is aandacht voor signalen bij cliënten die wijzen op problemen of moeilijkheden.
- Het is duidelijk waar cliënten met klachten terecht kunnen en hoe ze worden behandeld en opgevolgd.

Er is een preventiebeleid tegen uitsluiting en pesten:

- Niemand wordt gediscrimineerd omwille van seksuele oriëntatie, gender, uiterlijk, geschiedenis, afkomst, taal, cultuur, zwangerschap of andere kenmerken.
- Seksistisch en racistisch gedrag en ander bevooroordeeld handelen worden aangepakt.

De organisatie neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om risico's op dit terrein te verkleinen:

- Er zijn alertheid en correcte informatie over risico's, ook met betrekking tot nieuwe trends.
- Bestaande maatregelen worden regelmatig geëvalueerd en bijgesteld.
- Er is oog voor de nood aan differentiatie van aanpak bij cliënten.
- Er is een duidelijk engagement van het organisatie-management.
- Er is een ondersteuningsaanbod en competentie-management voor begeleiders en andere medewerkers.

4 Uitgangspunten voor een reactiebeleid

Het reactiebeleid stippelt uit wat je organisatie moet doen nadat incidenten hebben plaatsgevonden: welke procedure, werkwijze, rapportage of zorg zijn er nodig? Hieronder volgen uitgangspunten van een goed reactiebeleid.

Cliënten hebben recht op een zorgvuldige en objectieve behandeling van een klacht:

- Cliënten kunnen op een laagdrempelige manier melding maken van een probleem.
- Een incident of klacht wordt met zorg voor alle betrokkenen opgevolgd en gemedieerd.
- Er wordt een standaardprotocol gebruikt dat elke begeleider kan volgen bij een vermoeden, incident of klacht.
- Er is een heldere rapportage van de behandeling van een vermoeden, incident of klacht.
- Een vermoeden, incident of klacht wordt na behandeling afgesloten met alle betrokkenen.

Er zijn maatregelen omschreven na een incident:

- Er is mogelijkheid om een noodteam samen te roepen.
- Er is een aanbod voor cliënten van counseling of coaching na een incident.
- Er zijn straf- of time-out-maatregelen mogelijk ten aanzien van cliënten.
- Er is aandacht voor herstelbemiddeling tussen of ten aanzien van cliënten.
- Er zijn kennis en mogelijkheid voor doorverwijzing van de betrokkenen.
- Er wordt op een overwogen manier gecommuniceerd met alle betrokkenen.

Er is aandacht voor opvolging van incidenten op lange termijn:

- Er is een hulpverleningsplan voor cliënten als

slachtoffer.

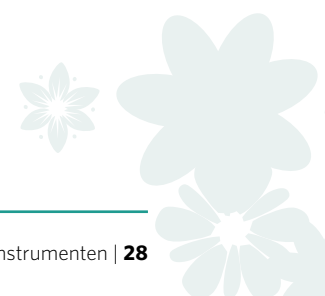
- Er is een hulpverleningsplan voor cliënten als pleger.
- Er is zorg voor alle betrokkenen.
- Er zijn afspraken over de opvolging van de procedure en vervolgtrajecten.

Er is een permanente evaluatie van de werkwijze na een incident:

- Er is een bespreking van de procedure en de wijze waarop ze is verlopen.
- Er worden aanpassingen doorgevoerd indien nodig.
- De aanpassingen worden bekrachtigd en aangevuld in het visie- en beleidsdocument.
- Er is een regelmatige controle en opfrissing van de procedures ingepland.

De organisatie neemt alle maatregelen die nodig en wenselijk zijn om incidenten te voorkomen en correct af te handelen:

- Er zijn alertheid en correcte informatie over bestaande risico's.
- Bestaande maatregelen worden opnieuw geëvalueerd en bijgesteld.
- Er is oog voor de nood aan differentiatie van aanpak bij cliënten.
- Het organisatie-management toont een duidelijk engagement.
- Een ondersteuningsaanbod voor begeleiders en andere medewerkers is voorzien.
- Er is een evaluatie- en sanctiebeleid ten aanzien van begeleiders en andere medewerkers.

4 Beleidsmatrix en interventies

Wat? Dit instrument geeft je een overzicht van de verschillende werkwijzen, methodes en interventies die er bestaan om een beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit handen en voeten te geven. Dit overzicht heeft niet de pretentie om exhaustief te zijn. Het kan nog met veel voorbeelden worden aangevuld.

Waarom? Het kan je organisatie ideeën geven en een keuze uit verschillende manieren van werken. Je kan er deze uit selecteren die nauw aansluiten bij de cultuur van je organisatie, of die gemakkelijk in te passen zijn in de huidige werking. Het kan je ook helpen in het ontwikkelen van een veranderingsproces.

Wie? Beleidsverantwoordelijken.

Opgepast! Dit overzicht is niet exhaustief, en een organisatie kan in verschillende fases in zijn beleidsontwikkelingsproces andere methodes nodig hebben. Elke organisatie is ook anders, dus wat bij de één werkzaam is, is niet altijd te vertalen naar een andere realiteit.

1 Hoe dit instrument gebruiken?

Na de analyse van de huidige stand van zaken en het opstellen van een visie (uitgangspunten) en doelstellingen, zal in een verbetertraject nood zijn aan bruikbare werkwijzen. Dit overzicht kan je wat inspiratie geven.

Het document is als volgt gestructureerd:

	KWALITEITSBELEID	PREVENTIEBELEID	REACTIEBELEID
Zorg			
Educatie			
Huisregels en accommodatie			
Deskundigheid en screening personeel			
Communicatie			

2 Interventies die een kwaliteitsbeleid schragen

Zorg

Een onthaalfunctie

Er is aandacht voor het onthalen en wegwijs maken van cliënten. Er is een onthaalbeleid, wat impliceert dat er een document beschikbaar is om de cliënt wegwijs te maken, ondersteuning en bijscholing voor het onthaal, goede interne communicatie (het onthaal weet wat de organisatie doet en niet doet), een evaluatie van het onthaal bij zowel cliënten, medewerkers als onthaalmedewerkers. De wachtzaal, het telefonisch onthaal, de website, de ingang,... zijn voor de cliënt aangenaam en overzichtelijk.

Een aanspreekpersoon

Cliënten krijgen iemand toegewezen die ze kunnen aanspreken en vragen kunnen stellen. In scholen kan dit een klastitularis zijn, in instellingen een persoonlijke begeleider. Deze begeleider is aanspreekbaar en aanwezig voor de cliënt, en kan de vragen beluisteren en antwoorden verschaffen of de cliënt doorverwijzen.

Een aanbod basiszorg seksualiteit en lichamelijke integriteit

Seksualiteit hoort bij het basisaanbod van zorgverlening aan de cliënt in termen van informatie en raadpleging. Er kan een gesprek over gevoerd worden, cliënten zijn geïnformeerd over hun basisrechten, er zijn kansen en mogelijkheden om seksualiteit te beleven.

Dit aanbod is op maat van de cliënt, en differentieert zich naargelang de vraag verandert of varieert.

Een positief leefklimaat

Het klimaat van de organisatie ondersteunt en respecteert de seksuele en lichamelijke integriteit van cliënten onderling, van cliënten ten aanzien van externen en medewerkers. Dit klimaat wordt gedragen door medewerkers en cliënten, en hun familie.

Educatie

Een aanbod seksuele en relationele vorming, coaching en informatie.

Er is een basisaanbod voor alle leeftijden, dat aansluit op de vragen en noden van de doelgroep. Dit kan bestaan uit systematisch terugkerende lessen of vormingsmomenten, aangevuld met een aanbod lectuur en informatieve film, gespreksgroepen of raadpleging (zie ook zorg). Meer info vind je in de achtergrondinformatie 'seksuele vorming'.

Informatie en materiaal

Er is op maat van de cliënt informatie en materiaal beschikbaar. Zie hiervoor de materialenlijst op www.seksuelevorming.be.

Huisregels en accommodatie

Een eigen plek

Cliënten hebben een eigen plek. Naargelang de context van de organisatie is deze plek een gedeelde ruimte (een klas, een leefruimte, lokaal) of een privéplek waar ze zichzelf kunnen zijn en zonder anderen te storen en ervaringen kunnen hebben die passen in hun seksuele ontwikkeling en carrière (eigen kamer). Er zijn duidelijke afspraken welke gedragingen binnen de context van de organisatie op die gedeelde ruimte en die privéplek toegelaten zijn, en in die afspraken is rekening gehouden met de mening van de cliënt.

Basisprivacy

Er is rekening gehouden met de nood aan privacy bij situaties als wassen, sanitair, verkleed, slapen, raadpleging en conversaties over seksualiteit, individuele dossiers. De accommodatie laat toe dat cliënten voldoende privacy hebben; er zijn aparte slaap- en wasgelegenheden, toiletten hebben deuren en een slot, kleedhokjes zijn afgeschermd. Bij individuele gesprekken over seksualiteit kunnen geen anderen meeluisteren. Privacygegevens in dossiers worden met respect behandeld en enkel gedeeld met anderen indien nodig. In de omgangsregels wordt voldoende rekening gehouden met het respecteren van de privacy van eenieder. Dit wordt regelmatig geëvalueerd.

Omgangsregels

Er zijn realistische omgangsregels vastgelegd waarin rekening is gehouden met de wensen en grenzen van de cliënt. Er is in die omgangsregels ruimte voor een beleving van seksualiteit van de cliënt, aangepast aan de context en de noden van de cliënt. In een huishoudelijk reglement staan positieve uitgangspunten met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit. Deze omgangsregels moeten een levend document zijn, en zullen dus regelmatig moeten opgefrist en herbekeken worden. Ze moeten in een taal worden opgesteld zodat de cliënt de regels kan verstaan en toepassen.

Groepssamenstelling

Er wordt in de groepssamenstelling van cliënten gezocht naar een goed evenwicht in de groep, zodat elk individu zijn plaats vindt en tot zijn recht komt. Dit betekent niet steeds dat we naar een homogene groep streven, maar wel dat we een evenwicht tussen mannen en vrouwen, leeftijden, socio-culturele achtergrond,... nastreven. Een groep is per definitie een

heterogene groep, en we zoeken naar een maximale differentiatie van het aanbod.

Toegankelijkheid van begeleiders

Begeleiders zijn bereikbaar en toegankelijk voor cliënten. Men weet wanneer en waar de begeleider te bereiken valt en hoe het toezicht wordt geregeld. Hierover bestaan duidelijke afspraken.

Differentiatie van het basisaanbod

Elke cliënt kan in het basisaanbod voldoende vinden dat tegemoet komt aan zijn of haar noden. Er zijn inspanningen om het basisaanbod verder aan te passen aan de wensen van de cliënt. Er is regelmatig een update of vernieuwing van het aanbod voorzien, en cliënten worden actief gevraagd hun wensen kenbaar te maken.

Deskundigheid en screening medewerkers**Basiscompetenties medewerkers**

Deze zijn beschreven in het instrument 'competentiechecklist' en bestaan uit volgende basiscompetenties:

- basiskennis hebben over seksualiteit, seksuele ontwikkeling;
- inzien wat de doelen voor seksuele vorming en counseling zijn;
- seksualiteit bespreekbaar kunnen maken;
- seksueel gedrag correct kunnen beoordelen;
- veiligheid en betrokkenheid kunnen creëren voor cliënten;
- rekening houden met diversiteit;
- een positief rolmodel zijn.

Specifieke competenties in huis halen

Speciale modules seksuele vorming en seksuele counseling zijn voorzien voor die medewerkers die dit in hun takenpakket hebben. Zie het instrument 'competentiechecklist'.

Versterken van deskundigheid

Deskundigheid kan versterkt worden door via opleidingen en uitwisselingen de kwaliteiten van de medewerkers verder te ontwikkelen. In basisopleidingen wordt nog te weinig aandacht besteed aan dit onderwerp, vaak moeten medewerkers nieuwe vaardigheden en inzichten "on the job" verwerven. Ondersteuning kan bestaan uit:

- zorg voor inlooptrajecten en kijkstages voor nieuwe medewerkers
- medewerkers via pilootprojecten deskundigheid laten opdoen en hun kwaliteiten ontdekken en zorgen voor een goede doorstroming naar de rest van de organisatie via een leerplatform, een interne denkdag, een projectverslag;
- mensen op cursus laten gaan en er een interne briefing aan koppelen;
- specifieke vorming en opleiding inhuren voor het ganse team.

Belangrijke competenties vastleggen

Richtlijnen voor het professioneel handelen in situaties waar seksualiteit en lichamelijke integriteit aan bod kan komen zijn nuttig. Integreer deze in takenpakketten, functieprofielen, functioneringsgesprekken of werkbesprekingen, teamoverleg, coachingsdoelen enzovoort.

Vastleggen in werkplanning

Seksualiteitsbeleid is een onderdeel van het jaarlijkse werkplan, het jaarrapport,... Zorg eventueel voor ruimte in het takenpakket van een "aandachtsfunctionaris seksualiteit", of vraag de werkgroep seksualiteitsbeleid een werkplanning voor te leggen.

Communicatie

In de visietekst

Elke organisatie moet in zijn visietekst de uitgangspunten voor een kwaliteitsbeleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit op een bevattelijke manier formuleren. Deze visietekst kan vertaald worden naar een nota of tekst voor diverse betrokkenen:

- een nota of informatiedocument voor alle medewerkers over het seksualiteitsbeleid, waarin uitgangspunten zijn opgenomen, een beschrijving van de beleidsdomeinen, en concretisering naar richtlijnen en deskundigheden en de ondersteuning en informatie waarop men kan rekenen;
- informatie voor cliënten: het beleid en de visie is toegankelijk gemaakt voor de cliënt via een informatiebrochure of poster; er is op regelmatige basis een informatiemoment voorzien voor de cliënt en hun familie; de basistekst is te vinden op de website van de organisatie of maakt deel uit van een kennis-makingspakket; bij intake van nieuwe cliënten of bij de start van elk nieuw werkjaar is er aandacht voor de communicatie over de beleidsvisie;
- externen, ouders en familie kunnen de uitgangspunten van het beleid vinden op de website of de kennis-makingsbrochure van de organisatie.

Kennis delen

Medewerkers vinden alle draaiboeken, vormings- en bijscholingsmateriaal, projectverslagen, die men binnen de organisatie heeft opgebouwd en uitgewerkt, of die men via opleiding en uitwisseling heeft aangeschaft.

Communiceren met de media

De visie van de organisatie is voor de media toegankelijk. Er is een woordvoerder aangeduid en opgeleid die deze uitgangspunten kan toelichten indien nodig.

3 Interventies die een preventiebeleid schragen

Zorg

Informatie risico-analyse

Er is een analyse gemaakt van de mate waarin de cliënt geconfronteerd kan worden met risico's op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit. Er is goed zicht op het voorkomen van risicogedrag bij de specifieke cliëntenpopulatie, er is zicht op beschermende factoren en risicofactoren.

Onthaal en preventie

In het onthaal is rekening gehouden met de veiligheid van de cliënt: de toegang voor niet-bevoegde personen is gelimiteerd en gecontroleerd, gegevens en goederen zijn beveiligd, ...

Een aanbod counseling risicosituaties

Cliënten kunnen terecht bij personeel of kunnen worden doorverwezen naar een externe expert voor een aanbod individuele counseling weerbaarheid, anticonceptiemethodes, beschermingsmethodes tegen soa en hiv,... Er zijn beschermingsmiddelen- of strategieën toegankelijk voor de cliënt. Er wordt met de cliënt gewerkt aan weerbaarheid tegenover risicosituaties. Licht grensoverschrijdend seksueel risicogedrag wordt serieus genomen en er wordt onderzocht of dit een signaal is van een onderliggende problematiek. Zie onder meer het instrument 'competentiechecklist'.

Toezicht is goed georganiseerd

Er is een systeem van toezicht dat voorkomt dat een cliënt slachtoffer wordt van seksueel misbruik, en dat de kans dat een cliënt zich in een risico-situatie zal begeven, verkleint. Er is in het uitvoeren van het toezicht ook oog voor de privacy en integriteit van de cliënt. Het is voor de cliënt duidelijk hoe het toezicht

is georganiseerd en bij wie (en hoe) hij/zij terecht kan in geval van nood.

Een interne vertrouwenspersoon

Er is een medewerker die in een functie als vertrouwenspersoon aanspreekbaar is voor cliënten met betrekking tot zorgen, twijfels, ongemakken, klachten, ontevredenheden,... De bevoegdheden van de vertrouwenspersoon zijn duidelijk omschreven, en hij/zij is toegankelijk voor alle cliënten. Bij voorkeur kunnen cliënten een keuze maken tussen twee of meerdere vertrouwenspersonen. Dit heeft een preventief effect omdat op die manier sneller klachten aan het licht komen en kunnen behandeld worden. Zie het instrument 'competentiechecklist'.

Educatie

Er is een aanbod seksuele vorming en coaching over risico's en beschermingsstrategieën

Zie hiervoor de achtergrondinformatie 'seksuele vorming'.

Huisregels en accommodatie

Een eigen plek

Het hebben van een eigen plek beschermt tegen een gevoel van onveiligheid en gebrek aan privacy. Het voorkomt dat men anderen onvrijwillig getuige maakt van seksueel (grensoverschrijdend) gedrag (bijvoorbeeld masturbatie), en het voorkomt seksueel gedrag op gevaarlijke plaatsen of in moeilijke contexten.

Bescherming van privacy

Het aanleren van welke lichamelijke en seksuele handelingen thuishoren in een privésfeer, voorkomt 'onzedig' gedrag in andere contexten (bijvoorbeeld een toiletbezoek met de deur open), en beschermt de cliënt tegen ongewenste inmenging. Ook aandacht in

het kunnen hanteren van privacyregels in het gebruik van nieuwe media, zowel voor zichzelf als voor anderen, is van belang.

Omgangsregels

In de omgangsregels hebben we aandacht voor de preventie van risicogedrag met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit. Dit kunnen regels zijn in verband met pornogebruik, alcohol, uitgaan, bezoek ontvangen, nachtelijke activiteiten, condoom- en anticonceptiegebruik, stages, uitstappen,... Deze regels worden regelmatig geëvalueerd en met de mening van de cliënt wordt hierbij rekening gehouden. Zie het instrument 'omgangsregels'.

Groepssamenstelling en groepsvorming

Preventie van problemen als discriminatie en pesten van een cliënt, uitsluiten, manipuleren of misbruiken kan men deels door een gecontroleerde samenstelling van de groep bekomen. Daarnaast zal een belangrijk preventief effect uitgaan van het werken aan de groepscohesie: hoe kunnen cliënten elkaar beter leren kennen en appreciëren? Hoe kunnen vooroordelen worden weggewerkt?

Toezicht

De begeleiders zijn aanwezig en oefenen toezicht uit waar nuttig en nodig. Dit hoeft niet steeds te betekenen dat ze fysiek aanwezig zijn en toekijken, maar wel dat ze bereikbaar en aanspreekbaar zijn, en dat er bij alle betrokkenen duidelijkheid is over welk gedrag wel en niet toelaatbaar is. Bijvoorbeeld bij douches of toiletbezoek, nachtopvang, seksueel spel, een chatgesprek,... moet men respectvol afstand kunnen houden.

Aanspreekbaarheid voor klachten

Er is een laagdrempelige mogelijkheid om klachten, ontevredenheden, fouten, misverstanden en dergelijke kenbaar te maken aan de verantwoordelijken. Dit kan door een ideeënbuis, een goed systeem om klachten te beluisteren, de aanspreekbaarheid en aanwezigheid van deskundige begeleiders, en een forum voor deze verzuchtingen.

Waarschuwingsovernames

In de omgangsregels is ook beschreven wat er gebeurt bij het niet naleven van overeengekomen afspraken, en kan het nuttig zijn de cliënt te waarschuwen voor wat er kan volgen indien storend gedrag niet stopt (zie hiervoor verder reactiebeleid).

Deskundigheid medewerkers

Uittreksel uit het strafregister (Model B)

Wanneer jouw organisatie met minderjarigen werkt, heb je de mogelijkheid aan (betaalde of vrijwillige) medewerkers te vragen een uittreksel uit het strafregister voor te leggen. Het gaat om het 'model B', bestemd voor openbare besturen, particulieren en privé-instellingen. Het 'model B' kan je vragen wanneer de activiteit van de medewerker de opvoeding, psycho-medische-sociale begeleiding, hulpverlening aan de jeugd, kindbescherming, animatie of begeleiding van minderjarigen betreft. Het 'model B' vermeldt veroordelingen en interneringsbeslissingen voor feiten gepleegd ten aanzien van minderjarigen. Zo vermijd je dat medewerkers worden aangeworven met een gerechtelijk verleden van (seksuele) misdrijven ten aanzien van minderjarigen. Let wel: de aanvraag gebeurt door de betrokkene zelf, die het uittreksel daarna voorlegt aan de werkgever. De gemeente waar de betrokkene is ingeschreven, reikt het uittreksel uit.

Alert zijn voor signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag

Elke medewerker zou alert moeten zijn voor signalen die wijzen op een probleem, en de reflex maken dat elk probleemgedrag misschien wel een onderliggende oorzaak heeft (zie verder competenties).

Grenzen kunnen aangeven en respecteren

Elke medewerker die met cliënten werkt moet op een correcte en goed manier zijn of haar grenzen kunnen aangeven en communiceren, en op een positieve manier kunnen opkomen voor zijn integriteit. Indien een medewerker binnen de context van de organisatie wordt geconfronteerd met grensoverschrijdend gedrag van een cliënt, een andere medewerker of een externe, met hij/zij kunnen beroep doen op een goede opvang, debriefing en opvolging.

Grenzen en de privacy respecteren van anderen maakt deel uit van de competenties van elke begeleider. In de screening en aanwerving kan gecheckt worden hoe de cliënt in het verleden is omgegaan met grenzen (is vaak een goede graadmeter voor het toekomstige gedrag). Het versterken van deze competentie kan verder via coaching, teamwork, training worden opgebouwd.

Opvang en omkadering medewerkers

In het preventiebeleid is er gepast aandacht voor medewerkers die een (klein) incident hebben meegemaakt, en nood hebben aan opvang, debriefing, opvolging en coaching. Als medewerkers zich gesteund, begrepen en geholpen voelen, zullen ze beter functioneren, en zal hun deskundigheid verbeteren.

Een gedragscode

Een gedragscode verzamelt de richtlijnen voor medewerkers over omgang met de cliënten en is zo een concretisering van de visie van de organisatie op de omgang met cliënten. Het maakt duidelijk wat gewenst en ongewenst gedrag van medewerkers is en kan zo mede dit ongewenst gedrag helpen voorkomen. Het heeft zin om over seksualiteit en lichamelijke integriteit een aparte gedragscode te maken. Op die manier benadrukt de organisatie het belang van professioneel handelen op dat vlak. Zie het instrument 'gedragscode'.

Communicatie

In de visietekst

Elke organisatie moet in zijn visietekst de uitgangspunten voor een preventiebeleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit op een bevattelijke manier formuleren. Deze uitgangspunten worden vertaald naar een nota of tekst voor diverse betrokkenen:

- alle medewerkers beschikken over een nota of informatiedocument over het preventiebeleid met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit, met een concretisering naar richtlijnen en deskundigheden en de ondersteuning en informatie waarop men kan rekenen.
- alle cliënten hebben toegang tot het preventiebeleid en de visie via een informatiebrochure of poster; er is op regelmatige basis een informatiemoment voorzien voor de cliënt en hun familie;
- externen kunnen de uitgangspunten van het preventiebeleid vinden op de website of de kennismakingsbrochure van de organisatie.

Externe communicatie

Er is eventueel een meer uitgebreid document be-

schikbaar voor partners bij het preventiebeleid (zoals artsen, politie, school, vertrouwenscentrum,..) waarbij ook de rol van externen in opgenomen is (bijvoorbeeld voor het verstrekken van noodanticonceptie). Je organisatie beschikt over een aangepaste wegwijzer en heeft reeds verkennende contacten gelegd met hulpverlening en politie in de buurt. Zie het instrument 'wegwijzer'.

Communiceren met de media

De visie op preventie van de organisatie is voor de media toegankelijk. Er is een woordvoerder aangeuid en opgeleid die deze uitgangspunten kan toelichten indien nodig.

4 Interventies die een reactiebeleid schragen

Zorg

Opvang en veiligheid

Bij incidenten worden cliënten goed opgevangen en wordt de veiligheid voor iedereen gegarandeerd. Niet alleen een slachtoffer, maar ook een plegger of verdachte heeft een goede opvang nodig en zijn of haar veiligheid moet worden gegarandeerd. Wie is hiervoor verantwoordelijk en welke ondersteuning is hiervoor nodig? (zie verder competenties)

Protocol

Een handelingsprotocol beschrijft de stappen die een medewerker kan zetten wanneer er binnen de organisatie een vermoeden, onthulling of vaststelling is van seksueel misbruik. In het handelingsprotocol wordt rekening gehouden met diverse situaties: de (vermoedelijke) plegger kan een cliënt zijn, een medewerker of een externe; ook het slachtoffer kan een cliënt zijn, een medewerker of een externe. Zie het instrument 'handelingsprotocol'.

Hulp cliënten

De cliënten die betrokken zijn bij een incident, hetzij als slachtoffer, hetzij als getuige, hetzij als (vermoedelijke) plegger, krijgen extra en aangepaste hulp. Er wordt ingegaan op de beleving en reflecties van de cliënt, de specifieke context van het incident en de factoren die erin hebben meegespeeld, er worden gedragsalternatieven aangegeven en er wordt coaching voorzien. Ook bij lichte incidenten kan een vorm van herstelbemiddeling goed zijn. Check steeds of de hulp het verloop van een juridische procedure niet verhindert.

Hulp medewerkers

Ook medewerkers die betrokken zijn bij een incident als slachtoffer, getuige of (vermoedelijke) plegger hebben recht op extra zorg. Eerste opvang, een gesprek met de vertrouwenspersoon, organisatie van gesprekken met een hulpverlener of bemiddelaar intern of extern, zorgen voor een afronding. De briefing van andere medewerkers is een belangrijk aandachtspunt.

Waarschuwing

Bij een incident waarbij een rode vlag (een rode vlag verwijst naar de categorie ernstig seksueel grensoverschrijdend gedrag in Het Vlaggensysteem van Frans & Franck, 2010) wordt geconstateerd, zal bij de cliënten moeten worden geduid waarom we deze beoordeling geven, welke alternatieven er voorhanden zijn, zullen we eventueel coaching aanbieden, en de sancties omschrijven die samenhangen met een nieuwe overtreding. Dit noemen we een waarschuwing.

Bij medewerkers kan een waarschuwing bestaan uit een blaam, schriftelijke vermaning, evaluatiegesprek. Daar wordt een nota van gemaakt.

Sancties

In het reactiebeleid moeten ook maatregelen worden beschreven die kunnen worden genomen ten aanzien van cliënten die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben gesteld. Bij sancties gaat het om zogenaamde zwarte-vlag-gedragingen. Zwarte vlag verwijst naar een categorie zwaar seksueel grensoverschrijdend gedrag in Het Vlaggensysteem (Frans & Franck, 2010). Hierbij denken we aan inperking van vrijheden en bewegingsruimte voor een bepaalde periode, overplaatsing (tijdelijk of permanent), een “time-out”-behandeling, waarbij de cliënt een tijd een aparte behandeling en regime krijgt en de contacten met derden worden teruggeschroefd, een werktraf of taakstraf (die in relatie staat met de inbreuk),...

Bij medewerkers kan het gaan om tijdelijke of preventieve schorsing, een overplaatsing, een vermogensstraf of boete, een ontslag. In het kader van een strafrechtelijke vervolging kan een preventieve schorsing niet langer duren dan 1 jaar. We raden je aan advies in te winnen bij een juridische dienst of een sociaal secretariaat.

Aangifte/melding

Je kan een klacht neerleggen bij de lokale politie, die het misdrijf zal doorgeven aan de Procureur des Konings. Je kan ook rechtstreeks bij het Parket aangifte doen. Zie het instrument ‘wegwijzer’. Hou rekening met je juridische plichten en mogelijkheden, bijvoorbeeld met betrekking tot het beroepsgeheim. Zie de achtergrondinformatie ‘beroepsgeheim en andere begrippen’.

Educatie

Er is een aanbod seksuele vorming over hoe te handelen na een incident

Incidenten als ongeplande zwangerschap, onbeschermd seksueel contact, angst voor besmetting

met een soa of hiv, seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik, inbreuk op de lichamelijke integriteit komen in aanmerking. Naast weerbaarheid wordt ook ingegaan op hoe en waar de cliënt hulp kan zoeken en vinden, en wat hij daarvan kan verwachten. Zie de achtergrondinformatie ‘seksuele vorming’.

Huisregels en accommodatie

Een veilige plek voor het slachtoffer

Indien een slachtoffer misbruik onthult en zeker als de feiten zich hebben afgespeeld ‘in huis’, is een veilige aparte plek voor het slachtoffer aangewezen, los van nieuwsgierige blikken van andere cliënten of medewerkers. Een aparte fysieke ruimte en tijd van een begeleider zijn op dat moment essentieel.

Time-out mogelijkheden voor plegers

Ten aanzien van cliënten die seksueel grensoverschrijdend gedrag hebben gesteld moet de mogelijkheid worden geboden tot een tijdelijke time-out, zowel voor de groep als voor de cliënt zelf. Ook hier moet tijd zijn van een begeleider om in gesprek te gaan met de cliënt.

Is de vermoedelijke pleger een medewerker dan zal men wellicht overgaan tot een preventieve en tijdelijke schorsing van de medewerker, tot een intern onderzoek heeft uitgewezen wat de feiten zijn.

Deskundigheid medewerkers

Inschatten van de situatie

Indien een medewerker geconfronteerd wordt met een situatie van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik, zal er een goede en correcte inschatting moeten gebeuren van de situatie. Het vlaggensysteem kan daarbij helpen. Zie de achtergrondinformatie ‘normatieve lijst’.

Protocol kunnen opvolgen

Een protocol moet bekend zijn bij de medewerkers, en moet in een situatie als deze kunnen worden gevolgd. Het moet dus beschikbaar zijn, mensen die in een ad hoc werkgroep voor de aanpak van het incident zetelen moeten beschikbaar en bereikbaar zijn, de procedure wordt gevolgd.

Spreken met slachtoffers

Een begeleider moet een gesprek kunnen aangaan met een slachtoffer wanneer er een vermoeden, een onthulling of een vaststelling is van seksueel misbruik. Aandachtspunten en competenties vinden we terug in het instrument ‘competentiechecklist’.

Spreken met plegers

Ook plegers of vermoedelijke plegers, als ze cliënt zijn, hebben recht op een gesprek. Aandachtspunten en competenties worden opgesomd in het instrument ‘competentiechecklist’. Ook als de vermoedelijke pleger een medewerker is, kan een gesprek aangewezen zijn. Voor aandachtspunten verwijzen we naar het instrument ‘handelingsprotocol’.

Communicatie

Registratie en dossiervorming

Om een goed overzicht te houden op de incidenten en de wijze waarop ze zijn behandeld, is een centraal registratiesysteem over seksuele en lichamelijke integriteit nuttig. Er moet dan niet in verschillende gegevensbestanden worden gespit om de gegevens te verkrijgen, men kan leren van vroegere incidenten, men kan zaken met elkaar vergelijken, men kan evalueren waar het anders moet en waar het correct is verlopen. Het is aan te raden een dossier over de “case” bij te houden, en zorgvuldig alle communicatie over deze case te verzamelen. Daarbij wordt grondig rekening gehouden met de bescherming van persoonsgegevens.

Crisiscommunicatie

Bij incidenten is het belangrijk de communicatie met derden en met de media goed voor te bereiden. Hier werkt men best met een woordvoerder, en onthouden andere betrokkenen zich van commentaar, en verwijzen voor uitleg en vragen door naar de woordvoerder. Ook over het onthaal van verontruste mensen, zowel telefonisch, per mail of 'in vivo' worden best afspraken gemaakt. Het is belangrijk dat men zich niet botweg afgewezen voelt of aan het lijntje gehouden, want dit verzaamt het vermoeden van schuld.

Organiseer op korte termijn een informatiemoment voor ouders of familie die betrokken zijn, waar ze uitleg krijgen over de feiten en de vragen kunnen stellen waar ze mee zitten. Zorg dat de directie aanwezig is, en nodig eventueel experts uit die antwoord kunnen geven op moeilijke vragen en de aanwezigen een zicht kunnen geven op de procedures en behandeling bij gelijkaardige incidenten.

Ook voor medewerkers informatiemomenten voorzien, en personen die persoonlijk betrokken waren bij het incident ook individueel informeren is belangrijk. Hou rekening met de nood aan geheimhouding wanneer het een gerechtelijke procedure betreft.

Cliënten die rechtstreeks betrokken zijn bij de pleger of het slachtoffer, worden best ook geïnformeerd via een persoonlijk gesprek of groepsbijeenkomst. Voor betrokkenen is het vooral van belang aan te geven wat is gedaan om de veiligheid te garanderen, en hoe de procedure in het behandelen van het incident verder zal verlopen voor hen. Ook als er politie, inspectie, ouders en familie op het terrein komen, geef tekst en uitleg over wat er gebeurt. Breng ook hier de procedure niet in gevaar en bewaak het recht op privacy van de betrokkenen.

5 Competentiechecklist

Wat? Deze checklist geeft een overzicht van noodzakelijke competenties voor begeleiders om met het thema seksualiteit en seksueel grensoverschrijdend gedrag aan de slag te kunnen gaan.

Waarom? Deze checklist kan gebruikt worden als een vorm van zelftest, of als instrument om hiaten op te sporen en aan te vullen in het beleid rond deskundigheidsbevordering.

Wie? Elke medewerker of de verantwoordelijke kan dit document gebruiken om de aanwezige deskundigheden en competenties in kaart te brengen, te ontwikkelen of aan te spreken.

Opgepast! Niet enkel competenties zijn een sleutel tot een succesvol beleid, het management of het bestuur zorgt best voor een goed kader waarbinnen competenties kunnen worden ingezet en aangesproken.

Een bewerkbare versie van dit instrument kan je downloaden op www.seksuelevorming.be en op www.childfocus.be.

1 Hoe deze competentielijst gebruiken?

Net als alle andere instrumenten moet deze competentielijst vertaald worden naar de eigen specifieke context (sector en soort doelgroep), en naar de specifieke positie en taak van de medewerker. Deze lijst kan gebruikt worden bij het opstellen van een beleid dat oog heeft voor noodzakelijke en nuttige competenties van medewerkers op verschillende niveaus.

Een effectieve implementatie van een beleid staat of valt niet met de deskundigheid van enkele medewerkers, maar met de mate waarin competenties een geïntegreerd onderdeel uitmaken van het functieprofiel van alle medewerkers. Bovendien handelen medewerkers binnen een breed gedragen visie en het daaruit voortvloeiende afspraken en beleid.

Volgende vijf elementen zijn essentieel om verbetering te realiseren:

- opname van het onderwerp seksualiteit en lichamelijk integriteit bij cliëntbesprekingen;
- agenderen van het onderwerp bij teamoverleg en werkoverleg;
- opname van het onderwerp in jaarverslagen en werkplannen;
- opname van het onderwerp in sollicitatie-, functionerings-, en beoordelingsgesprekken;
- periodiek uitvoeren van een SWOT-analyse: huidige situatie met sterktes en lacunes in kaart brengen.

2 Hoe een eigen competentiebeleid uitwerken

Het KAVES Model

Bij Sensoa hanteert de dienst Vorming bij het uitwerken van trainings- en bijscholingsprogramma's sinds jaar en dag het KAVES model om de competenties van medewerkers in kaart te brengen. Dit model deelt de competenties in in categorieën, die dan weer overeenkomen met specifieke methodes en strategieën voor deskundigheidsbevordering. Dit model helpt ons om het begrip "competenties" breed genoeg in te vullen, en niet enkel te focussen op aanwezige kennis.

KAVES schema

K - Kennis en informatie:

Alle vormen van inhouden die kunnen deel uitmaken van kennisverwerving: feiten, begrippen, relaties,

structuren, beelden, instrumenten,... Bijvoorbeeld welke anticonceptiemethodes er bestaan, welke soorten intieme relaties mensen kunnen hebben, hoe mensen seksualiteit beleven...

A - Attitudes:

Opvattingen, overtuigingen, meningen, standpunten, visies,... Bijvoorbeeld wie verantwoordelijk is voor anticonceptie, welke relatie je het meest acceptabel zou vinden voor jongeren, wat je houding is ten aanzien van seksuele relaties tussen cliënten,...

V - Vaardigheden: vaak communicatievaardigheden

Kunde, werkwijze, methode, handigheid, techniek,... Bijvoorbeeld kunnen demonstreren hoe het condoom gebruiken, kunnen uitleggen wat er in een goede relatie van belang is, een gesprek kunnen aangaan met cliënten over hun seksuele relatie, seksueel grensoverschrijdend gedrag ter sprake brengen,...

E - Emoties en ervaringen:

Gevoelens, emoties, emotionele ervaringen,... Bijvoorbeeld welke gevoelens het gebruik van het condoom bij je oproepen, welke relatie je het beste gevoel zou geven, waar voel je weerstand in het praten met cliënten over hun seksuele relatie, ben je bestand tegen misbruikverhalen,...

S - Steun:

Alles wat kan helpen in een gegeven situatie: bronnen, mensen, procedures,... Bijvoorbeeld waar je meer informatie zou kunnen vinden over een anticonceptiemiddelen, met wie je kan gaan praten als het fout loopt in een relatie, waar je cliënten naar doorverwijzen bij een seksueel probleem,...

Een KAVES schema uitwerken

Het uitwerken van een KAVES schema verplicht je in te gaan op alle aspecten die samenhangen met de te verwerven of ontwikkelen competenties of vormen van gedrag. Bovendien nodigt deze manier van werken je uit te vertrekken van de ervaring van de medewerkers zelf.

Een voorbeeld

Basiskennis over seksualiteit hebben

K: welke kennis is noodzakelijk, welke nuttig? Wat is reeds aanwezig bij (bepaalde) medewerkers?

A: welke opvattingen over seksualiteit zijn noodzakelijk? Welke zijn nadelig en werken contraproductief? Welke opvattingen hebben medewerkers? Welke diversiteit is er?

V: welke vaardigheden moeten alle medewerkers bezitten bijvoorbeeld op een vraag van een cliënt kunnen antwoorden op een correcte manier? Welke vaardigheden zijn nuttig? Welke zijn reeds aanwezig bij (sommige) medewerkers? Waar zitten de grootste lacunes?

E: voelen medewerkers zich voldoende op hun gemak met dit onderwerp? Welke weerstanden zijn er bij medewerkers? Waar komen deze gevoelens aan bod?

S: op welke steunbronnen moeten medewerkers kunnen terugvallen? Welke worden nu veel gebruikt? Welke worden gemist? Hoe kunnen medewerkers zich beter ondersteund weten en hoe kunnen ze elkaar ook beter ondersteunen?

Methodes en strategieën

Om deze verschillende competenties te realiseren zijn er heel wat werkvormen en methodes beschikbaar. Onderstaand overzicht ordent werkwijzen en strategieën volgens KAVES:

In de hiernavolgende lijst zijn de belangrijkste KAVES categorieën aangegeven, zodat dit in de planning kan worden vertaald naar bruikbare en werkbare strategieën.

Een beproefde werkwijze is het werken met korte cyclische verbeteracties op kleine schaal, alvorens deze op grotere schaal in te voeren (na het doorvoeren van de noodzakelijke aanpassingen).

Kennis	Lezing, werkbezoek, onderzoek, studiewerk, interview met experts, bronnen raadplegen, opleiding volgen,...
Attitude	Checklist, werken met stellingen en mythes, discussie binnen teams, getuigenis of lezing, verhandeling, bevraging opstellen, cases bespreken,...
Vaardigheden	Training en modeling, rollenspel, oefenen in praktijk, opdracht uitvoeren en feedback krijgen, scenario's opstellen, stage lopen,...
Emoties	Gesprek binnen team, werkbespreking, individuele reflectieoefening, verhaal of getuigenis van cliënten of medewerkers, lichaamswerk,...
Steun	Positieve feedback, draagvlak, teamwork, contacten en hulp, bronnen, planning, werkbegeleiding, evaluatie,...

3 Competenties

Algemene condities

- Begeleiders zijn voldoende gemotiveerd om het onderwerp seksualiteit en lichamelijke integriteit op te nemen (A)
- Begeleiders zien voldoende het belang in van dit onderwerp (A)
- Begeleiders voelen zich gesteund om taken op dit terrein op te nemen (S)
- Begeleiders voelen zich niet belemmerd in de uitvoering van hun taken (S)
- Er is een draagvlak onder alle medewerkers voor de visie van de organisatie met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit (S)
- Er is een open communicatie mogelijk over dit onderwerp tussen en met verschillende geledingen van de organisatie (A, V, E, S)
- De visie is vertaald naar de praktijk van het werken met cliënten (A, V, E, S)
- Er is voldoende respect voor onderlinge verschillen in waarden en normen met betrekking tot dit onderwerp (A, E)
- Er is oog voor weerstanden ten aanzien van dit onderwerp bij medewerkers (E)
- Begeleiders voelen zich vrij om open met cliënten over dit onderwerp te praten (A,E)
- De sfeer in de teams is steunend en veilig om over dit onderwerp met elkaar van gedachten te wisselen (S)
- Er is geen angst voor klachten met betrekking tot seksueel grensoverschrijdend gedrag bij medewerkers (E, S)
- Begeleiders zien het als hun taak cliënten te ondersteunen met betrekking tot seksualiteit, intimiteit, relaties, lichamelijkheid en weerbaarheid. (A)
- Verantwoordelijkheden, taken en bevoegdheden van begeleiders zijn duidelijk op dat vlak. (S)

Algemene competenties

Onderstaande punten gelden in principe voor alle medewerkers:

Basiskennis seksualiteit, seksuele ontwikkeling en seksueel grensoverschrijdend gedrag

- Medewerkers zijn in staat ad hoc basale voorlichting te geven (K,V)
- Medewerkers weten welk seksueel gedrag op welke leeftijd voorkomt (K, A)
- Medewerkers weten welke betekenis seksueel gedrag kan hebben (K, A)
- Medewerkers weten wanneer seksueel gedrag grensoverschrijdend is (K, A)

Doelen voor seksuele vorming en counseling kennen

- Weten waartoe seksuele vorming en counseling dient (K,A)
- Het belang van ondersteuning op dit vlak onderschrijven (A)
- Zelf maatschappelijk aanvaarde normen uitdragen bvb gelijkwaardigheid tussen seksen, wederkerigheid in relaties, vrije partnerkeuze,... (V, S)

Seksualiteit bespreekbaar kunnen maken

- Relevante thema's voor de cliënten bespreekbaar kunnen maken (V)
- Een taal hanteren die de cliënt kan aanvaarden en begrijpen (V)
- Zich bewust zijn van de boodschappen die men zelf uitdraagt (V)
- Kunnen communiceren over emoties en ervaringen (V,E)

Seksueel gedrag correct kunnen beoordelen

- Seksueel gedrag van cliënten correct kunnen beoordelen (V)
- Signalen van riskant seksueel gedrag kunnen herkennen (V)

Rekening houden met diversiteit

- Erkennen en respecteren van verschillende opvattingen en denkbeelden van cliënten en hun omgeving met betrekking tot seksualiteit (A,V)
- Kunnen aanvaarden dat eigen opvattingen soms verschillen van de visie van de organisatie (A,E)

Positief rolmodel zijn

- In gedrag en houding respectvol omgaan met de seksualiteit en lichamelijke integriteit van anderen (A,V)
- Optreden tegen seksistisch, discriminerend, vernederend of onveilig seksueel gedrag van cliënten en begeleiders (A,V)
- Zorgvuldig omspringen met de privacy van de cliënt (A,V)

Veiligheid en betrokkenheid

- Een sfeer van veiligheid en betrokkenheid kunnen creëren voor cliënten met betrekking tot gesprekken over seksualiteit (V)
- Onveilige situaties bespreekbaar kunnen maken (V)
- Kunnen aansluiten op de belevingswereld van de cliënt (V)
- Cliënten voelen zich niet beoordeeld en veroordeeld omwille van hun seksualiteit (A,V)
- Heldere gedragsregels en afspraken kunnen meegeven en hanteren (A,V)

Adequaat handelen bij (een vermoeden van) seksueel grensoverschrijdend gedrag

- Tijdig signaleren van seksueel grensoverschrijdend gedrag (A,V)
- Een mogelijk slachtoffer kunnen ondersteunen
- Kunnen corrigerend optreden ten aanzien van de cliënt (V)
- Kunnen handelen conform het handelingsprotocol (V, S)
- Oog hebben voor groepsdruk (A, V)

Weerbaar gedrag van cliënten kunnen stimuleren

- Er is aandacht voor de autonomie en de groeimogelijkheden van cliënten met betrekking tot seksualiteit
- Kunnen cliënten coachen in weerbaar gedrag
- Zelf weerbaar zijn tegenover seksueel grensoverschrijdend gedrag van anderen
- Kunnen omgaan met de weerbare reacties van anderen

Specifieke competenties

Seksuele vorming

In de literatuur, gebaseerd op een bevraging bij begeleiders van relationele en seksuele vorming, komen we volgende top vijf tegen van specifieke competenties:

1. Vaardigheid om een positieve en veilige atmosfeer in de groep te creëren;
2. Het thema op een openlijke, humoristische manier kunnen behandelen en een juist taalgebruik hanteren;
3. Ervaring hebben op het terrein, kunnen omgaan met persoonlijke vragen en daarbij persoonlijke grenzen kunnen stellen;
4. Goed geïnformeerd zijn over seksuele ontwikkeling, lichaam, seks, veilig vrijen, diversiteit en de doelgroep;
5. Inlevingsvermogen hebben in wat leeft bij je cliënten; goed contact hebben, niet boven de groep staan maar tussen de deelnemers.

Kennis

Ik heb kennis van

- de noden, vragen en ervaringen van de doelgroep op vlak van seks en relaties.
- de specificiteit en diversiteit van de doelgroep waarmee men te maken heeft.
- de verschillen tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen op dit terrein.

- de maatschappelijke evoluties op gebied van relatie- en samenlevingsvormen.
- de maatschappelijke ernst van de problemen verbonden aan ongewenste zwangerschap, ongewenste seks, aids en soa-besmetting.
- de beschermingsmethodes en hun betrouwbaarheid.
- de bestaande noodscenario's en behandelingsmethodes.
- de hulpverlening op dit vlak.
- signalen die wijzen op problemen.
- de maatschappelijke waarden en normen op dit vlak.
- de interne en externe procedure bij incidenten.
- wat in de educatieve doelen staat op vlak van seks en relaties.
- materiaal en leermiddelen en hun kwaliteit en vindplaats.

Attitudes

Ik heb/ik denk/ik wil

- een klare kijk hebben op de eigen waarden en normen op dit vlak en op de wijze waarop deze gevormd werden.
- openheid en tolerantie ten aanzien van waarden en normen die afwijken van mijn eigen waarden en normen.
- zicht hebben op de (diversiteit aan) waarden en normen van de cliënten en de wijze waarop deze gevormd worden.
- begrip voor het feit dat cliënten hierover een andere mening kunnen hebben.
- erkenning voor "respect en zorg voor zichzelf en voor anderen" als belangrijke waarden.
- emancipatorisch denken over de verhouding tussen mannen en vrouwen.
- mijzelf niet discriminerend opstellen ten aanzien van homo's, lesbiennes, transseksuelen, mannen, vrouwen, allochtonen,...

- geen negatief of stigmatiserend oordeel uitspreken over andermans gedrag en keuzes.
- kunnen getuigen over eigen waarden.
- waardevormende gesprekken kunnen begeleiden.
- aandacht hebben voor cliënten die in nood zitten.
- regelmatig mijn eigen ervaring en kennis bijwerken

Vaardigheden

Ik kan

- communiceren in een verstaanbare en gewone taal.
- openheid en tolerantie opbrengen.
- een positieve en veilige sfeer creëren.
- humor gebruiken.
- mij inleven in de leefwereld van de cliënt.
- een gesprek voeren met de cliënt.
- een groepsgesprek of discussie begeleiden en de cliënt helpen een eigen mening te vormen.
- technieken en werkvormen gebruiken die veel interactie met de deelnemers toelaten.
- een cliënt met een probleem opvangen.
- cliënten helpen in dialoog te gaan met anderen.
- als rolmodel fungeren voor de cliënt en in die hoedanigheid respect afdwingen.
- eigen gedrag kritisch blijven bekijken.
- een gesprek met ouders, collega's en externen aangaan.

Emoties

Ik ben in staat om

- eigen gevoelens op vlak van seks en relaties te erkennen en te kunnen benoemen.
- over eigen gevoelens te kunnen praten in een begrijpbare taal.
- mij in te leven in de gevoelens van de cliënt.
- ruimte geven aan de gevoelens van de cliënt en die serieus te nemen.
- een gesprek over gevoelens met de cliënt te kunnen aangaan.

- condities te creëren om in groepsverband over persoonlijke gevoelens te praten.
- de privacy van cliënten en andere deelnemers niet te schaden.
- zelf ergens terecht te kunnen voor hulp en ondersteuning.
- eigen grenzen te (h)erkennen en te beseffen waarover men niet kan praten met de cliënten.

Steun

Ik...

- realiseer mij dat ik als model voor bepaalde cliënten een belangrijke steun kan betekenen.
- kan cliënten zelfvertrouwen geven en stimuleren in hun ontplooiing
- weet welke hulpbronnen ik kan aanboren.
- kan zinvolle samenwerkingsverbanden aangaan met collega's.
- kan ouders/familie betrekken bij dit aspect.
- kan collega's of externe diensten betrekken bij het geven van seksuele en relationele vorming.
- verzamel systematisch evaluatiegegevens en hou er rekening mee.
- ken diensten waar ik terecht kan voor ondersteuning.
- weet waar ik materiaal kan vinden ter ondersteuning.

Profiel vertrouwenspersonen

De vertrouwenspersoon

heeft kennis van

- De organisatie en zijn cultuur;
- De aard en omvang van het probleem van seksueel risicogedrag, in het bijzonder van seksueel misbruik;
- De mogelijkheden op hulpverleningsgebied voor doorverwijzing en consultatie;
- De mogelijke rechtspositionele en juridische gevolgen van een aanklacht, melding of aangifte;

- De interne procedure zoals die is vastgelegd in het handelingsprotocol;
- De gedragscode van de medewerkers van de organisatie.

heeft als attitude

- Een onbesproken staat van dienst met betrekking tot seksueel misbruik;
- Een valide visie en moraal ten aanzien van seksualiteit en lichamelijke integriteit;
- Ziet het belang van voldoende professionele distantie en bedachtzaam handelen;
- Inzicht in de denkwereld en gevoelens van slachtoffers (schuld- en schaamtegevoelens, angst, drempel om het kenbaar te maken/klacht in te dienen,..);
- Begrip voor de positie van de beschuldigde en de pleger van seksueel misbruik;
- Inzicht in verschil in beleving tussen mannen en vrouwen, jongens en meisjes, plegers en slachtoffers;
- Inzicht in de motieven en achtergronden van plegers van seksueel misbruik;
- Inzicht in de omstandigheden en risicofactoren bij situaties van seksueel grensoverschrijdend gedrag;
- Inzicht in de ontwijkings- en ontkeningsmechanismen van plegers;
- Flexibel inzetbaar te zijn;
- Zijn onafhankelijke goed te bewaken.

Heeft specifieke vaardigheden. Hij of zij

- Is aanspreekbaar;
- Heeft invoelingsvermogen;
- Is in staat elke klacht serieus te nemen en emotionele en praktische ondersteuning te bieden;
- Beschikt over luistervaardigheden en kan goed observeren;
- Kan gesprekken structureren;
- Gespreks- en voorlichtingstechnieken;
- Presentaties kunnen geven;

- Goede contactuele eigenschappen en in staat zijn om met alle geledingen binnen de organisatie contact te onderhouden;
- Kan de belangen van zijn cliënt behartigen, ook bij plegers;
- Kan een schriftelijk feitelijk verslag maken van een klacht.

Emotioneel heeft de vertrouwenspersoon

- Invoelingsvermogen met slachtoffer en pleger;
- De mogelijkheid steunende relaties te onderhouden met betrokkenen;
- De kwaliteit zich niet onder druk te laten zetten om wat in vertrouwen is verteld door te zeggen;
- Rust en draagkracht.

De vertrouwenspersoon heeft/geeft steun. Hij of zij

- geniet het vertrouwen en respect bij medewerkers en cliënten;
- Is aanspreekbaar door alle partijen;
- Maakt een correcte registratie en dossier;
- Beschikt over een netwerk en kan doorverwijzen naar diensten voor slachtoffer en plegerhulpverlening, juridische bijstand, medische hulp,...;
- Beschikt over voldoende actuele en correcte informatiebronnen.

6 Checklist omgangsregels

Wat? Seksualiteit en lichamelijke integriteit kunnen in veel vormen door mensen worden beleefd en ervaren. Omgangsregels zijn afspraken over hoe we met elkaar op dit vlak willen omgaan binnen de context van de organisatie.

Waarom? Deze lijst kan helpen huidige regels in kaart te brengen of nieuwe afspraken te maken.

Wie? Zowel de cliënt als de medewerkers zijn belangrijke betrokkenen.

Opgepast! Afspraken over omgangsregels moeten in overleg tot stand komen. Vermijd het eenzijdig opstellen van leefregels, evalueer regelmatig bestaande gewoontes en gebruiken.

Een bewerkbare versie van dit instrument kan je downloaden op www.seksuelevorming.be en op www.childfocus.be.

1 Omgangsregels voor jouw organisatie

De hiernavolgende lijst kan je helpen de huidige regels in kaart te brengen. Volgen we allemaal dezelfde afspraken, of is er veel onduidelijkheid? Hoe tevreden zijn alle betrokkenen over de wijze waarop we met elkaar omgaan? Daarnaast kan de lijst ons ook helpen tot goede afspraken te komen voor de toekomst.

Overloop de lijst en stel je bij de verschillende topics volgende vragen:

- Hoe is dit geregeld op dit moment?
- Hoe tevreden is de cliënt daarover?
- Hoe tevreden is de medewerker daarover?
- Willen we dit behouden of wijzigen?
- Wat zijn aspecten die we mee in overweging moeten nemen?
- Wat zijn voorstellen van cliënten?
- Wat zijn voorstellen van medewerkers?
- Wat spreken we hierover concreet af?

2 Topicijst omgangsregels

- Aansprekingen
- Aanrakingen lichaam
- Aanraken gezicht
- Aanraken borsten
- Aanraken geslachtsdelen
- Hand in hand zitten
- Op de schoot zitten
- Zoen op wang
- Zoen op mond
- Tongzoen
- Knuffelen
- Kriebelen
- Naaktheid
- Bad en douche
- Toiletbezoek
- Intieme verzorging
- Omkleden/verkleeden
- Toezicht
- Privacy
- Schaamte
- Bezoek op de kamer
- Kledij
- Internet en nieuwe media
- Vriendschap
- Verliefdheid
- Relatievormen
- Homoseksuele relaties
- Gender
- Masturbatie
- Hulp bij masturbatie
- Vrijen (naakt vrijen zonder geslachtsgemeenschap)
- Geslachtsgemeenschap
- Veilig vrijen
- Seksuele hulp
- Prostitutie
- Pornografie gebruiken
- Problematische vormen van seks
- Lichamelijke verzorging
- Voorbehoedsmiddelen
- Sterilisatie
- Zwangerschap
- Ouderschap
- Hiv en soa

7 De gedragscode

Wat? Een document dat de richtlijnen voor medewerkers over omgang met de cliënten verzamelt.

Waarom? De gedragscode is een concretisering van de visie van de organisatie op de omgang met cliënten. Het maakt duidelijk wat gewenst en ongewenst gedrag van medewerkers is en kan zo mede dit ongewenst gedrag helpen voorkomen. Een gedragscode maakt deel uit van het preventiebeleid van je organisatie.

Wie? Aan deze richtlijnen dienen alle medewerkers van de organisatie (ook ondersteunend personeel, vrijwilligers, stagiairs, etc.) zich te houden. De gedragscode kan eventueel worden toegevoegd aan de arbeidsovereenkomst.

Opgepast! Het laten ondertekenen van een gedragscode door medewerkers garandeert natuurlijk niet dat ongewenst gedrag met zekerheid vermeden wordt. Bovendien zijn regels voor gedrag ten aanzien van cliënten erg afhankelijk van de context.

Een bewerkbare versie van dit instrument kan je downloaden op www.seksuelevorming.be en op www.childfocus.be.

1 Een gedragscode opstellen en gebruiken

Organisaties zoals scholen, instellingen, jeugdbewegingen, enz. kunnen overwegen een concrete gedragscode op te stellen voor hun personeel, om ongewenst gedrag zoals seksueel misbruik te voorkomen. Idealiter gaat het over een document dat

uitschrijft hoe binnen een bepaalde organisatie of sector de rechten van cliënten gerespecteerd en gerealiseerd zullen worden. Je vindt hiervoor inspiratie in de achtergrondinformatie 'denkkaders'.

Een gedragscode is een principeverklaring waarin de verwachtingen worden geformuleerd die de organisatie aan de medewerker stelt op vlak van houding en competenties. Het geeft weer wat de basisprincipes en de gouden regels zijn van de organisatie met betrekking tot de relatie tussen een medewerker enerzijds en een cliënt, een andere medewerker of een externe anderzijds. Afhankelijk van de noden binnen een bepaalde sector of organisatie kan een set van concrete afspraken omtrent gedrag worden opgesteld met betrekking tot het terrein seksualiteit en lichamelijke integriteit.

2 Voorbeeldstructuur

a) Doel en doelgroep

In deze voorbeeldstructuur wordt de gedragscode vooral opgevat als een verzameling van richtlijnen voor de medewerker. Je kan de gedragscode ook opstellen voor andere doelgroepen: de cliënten, bezoekers, familie,... Wat staat er in de reeds bestaande interne regels en afspraken (vb. huisregels, schoolreglement, etc.) over gedrag? Is er bij de medewerkers en/of de cliënten nood aan meer duidelijkheid over wat gewenst of ongewenst gedrag is?

Een gedragscode kan een verzameling van richtlijnen zijn met het oog op het respect voor de lichamelijke en seksuele integriteit en op preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik. De gedragscode bevat dan bijvoorbeeld afspraken over relaties en fysiek contact. De gedragscode kan ook ruimere doelstellingen hebben: het vermijden van

andere vormen van fysiek en psychisch geweld ten aanzien van cliënten, het ontwikkelen van een participatief klimaat, het respecteren van het recht op privacy, etc.

b) Basisprincipes

Elke medewerker onderschrijft de visie van de organisatie met betrekking tot seksualiteit en lichamelijke integriteit. Zie deel 1: 'modelvisie'. Afhankelijk van de accenten die de organisatie legt in haar visietekst, kan ook de gedragscode bepaalde uitgangspunten naar voren schuiven.

Belangrijke basisprincipes voor een gedragscode over seksualiteit en lichamelijke integriteit zijn respect, geweldloosheid, respect voor de privacy en zorg en verantwoordelijkheid. Deze opsomming is uiteraard niet exhaustief.

Elke medewerker heeft een respectvolle basishouding op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit. Hij of zij

- ✓ toont respect voor de ander en voor de onderlinge verschillen in leeftijd, cultuur, gender, seksuele geaardheid, stijl of gelijk welke andere eigenschap;
- ✓ onderschrijft het belang van respectvol omgaan met de seksualiteit en lichamelijke integriteit van cliënten, andere medewerkers en externen.

Dit betekent dat een medewerker

- ✗ geen ongewenste (seksuele) aandacht geeft;
- ✗ geen verschil maakt tussen cliënten door onderscheid, uitsluiting, beperking of voorkeur;
- ✗ noch in woorden, noch in daden uiting geeft aan racisme, seksisme, homofobie en discriminatie;
- ✗ zijn of haar persoonlijke mening niet oplegt aan anderen.

Elke medewerker onderschrijft het principe van geweldloosheid. Hij of zij

- ✓ gaat zonder verbaal of fysiek geweld om met cliënten, andere medewerkers en externen;
- ✓ onderschrijft het belang van het garanderen van de veiligheid voor cliënten.

Dit betekent dat een medewerker

- ✗ zijn of haar macht niet misbruikt;
- ✗ andere personen niet lastig valt;
- ✗ geen bezittingen vernielt van andere personen;
- ✗ andere personen niet bedreigt, aanvalt, negeert, of diensten ontzegt waarop de persoon recht heeft;
- ✗ geen chantage, misleiding of omkoping gebruikt ten aanzien van anderen.

Elke medewerker onderschrijft het recht op privacy van elkeen. Hij of zij

- ✓ toont respect voor de privacy van cliënten, andere medewerkers en externen;
- ✓ gaat zorgvuldig om met privacy van cliënten in dossiers, rapportage of cliëntbespreking met derden.

Dit betekent dat een medewerker

- ✗ zich niet onnodig mengt in het persoonlijke leven van een ander.

Elke medewerker neemt zorg en verantwoordelijkheid op voor de cliënten. Hij of zij

- ✓ ziet het als zijn taak de seksuele gezondheid en lichamelijke integriteit van cliënten te bevorderen;
- ✓ tracht zelf een positief rolmodel te zijn;
- ✓ heeft zorg voor cliënten met problemen;
- ✓ staat open voor communicatie en bespreekbaarheid van seksualiteit en lichamelijke integriteit;
- ✓ neemt het engagement om de eigen deskundigheid op het vlak van omgaan met seksualiteit en lichamelijke integriteit te vergroten;

- ✓ volgt deze regels en zorgt ervoor dat anderen deze regels niet overtreden.

c) Concrete regels

In de gedragscode kan een organisatie ook meer concrete regels opnemen. Zo kan de code een antwoord geven op volgende vragen: op welke manier mag een leraar toezicht houden in de douches na de turnles? Kunnen leerlingen worden verplicht gezamenlijk te douchen? Mag een leerkracht een leerling thuis ontvangen? Welke personen met een handicap hebben hulp nodig op het toilet en bij hun persoonlijke verzorging? Door wie worden ze dan geholpen? Welke richtlijnen dienen medewerkers van een instelling te hanteren bij de verdeling van de kamers? Welke vormen van lichamelijk contact zijn toegelaten binnen het kader van sportbeoefening? Zie hiervoor de instrumenten 'beleidsmatrix en interventies' en 'competentiechecklist'.

d) Implementatie

Beschrijf hoe jouw organisatie de gedragscode bekend zal maken bij alle betrokkenen: alle medewerkers en vrijwilligers, maar ook cliënten zelf en zelfs derden die in contact komen met de cliënten. Je kan op formele wijze de gedragscode invoeren, bijvoorbeeld door deze toe te voegen aan het arbeidscontract van de medewerkers. Dit sluit niet uit dat je ook op een meer informele wijze over de gedragscode kan communiceren om zo alle betrokkenen te sensibiliseren. Enkele suggesties: maak een affiche met een aantal basisregels, neem een samenvatting van de gedragscode op in je maandelijkse mailing of zoek een anagram dat enkele basisprincipes verzamelt.

e) Evaluatie

Beschrijf hoe en hoe vaak je de gedragscode zal evalueren en opfrissen.

8 Een handelingsprotocol

Wat? Een handelingsprotocol beschrijft de stappen die een medewerker kan zetten wanneer er binnen de organisatie een vermoeden, onthulling of vaststelling is van seksueel misbruik.

Waarom? In de tekst omtrent beleidsvisie (zie deel 1: 'modelvisie') werd reeds gewezen op het belang van een gelaagd beleid: een breed kwaliteitsbeleid laat toe dat er een preventiebeleid wordt ontwikkeld, waarop je vervolgens kan verder bouwen aan een reactiebeleid. Een handelingsprotocol maakt deel uit van een transparant reactiebeleid.

Wie? Elke medewerker die een vermoeden heeft, bij wie een onthulling gebeurt of die een vaststelling doet kan het handelingsprotocol als houvast gebruiken.

Opgepast ! Een handelingsprotocol maakt een transparante en zo gelijk mogelijke behandeling van vermoedens, onthullingen en vaststellingen mogelijk en kan de medewerker(s) daarbij een houvast geven. Een handelingsprotocol is echter geen vaststaand scenario: je zal steeds beslissingen moeten nemen in functie van de ernst en aard van de situatie en in overleg met collega's, verantwoordelijken en eventueel experts buiten je organisatie.

Een bewerkbare versie van dit instrument kan je downloaden op www.seksuelevorming.be en op www.childfocus.be.

1 Hoe een eigen protocol uitwerken?

Net als de andere instrumenten, moet ook dit handelingsprotocol worden vertaald naar de specifieke context van een sector of een organisatie. In veel organisaties bestaan er al regels en procedures om om

te gaan met incidenten (een vertrouwenspersoon, klachtencommissie, protocol voor andere vormen van ongewenst gedrag etc.). Een integratie in het bestaande kader is dan aangewezen.

De opmaak van een eigen handelingsprotocol kan in verschillende stadia gebeuren:

1. Voorbereiden van het handelingsprotocol: welke definities worden gehanteerd? Wat zijn de reeds bestaande interne regels (vb. huisregels, schoolreglement, etc.)? Moet er rekening gehouden worden met beroepsgeheim van bepaalde medewerkers? Hoe houden we rekening met de mening van de cliënten?

2. Uitschrijven van een eigen handelingsprotocol (op basis van de voorbeeldstructuur in dit document).

3. Implementeren van het handelingsprotocol door het bekend te maken bij alle betrokkenen en de medewerkers ermee te leren werken. Het wordt aangeraden om een interne meldplicht voor vermoeden, onthulling of vaststelling van seksueel misbruik in te bouwen in de arbeidsovereenkomst.

4. Evalueren van het handelingsprotocol na elk incident en geregeld opfrissen van het document.

2 Waarover gaat dit handelingsprotocol?

Onderscheid grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik

We gaan ervan uit dat het handelingsprotocol enkel nodig is in gevallen van seksueel misbruik en niet wanneer het gaat over minder ernstig seksueel grensoverschrijdend gedrag. Een goede inschatting van de ernst van een situatie is belangrijk om te vermijden dat je enerzijds gaat overreageren op situaties die misschien passen binnen de seksuele ontwikkeling van jongeren en dat je anderzijds te weinig doet aan ernstige situaties van grensoverschrijdend gedrag of misbruik.

Deze inschatting is echter afhankelijk van vele factoren: de relatie tussen de betrokkenen, de beleving van het slachtoffer, de leeftijd en bekwaamheid van de betrokkenen,... Om je inschatting van de ernst van situaties van grensoverschrijdend gedrag zoveel mogelijk te objectiveren, kan je als medewerker gebruik maken van het Vlaggensysteem, dat we hieronder in schematische vorm weergeven. Het helpt je gedrag te beoordelen aan de hand van zes criteria: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaat, (5) contextadequaat en (6) zelfrespect.

We hanteren de volgende definities:

- **Aanvaardbaar seksueel gedrag** is seksueel gedrag dat aan elk van de bovengenoemde criteria voldoet. Het is wel mogelijk dat bepaald gedrag niet toegelaten wordt door de regels en afspraken in een organisatie. Het is belangrijk dan niet te reageren op het seksuele gedrag op zich, maar wel op de overtreding van de regel. Meer daarover in het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

- **Seksueel grensoverschrijdend gedrag** is elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de bovengenoemde zes criteria niet wordt voldaan (zie lichtgroene zone in schema hieronder). Het is niet nodig bij dit gedrag de verschillende fasen van het handelingsprotocol te doorlopen. Dit betekent echter niet dat seksueel grensoverschrijdend gedrag zonder gevolg mag blijven: het is de taak van de begeleider om dit gedrag te bespreken met een collega of verantwoordelijke en bij de betrokkenen te begrenzen (eventueel verbieden of beletten), uit te leggen en verder te observeren. Bovendien kan een betrokkene nood hebben aan hulp of omkadering. In de instrumenten 'beleidsmatrix en interventies' en 'wegwijzer' wordt meer uitleg gegeven over hoe je kan reageren en waar je terecht kan voor hulp.

- **Seksueel misbruik** is elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk (bijvoorbeeld misbruik onder jonge kinderen), waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, en/of die op een of andere manier is afgedwongen, en/of waar het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke relatie staat (zie donkergroene zone in schema hieronder). In deze situaties is het aangeraden het handelingsprotocol te gebruiken.

Opgelet: dit is een ruime definitie van seksueel misbruik. De juridische categorieën worden verder besproken in de achtergrondinformatie 'denkkaders'.

Wanneer je als begeleider **twijfelt** over de beoordeling van het gedrag of je niet in staat voelt het gedrag te begrenzen, uit te leggen en verder te observeren, moet je jouw beoordeling bespreken met een collega (collegiaal consult) en/of verdergaan met het protocol en dus een verantwoordelijke inlichten.

Wie zijn de betrokkenen?

Een medewerker kan een **vermoeden** hebben dat zich binnen of buiten de organisatie een situatie van seksueel misbruik voordoet waarbij een cliënt of een medewerker is betrokken. De medewerker vangt in zijn contacten met de betrokkenen signalen op die het vermoeden teweegbrengen.

Een slachtoffer, een getuige, een andere medewerker of een persoon van buiten de organisatie kan een situatie van (vermoedelijk) seksueel misbruik bij een medewerker **onthullen**.

Een medewerker kan een **vaststelling** doen van seksueel misbruik, door getuige te zijn van het misbruik of door een situatie aan te treffen die op seksueel misbruik wijst. Het is belangrijk eerst een inschatting van de situatie te maken.

criterium	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
Wederzijdse toestemming of consent	Duidelijk wederzijdse toestemming	Onduidelijke wederzijdse toestemming	Geen wederzijdse toestemming	Herhaaldelijk afwezigheid van wederzijdse toestemming
Vrijwilligheid	Vrijwillig (afwezigheid van dwang)	Lichte dwang of druk	Gebruik van manipulatie, chantage, macht, verleiding	Herhaaldelijk gebruik van agressie, geweld of ermee dreigen
Gelijk(waardig)heid	Evenwaardige partners	Lichte ongelijkheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie,...	Grotere ongelijkwaardigheid	Herhaaldelijk grote ongelijkwaardigheid
Leeftijds- en ontwikkelingsadequaat	Minstens 20% van de kinderen en jongeren vertonen dit gedrag Specifieke ontwikkelingstaak	Gedrag van iets jongere of iets oudere kinderen of jongeren	Gedrag van kinderen of jongeren met groter leeftijdsverschil	Gedrag van kinderen of jongeren met groot leeftijdsverschil
Contextadequaat	Gedrag stoort niemand	Gedrag is licht aanstootgevend (onbeleefd)	Gedrag is erger aanstootgevend (kwetsend of beledigend)	Gedrag is zwaar aanstootgevend (choquerend)
Zelfrespect	Gedrag is niet zelfbeschadigend of is goed voor het zelfrespect	Gedrag kan zelfbeschadigend zijn	Gedrag heeft fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg	Heeft zware fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg

We noemen de medewerker die een vermoeden heeft, een onthulling ontvangt of een vaststelling doet de '**ontvanger**'. Een persoon die een situatie van (vermoedelijk) seksueel misbruik onthult, noemen we de '**onthuller**'.

Het seksueel misbruik kan zich afspelen:

- Binnen de organisatie
  - tussen een cliënt en een medewerker;
  - tussen cliënten onderling;
  - tussen medewerkers onderling;
- Buiten de organisatie
  - tussen een cliënt en een externe persoon;
  - tussen een medewerker en een externe persoon.

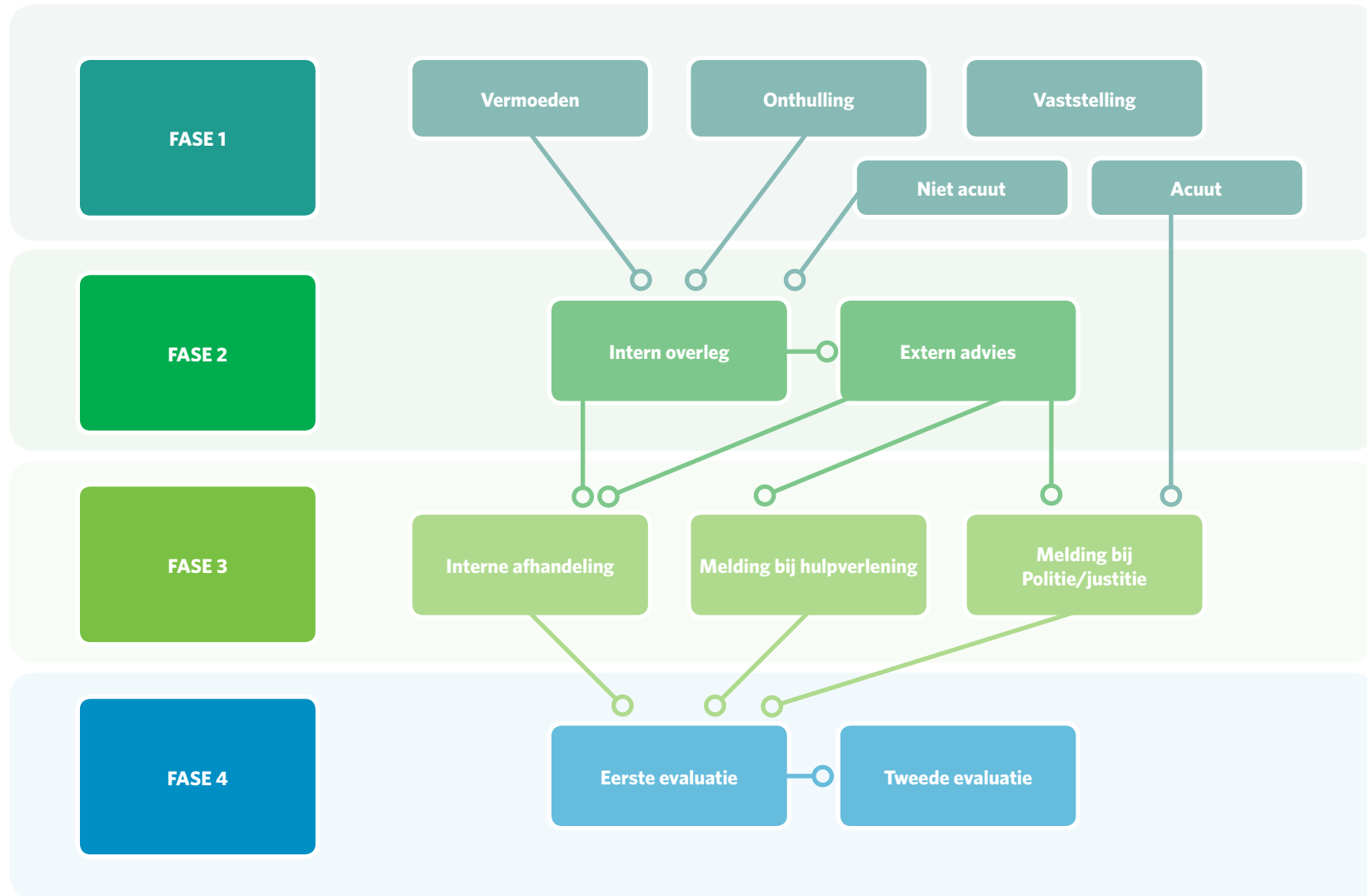
De cliënt, medewerker of externe kan **slachtoffer** of **pleger** zijn van seksueel misbruik. Seksueel misbruik

is niet enkel het misbruik van een kind door een volwassene. Misbruik kan zich ook afspelen tussen leeftijdsgenoten (volwassenen of minderjarig).

Onderstaand schema verduidelijkt voor welke situaties onderstaand protocol voornamelijk is bedoeld. De structuur die verder wordt besproken, geldt als basis voor het handelen in elk van de blauw gemarkeerde situaties. Afhankelijk van de context van je organisatie kan je er voor kiezen deze basisstructuur uit te werken voor verschillende scenario's, vb. 'een cliënt ondergaat thuis misbruik', 'seksueel misbruik onder cliënten', 'seksueel misbruik van een cliënt door een medewerker',... Voor andere situaties zijn mogelijke interventies en tips opgenomen in het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.

Slachtoffer	Cliënt	Medewerker	Externe
Pleger			
Cliënt	Handelingsprotocol	Handelingsprotocol	Handelingsprotocol
Medewerker	Handelingsprotocol	Beleidsmatrix/Interventies	Beleidsmatrix/Interventies
Externe	Handelingsprotocol		

Voorbeeldstructuur

Basis voor een handelingsprotocol

FASE 1 Vermoeden, onthulling of vaststelling

De eerste fase van handelen betreft het vermoeden, de onthulling of de vaststelling. In deze eerste fase zal voornamelijk aandacht besteed worden aan veiligheid, omkadering en informatieverzameling.

Verantwoordelijkheden van de ontvanger

Hieronder worden de verantwoordelijkheden besproken van de ontvanger (de persoon die een vermoeden heeft, een onthulling ontvangt of een vaststelling doet). Als ontvanger zal je steeds een inschatting moeten maken van de ernst en het acuut karakter van de situatie. Het is aan te raden een (klein) schriftelijk verslag bij te houden van elke stap die je zet. Uiteraard is het belangrijk zeer discreet te werk te gaan bij het bijhouden en delen van deze documenten.

Bij een vermoeden van seksueel misbruik

- Je eigen verontrusting ernstig nemen en orde brengen in de signalen die het vermoeden hebben opgewekt (wat merk ik, sedert wanneer, etc.). Het kan helpen een schriftelijk verslag te maken van de signalen die aan de basis liggen van je vermoeden.
- De veiligheid trachten te garanderen.
- Professionele hulpverleners met beroepsgeheim kunnen de verontrusting met een collega bespreken.
- Professionele hulpverleners kunnen hun verontrusting bespreken met de pleger of het slachtoffer.
- Je vermoeden bespreken met een verantwoordelijke (zie fase 2, waarin eveneens wordt beschreven waar men extern advies kan vragen).

Bij een onthulling van seksueel misbruik

- Actief **luisteren** naar de onthuller. Probeer de onthuller niet 'uit te horen' of suggestieve vragen te stellen. Het doel van je gesprek is nooit de waarheidsvinding: dat is de rol van de politie. Je hebt wel voldoende informatie nodig om de ernst van de situatie te kunnen inschatten en je te kunnen ontfemen over het welzijn van de betrokkenen. Zie het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.
- Geen geheimhouding beloven. Geen zaken beloven die je niet kan realiseren. De onthuller **informer** over de stappen die je zal zetten.
- Het kan helpen om (indien mogelijk samen met de onthuller) een **schriftelijk verslag** op te maken van het verhaal.
- Zo veel als mogelijk de **veiligheid** garanderen: aan de onthuller vragen waar hij/zij op dat moment behoefte aan heeft, het risico op herhaling of vergelding inschatten en proberen te verminderen.

Het is evident dat de veiligheid niet altijd gegarandeerd kan worden door de ontvanger van de onthulling: er kan een hiërarchisch onevenwicht zijn, de onthuller is niet altijd het slachtoffer, de ontvanger heeft niet altijd zicht op het bestaan van andere slachtoffers, enz. Het is daarom belangrijk om de informatie zo snel mogelijk te delen met superieuren die de verantwoordelijkheid en de bevoegdheid hebben om die taak uit te voeren (zie fase 2).

- Een eerste inschatting maken van de **ernst van de feiten**. Een referentiekader kan worden gevonden in de achtergrondinformatie 'normatieve lijst'.

Bij een vaststelling van seksueel misbruik

- Zo veel als mogelijk de **veiligheid** garanderen: proberen zorgen dat het seksueel misbruik stopt, de hulp invoeren van superieuren.
- In acute gevallen (vb. een verkrachting heeft net plaatsgevonden) of situaties die bedreigend blijven, de **politie en medische bijstand** voor het slachtoffer (112) oproepen. Voor een politieonderzoek is het belangrijk dat de plaats van een mogelijk misdrijf onaangeroerd blijft (sporen en bewijsmateriaal) en dat het slachtoffer snel een medisch onderzoek krijgt. Daarvoor wordt mogelijk de zogenaamde set seksuele agressie (SSA) gebruikt. Dit is een set medisch materiaal dat speciaal is gemaakt voor het opnemen van sporen van seksueel geweld. Met deze sporen kunnen zowel het misdrijf als de schuld of onschuld van een verdachte wetenschappelijk worden bewezen of kan de dader worden opgespoord. Er is een set voor het slachtoffer en een set voor de verdachte. Om geen bewijzen te vernietigen mag het slachtoffer zich niet wassen vooraleer het onderzoek voorbij is. Er wordt eerst toestemming aan het slachtoffer gevraagd en het slachtoffer mag zich laten begeleiden door de huisarts of een ander vertrouwenspersoon. De wetsdokter aangeduid door het Parket zal het medisch onderzoek uitvoeren in het kader van de SSA. De behandelende arts mag aanwezig zijn.
- Het slachtoffer zoveel als mogelijk **omkaderen** (emotionele ondersteuning, eventueel meegaan voor medische tussenkomst, ...).
- De betrokkenen **informer** over de stappen die je zal nemen (vb. melding aan superieuren).

FASE 2 Overleg en ADVIES

De tweede fase betreft het intern overleg dat wordt gepleegd met betrekking tot het vermoeden, de onthulling of de vaststelling, alsook het advies dat je eventueel kan vragen bij externe diensten. Afhankelijk van de (ernst en het acuut karakter van de) situatie zijn verschillende stappen mogelijk.

1 Intern overleg

Het is belangrijk dat je elk vermoeden, elke onthulling en vaststelling binnen de organisatie bespreekt, ook wanneer het over minder acute gevallen van seksueel misbruik zou gaan. Afhankelijk van de afspraken binnen de organisatie kan daarvoor een verantwoordelijke persoon aangeduid zijn (vb. klachtenbehandelaar, coördinator, directie,...). De reikwijdte van het intern overleg zal sterk verschillen naargelang de ernst van de situatie en naargelang het gaat om seksueel misbruik binnen of buiten de organisatie (vb. oprichten van een werkgroep zal niet altijd nodig zijn bij seksueel misbruik buiten de organisatie).

Taken van de verantwoordelijke

- Oordelen over de **ernst van de feiten**. Als de verantwoordelijke de feiten ernstig genoeg vindt, moet de procedure worden voortgezet. Op dat moment moet er een basis van deskundigheid zijn om zulke situaties te kunnen beoordelen. Een referentiekader kan worden gevonden in de achtergrondinformatie 'normatieve lijst'.
- Deze evaluatie zal aangeven of eerder genomen

veiligheidsmaatregelen al dan niet moeten worden versterkt.

- Volgens de afspraken binnen je organisatie andere verantwoordelijken (vb. vertrouwenspersoon) of de directie op de hoogte brengen.
- Een **werkgroep** oprichten. Het is aangewezen over een lijst van mogelijke externe experts te beschikken (bijvoorbeeld: een medewerker van een CLB, een medewerker van het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling, de ombudsman van de voorziening, een advocaat,...). De samenstelling van deze groep zal afhankelijk zijn van de situatie en de betrokkenen (gaat het om cliënten en/of medewerkers, zijn er minderjarigen betrokken,...).
- **Interne communicatie** aanbieden tussen de leidinggevenden en de medewerkers, zonder dat de medewerkers van de details van een zaak op de hoogte worden gebracht.
- Een **schriftelijk verslag** van elke vergadering, beslissing en actie bewaren in een centraal dossier, om te voorkomen dat er misverstanden ontstaan of acties niet worden uitgevoerd.

Taken van de werkgroep

- Beslissen welke verdere acties zullen worden ondernomen (en door wie) ten aanzien van het slachtoffer en de pleger: gesprekken met de betrokkenen, verdere beschermingsmaatregelen, etc. Het is belangrijk een open communicatie te houden met het slachtoffer en de pleger. Tips over gespreksvoering vind je in het instrument

'beleidsmatrix en interventies'. Let wel, het doel van de gesprekken met slachtoffer of pleger is nooit de waarheidsvinding: dat is de rol van de politie. Zeker indien er een gerechtelijke afhandeling volgt, is het niet aangewezen met het slachtoffer of de pleger gesprekken te voeren **over de gebeurde feiten**.

- Hulpverleners met beroepsgeheim kunnen hun collega's bevragen over **signalen** (wat hebben ze opgemerkt, wat kunnen ze reconstrueren), perceptie (hoe gaan zij ermee om) en capaciteiten (wat zijn hun capaciteiten om verder te werken in de gegeven situatie). In andere organisaties kan hiervoor de hulp van het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling ingeroepen worden.
- Beslissen of, wanneer en hoe contact zal worden opgenomen met **derden** (ouders, familie, adviseurs, administratieve diensten van de verantwoordelijke overheden). Hieronder wordt besproken bij welke organisaties je terecht kan voor advies, ook bij de communicatie naar derden.
- Een verantwoordelijke aanduiden om indien nodig met de **media** te praten. Aangezien een geval van seksueel misbruik veel media-aandacht kan krijgen, moet één contactpersoon worden gekozen die heldere informatie verstrekt als ernaar wordt gevraagd. Het is beter een beetje informatie te geven, dan helemaal geen. Het voorbereiden van een persconferentie kan helpen bij het uitvoeren van deze taak. Het delen van informatie gebeurt uiteraard met respect voor de privacy van de betrokkenen en het eventuele beroepsgeheim van de medewerkers.

2 Extern advies

De organisatie kan daarna advies inwinnen bij gespecialiseerde diensten binnen de **hulpverlening**. Dit advies kan gaan over welke stappen te zetten, hoe te communiceren met betrokkenen, internen, externen, enz. Een adviesvraag over een situatie van seksueel misbruik waarbij minderjarigen betrokken zijn, richt je best tot het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling in je provincie. Wanneer de betrokkenen volwassenen zijn, kan je je richten tot het dichtstbijzijnde Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (diensten slachtofferhulp). Ook de huisarts van een slachtoffer kan een goed aanspreekpunt zijn.

Iedereen kan bij het Justitiehuis informatie vragen over een eventuele juridische procedure. Professionele hulpverleners die gehouden zijn door het beroepsgeheim, kunnen een anonieme adviesvraag richten tot het gerecht (bijvoorbeeld bij het parket). Indien er minderjarigen betrokken zijn, kan Child Focus gecontacteerd worden voor een telefonische crisisondersteuning en een verwijzing naar de meest passende bijstand binnen hulpverlening en/of politie en justitie.

Meer informatie over deze contacten vind je terug in het instrument 'wegwijzer'.

FASE 3 Interne afhandeling en/of melding

In functie van de beoordeling van de ernst van de situatie en rekening houdend met het extern advies, kan in een derde fase de werkgroep beslissen dat een vermoeden, onthulling of vaststelling

- intern verder wordt afgehandeld en/of;
- gemeld wordt binnen de hulpverlening en/of;
- gemeld wordt bij politie of justitie.

Tenzij het over een situatie gaat die zich buiten de organisatie afspeelt, zal een interne opvolging sowieso nodig

zijn. Men moet het misbruik een halt toe roepen, optreden ten aanzien van de pleger (indien die een cliënt of medewerker is) en het slachtoffer omkaderen. Ook de andere cliënten en medewerkers, net als de organisatie op zich zullen misschien ondersteuning nodig hebben.

Een melding bij hulpverlening, politie of justitie gebeurt best op beslissing van de werkgroep en na advies in te winnen bij externe professionals. Deze kunnen je adviseren over je juridische plichten (vb. aangifteplicht, zie ook de achtergrondinformatie 'beroepsgeheim en andere begrippen'), maar ook meer vertellen over de gevolgen die een melding kan hebben voor de pleger, het slachtoffer en de organisatie. Het is belangrijk altijd transparant te zijn ten aanzien van alle betrokkenen (het slachtoffer, de pleger, de familie,...). Vergeet bij dit alles ook niet dat het slachtoffer op elk moment zelf bepaalde stappen kan zetten (bijvoorbeeld klacht indienen bij de politie). Ook andere betrokkenen kunnen beslissen een melding van de situatie te maken bij de hulpverlening of bij politie/justitie.

Een gerechtelijke procedure sluit uiteraard niet uit dat er ook een hulpverleningstraject wordt gestart en andersom.

Interne afhandeling

- Op individueel niveau van de betrokkenen
  - Beslissen welke maatregelen zullen worden getroffen ten aanzien van de pleger, indien cliënt of medewerker.
  - Bekijk welke mogelijkheden er zijn voor het straffen of schorsen van een medewerker of cliënt. Zie daarvoor het instrument 'beleidsmatrix en interventies'.
  - Beslissen welke maatregelen zullen worden getroffen ten aanzien het slachtoffer, indien cliënt of medewerker.

- Is er een opvolging door gespecialiseerde hulpverlening nodig, of kunnen interne maatregelen de veiligheid en het welzijn van het slachtoffer waarborgen?

- Op relationeel vlak
  - Wanneer zowel dader als slachtoffer dit wensen, kunnen herstelgerichte acties ondernomen worden. Hiervoor doet de organisatie best een beroep op gespecialiseerde voorzieningen voor herstelbemiddeling. Zie daarvoor het instrument 'wegwijzer'.
- Op het niveau van je organisatie
  - Beslissen hoe en welke informatie zal worden gedeeld met de andere medewerkers en cliënten. Correct intern communiceren draagt bij tot een sfeer van openheid en toont dat de zaak ernstig genomen wordt.
  - Mogelijk zijn andere cliënten en medewerkers erg verward of angstig door het seksueel misbruik binnen de organisatie en hebben ook zij nood aan ondersteuning.
  - Binnen je organisatie kan er veel verwarring, spanning of verdeeldheid ontstaan na een geval van seksueel misbruik. Ook op dit niveau kan opvolging nodig zijn.

- Verder communiceren met de familie van de betrokkenen om hen op de hoogte te brengen van de situatie, steun te verlenen, de verdere acties uit te leggen, en te informeren over hun rechten en mogelijkheden.

Melding bij de hulpverlening

Een hulpverleningsvraag over een situatie van seksueel misbruik waarbij minderjarigen betrokken zijn, richt men best tot het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling van de provincie. Wanneer de betrokkenen volwassenen zijn, kan men zich richten tot het

dichtstbijzijnde Centrum voor Algemeen Welzijnswerk. Door de gespecialiseerde voorzieningen zal een hulpverleningstraject worden uitgestippeld en uitgevoerd. Ook de huisarts van een slachtoffer kan een goed aanspreekpunt zijn. Meer informatie vind je terug in het instrument 'wegwijzer'.

Melding bij politie en justitie

Een geval van seksueel misbruik kan worden aangegeven bij de politie of rechtstreeks bij het Parket. Het is belangrijk zich goed te informeren over de mogelijkheden, het verloop en de gevolgen van een gerechtelijke procedure. Zijn er minderjarigen betrokken? Zijn de medewerkers binnen je organisatie gehouden door het beroepsgeheim? Gaat het slachtoffer akkoord met een melding bij politie of justitie? (cf. supra, extern advies)

Ook na een melding bij politie of justitie is een interne opvolging van de situatie nodig. Wellicht moet ook hulpverlening ingeschakeld worden, moet er verder gecommuniceerd worden met de betrokkenen, de andere cliënten en medewerkers, de familie.

Het verloop van de gerechtelijke procedure is afhankelijk van een aantal factoren.

- Indien er sprake is van een minderjarig slachtoffer zal er na een melding bij de politie in eerste instantie een opsporingsonderzoek gestart worden. In tweede instantie kan het Parket beschermingsmaatregelen nemen ten aanzien van het minderjarige slachtoffer. Wordt een situatie van seksueel misbruik van een minderjarige door een hulpverlener aan het Parket gemeld, dan volgen er wellicht eerst beschermingsmaatregelen ten aanzien van de

minderjarige en kan daaropvolgend ook een strafdossier geopend worden ten aanzien van de pleger.

- Minderjarige betrokkenen worden door daarvoor opgeleide politiemensen audiovisueel verhoord. Dit wil zeggen dat het verhoor op video wordt opgenomen en bijgevolg slechts eenmaal hoeft plaats te vinden.

In het instrument 'wegwijzer' vind je meer informatie over politie en justitie.

FASE 4 Evaluatie

De laatste fase van de procedure betreft de evaluatie van de stappen die werden ondernomen bij een vermoeden, onthulling of vaststelling.

Een eerste evaluatiemoment kan plaatsvinden meteen nadat een zaak als afgesloten kan worden beschouwd. Op dat moment moeten tijd en ruimte worden gemaakt voor een evaluatie van de gevolgde procedure. Enkele mogelijke beschouwingen zijn: welke stappen werden gevolgd in de aanpak van het gebeuren, hadden bepaalde stappen beter kunnen worden ondernomen, hoe wordt de actuele situatie geëvalueerd, wat kan worden geleerd van het incident dat zich heeft voorgedaan, moet de gebruikte procedure worden aangepast, kunnen we deze situatie in de toekomst voorkomen?

Dit evaluatiemoment herhaal je bij voorkeur een aantal maanden later. Op dat moment wordt namelijk duidelijk of er nood is aan verder herstel binnen de organisatie. Zij er nog verbeteringen aan de procedure nodig? Heerst er nog steeds een spanning of taboe omtrent bepaalde onderwerpen? Is er een gevoel van

veiligheid en welzijn? Willen we bepaalde mensen bedanken die ons hebben ondersteund?

Door de ondernomen stappen grondig te evalueren kan het handelingsprotocol niet alleen een houvast zijn om met een incident om te gaan, maar ook een aanzet zijn om preventieve maatregelen te nemen die latere incidenten helpen vermijden.

9 Wegwijzer

Wat? Een document waarin je de contacten verzamelt die je organisatie kunnen bijstaan bij het opmaken van een kwaliteits- en preventiebeleid rond seksualiteit, en bij het reageren op een vermoeden, een onthulling of een vaststelling van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik.

Waarom? Het is nuttig te investeren in een goede kennis van de organisaties en instanties waar je terecht kunt met vragen, problemen en meldingen omtrent seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik. Wanneer er een incident zou plaatsvinden, kan een voorafgaand verkennend contact met deze voorzieningen de drempel eraan toe verlagen.

Wie? De wegwijzer is vrij voor inzage voor iedereen die dat wenst. Vooral medewerkers die bij het beleid van de organisatie betrokken zijn en die verantwoordelijkheden hebben inzake het omgaan met incidenten (vertrouwenspersoon, klachtenbehandelaar, directie) zullen ervan gebruik maken.

Wanneer? De wegwijzer kan je helpen de geschikte organisaties of instanties te vinden voor ondersteuning bij het opmaken van een beleid omtrent seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik of bij het reageren op een vermoeden, onthulling of vaststelling.

Opgepast! Deze lijst is niet exhaustief en moet ook nog worden aangepast aan de context van jouw organisatie (lokale contacten, reeds bestaande initiatieven binnen de organisatie of sector,...).

Een bewerkbare versie van dit instrument kan je downloaden op www.seksuelevorming.be en op www.childfocus.be

1 Een eigen wegwijzer opstellen

Dit instrument bundelt de algemene informatie die over verschillende diensten zoals preventie-organisaties, hulpverlening en politie voor handen is. Personaliseer deze lijst door de contactgegevens te noteren van de diensten in de omgeving van jouw organisatie. Neem eventueel contact op met je koepelorganisatie om na te gaan met welke vragen (opleiding, ondersteuning bij incidenten, etc.) je bij hen terecht kan.

2 Preventie en vorming

Sensoa

Sensoa ondersteunt organisaties bij de seksuele en relationele vorming van kinderen en jongeren met websites, brochures, educatief materiaal en vorming. Preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag maakt deel uit van de thema's die binnen seksuele vorming worden aangepakt. Sensoa geeft ook begeleiding bij het uitwerken van een eigen organisatiebeleid op vlak van seksualiteit en bij het ontwikkelen van onderdelen ervan. Voorbeelden van vormingen zijn: 'Werken met het vlaggensysteem', 'Uitwerken van een RSV- beleid' en 'Training counseling'. Sensoa beheert eveneens een leermiddelenbank.

- Meer informatie vind je op de algemene website www.sensoa.be.
- Voor jongeren is er de website www.allesoverseks.be.
- Begeleiders vinden meer informatie op www.seksuelevorming.be.

- Op de website www.seksualiteit.be vind je informatie over seksualiteit voor het grote publiek.

De sensoa leermiddelenbank biedt een breed aanbod van educatieve materialen voor relationele en seksuele vorming

Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK)

De Vertrouwenscentra Kindermishandeling zijn onder meer verantwoordelijk voor vorming en sensibilisering rond kindermishandeling. De deskundigheid en kennis van de VK's wordt doorgegeven via vormingen en opleidingen vanuit de VK's zelf en via deelname aan studiedagen en externe opleidingen.

In elke Vlaamse provincie en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is er een Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK) werkzaam.

- De contactgegevens van het VK in jouw provincie vind je via www.kindermishandeling.be. Aangezien er regionale verschillen mogelijk zijn in het aanbod van de VK's, is het aangeraden op voorhand ter informatie contact op te nemen.

3 Advies bij een vermoeden of incident

Child Focus

Child Focus is de Stichting voor vermiste en seksueel uitgebuite kinderen en is 24 uur op 24, zeven dagen op zeven, bereikbaar voor meldingen van seksueel misbruik van minderjarigen. De consultants van Child Focus geven de melder een telefonische crisisondersteuning en verwijzen door naar de meest passende bijstand binnen hulpverlening en/of politie en justitie. Child Focus beheert eveneens het burgerlijk meldpunt voor beelden van seksueel misbruik van kinderen en heeft een aparte hulplijn over veilig internet.

- Iedereen kan met vragen en meldingen in verband met seksueel misbruik van minderjarigen terecht op het gratis noodnummer 116000 (24/24, 7/7). Vanuit het buitenland is Child Focus bereikbaar op het betalend nummer +32 2 475 44 99. Het meldpunt is ook per chat bereikbaar op www.nupraatikerover.be.
- Beelden van seksueel misbruik van minderjarigen (kinderpornografie) kunnen gemeld worden via het online burgerlijk meldpunt www.stopchildporno.be.
- Voor informatie, vragen en probleemmeldingen omtrent online veiligheid van minderjarigen is er www.clicksafe.be.
- Meer informatie op www.childfocus.be.

Limits vzw

Limits vzw verzorgt in opdracht van het Departement Onderwijs en Vorming het Steunpunt Ongewenst gedrag op school.

Het Steunpunt heeft als voornaamste opdracht voor iedereen die bij onderwijs betrokken is (schoolbesturen, directies, leerkrachten, vertrouwenspersonen, CLB, leerlingenbegeleiders, ouders, leerlingen,...) een laagdrempelig en ruim toegankelijk aanspreekpunt te verzorgen.

- Er is een telefonische permanentie op het nummer 016/208 588, op weekdays van 10u tot 17u.
- Meldingen en vragen kunnen ook gemaild worden via info@limits.be.
- Meer informatie op www.limits.be.

Advies binnen de hulpverlening

Een adviesvraag over een situatie van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik waarbij minderjarigen betrokken zijn, richt men best tot het Vertrouwenscentrum Kindermishandeling van de provincie. Wanneer de betrokkenen volwassenen zijn, kan men zich richten tot het dichtstbijzijnde Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (diensten slachtofferhulp). De hulpverleners binnen deze voorzieningen geven advies over de verschillende opties (zowel buitengerechtelijk als gerechtelijk) en de gevolgen van de keuze voor één van beide. Ook de huisarts van een slachtoffer of pleger kan een goed aanspreekpunt zijn.

- De contactgegevens van het VK in jouw provincie vind je via www.kindermishandeling.be.
- Surf naar www.caw.be voor de contactgegevens van een centrum in de buurt.
- Vanaf 12 maart 2012 kan elke burger zich richten tot telefonisch meldpunt "geweld, misbruik en kindermishandeling" op het gratis nummer 1712.

Advies binnen justitie

Professionele hulpverleners die gehouden zijn door het beroepsgeheim, kunnen een anonieme adviesvraag richten tot het gerecht (bijvoorbeeld bij het parket). Dit wordt evenwel afgeraden, aangezien een concrete, niet-anonieme adviesvraag aan het parket zou kunnen geïnterpreteerd worden als een melding. In het gerechtelijk arrondissement Antwerpen werd in januari 2012 het 'Protocol van Moed' opgestart, een proefproject waarbij de grenzen van het beroepsgeheim worden afgetast door hulpverlening, politie en parket, in het belang van de bescherming van het kind in een situatie van kindermishandeling.

- Meer informatie over het 'Protocol van moed' kan je verkrijgen bij de juridische helpdesk van het Steunpunt Jeugdhulp, zie www.steunpuntjeugdhulp.be.

Iedereen kan informatie vragen bij het Justitiehuis, dat een eerstelijnsdienst heeft voor alle vragen met betrekking tot een eventuele juridische procedure. Het Justitiehuis geeft echter geen advies over de te nemen stappen.

- De contactgegevens van het Justitiehuis kan je opzoeken via www.juridat.be, via 'gerechtelijke adressen'.

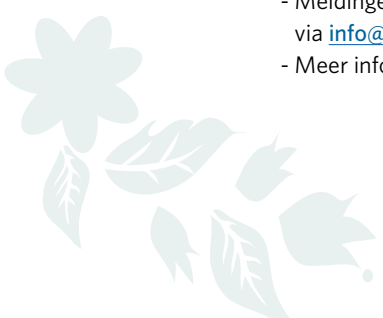
4 Hulpverlening na een incident

Hulpverlening kan nuttig zijn voor zowel slachtoffers als plegers van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik. Ervaring leert dat niet enkel zij, maar ook de omgeving (bijvoorbeeld familie of collega's) het moeilijk kunnen hebben met de gebeurtenissen en eventueel nood kunnen hebben aan professionele begeleiding.

De begeleiding die mensen nodig hebben kan van medische, psychosociale of therapeutische aard zijn. Om de juiste hulp te krijgen, is het belangrijk aan te kloppen bij professionelen die gespecialiseerd zijn in het werken rond seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik. Wellicht is jouw organisatie niet vertrouwd met deze wereld, weet je niet waar aankloppen of misschien word je geconfronteerd met lange wachtlijsten. Onderstaande informatie kan je wegwijs maken in het hulpverleningslandschap. Om bij een incident zo snel mogelijk de weg te vinden naar gepaste hulp, is het aangewezen onderstaande lijst te personaliseren door de contactgegevens van de diensten in de buurt van je organisatie toe te voegen.

Medische hulp

Voor medische hulp kan je terecht bij de huisarts, die indien nodig of gewenst kan doorverwijzen naar meer gespecialiseerde hulp.

Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK)

De VK's zijn een meldpunt voor alle mogelijke situaties van geweld op kinderen. Iedereen (zowel hulpverleners als mensen uit de omgeving van een kind) die een vermoeden of ongerustheid heeft over verwaarlozing of mishandeling van een kind, kan contact opnemen met een VK. De Vertrouwenscentra zijn gespecialiseerd in de aanpak van dit soort zaken. Tijdens dit contact zal het Vertrouwenscentrum samen met de melder een inschatting maken van de ernst van de situatie en de bestaande noden. Op basis daarvan bepaalt het vertrouwenscentrum wat het gaat doen: de bestaande hulpverlening adviseren en/of ondersteunen of de hulpverlening zelf organiseren en coördineren.

In elke Vlaamse provincie en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is er een Vertrouwenscentrum Kindermishandeling (VK) werkzaam.

- De vertrouwenscentra zijn elke werkdag bereikbaar van 9u tot 17u. Voor zeer dringende meldingen zijn ze ook buiten de kantooruren en in het weekend bereikbaar.
- De contactgegevens van het VK in jouw provincie vind je via www.kindermishandeling.be. Aangezien er regionale verschillen mogelijk zijn in het aanbod van de VK's, is het aangeraden op voorhand ter informatie contact op te nemen.
- Vanaf 12 maart 2012 kan elke burger zich richten tot telefonisch meldpunt "geweld, misbruik en kindermishandeling" op het gratis nummer 1712.

Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (CAW)

Er zijn 25 CAW's in Vlaanderen en Brussel. In elke regio vind je één of meer onthaalpunten waar iedereen terecht kan met gelijk welke welzijnsvraag. Het CAW kan helpen met informatie, advies, opvang, praktische

hulp, crisishulp en begeleiding. Er is ook een specifiek onthaal voor jongeren in het jongerenadviescentrum (JAC). Slachtoffers kunnen in elk gerechtelijk arrondissement terecht bij de dienst slachtofferhulp van het CAW. Sommige CAW's bieden ook hulp aan voor minderjarigen die zelf seksueel grensoverschrijdend gedrag stellen. In sommige regio's is er ook crisishulp 24 uur op 24.

- De CAW's zijn telefonisch bereikbaar tijdens de kantooruren op het nummer 078/150.300.
- Jongeren kunnen chatten via www.jac.be.
- Surf naar www.caw.be voor de contactgegevens van een centrum in de buurt.
- Vanaf 12 maart 2012 kan elke burger zich richten tot telefonisch meldpunt "geweld, misbruik en kindermishandeling" op het gratis nummer 1712.

Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg (CGG)

Er zijn in Vlaanderen 20 door het Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid erkende CGG's. Een CGG biedt hulp aan mensen met ernstige psychische problemen. In een CGG zijn er daarvoor meestal aparte teams voor volwassenen en voor kinderen en jongeren. Elk team bestaat uit een of meerdere psychiaters, psychologen en maatschappelijk werkers.

Een CGG biedt medisch-psychiatrische hulp (een psychiater stelt een diagnose en schrijft indien aangewezen medicatie voor) en psychotherapeutische hulp (psychologen of andere gekwalificeerde medewerkers gaan een reeks gesprekken aan met de cliënt; de cliënt kan zo een aantal emoties of ervaringen beter verwerken).

- Meer informatie en de contactgegevens van de CGG's vind je via www.zorg-en-gezondheid.be/Zorgaanbod/Geestelijke-gezondheidszorg/Centra-voor-geestelijke-gezondheidszorg/

Hulp voor plegers

Er zijn in Vlaanderen een aantal diensten die gespecialiseerd zijn in de begeleiding en behandeling van plegers van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel misbruik. Het Universitair Forensisch Centrum (UFC) doet dienst als steuncentrum in het kader van het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Vlaamse gemeenschap inzake de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik.

- Op de website van het UFC vind je meer informatie over en contactgegevens van gespecialiseerde diensten, www.ufc.be.

Enkele diensten zijn bovendien gespecialiseerd in hulp voor minderjarige plegers. Bij een aantal daarvan kan je enkel terecht na doorverwijzing door de jeugdrechtbank, maar er zijn er ook enkele waar minderjarigen - onder bepaalde voorwaarden - terecht kunnen voor hulp op vrijwillige basis.

- CAW Artevelde (Gent)
09 233 12 89
- CAW 't Verschil (Hasselt)
011 21 20 20
- CGG Mandel en Leie (Kortrijk)
056 24 09 00
- CGG Noorderkempen (Turnhout)
014 41 09 67
- EXIT (Brugge)
0479 56 04 18
- I.T.E.R. (Brussel)
02 512 62 43
- UCKJA (Antwerpen)
03 280 49 00

5 Politie

Een aangifte van een geval van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik, of het neerleggen van een klacht (i.e. aangifte door het slachtoffer) kan bij de lokale politie. De politie wordt bij wet verplicht elk misdrijf waarvan zij kennis krijgen te melden aan de procureur des Konings (cf. infra). Over het hele land zijn er 196 lokale politiezones operationeel. Het kan nuttig zijn bij de opmaak van een eigen wegwijzer de lokale politie te contacteren en na te gaan welke dienst of persoon meest geschikt is om te contacteren bij een incident.

- In noodsituaties bel je de politie op het noodnummer 112.
- Via de website www.lokalepolitie.be, onder lokale politie / contact, kan je de contactgegevens van jouw politiezone opzoeken.

6 Justitie

Parket van de procureur des Konings

België is opgedeeld in gerechtelijke arrondissementen. In deze arrondissementen bevindt zich een parket (of openbaar ministerie) met aan het hoofd de procureur des Konings. Na een aangifte van een misdrijf bij de politie, wordt de procureur des Konings ingelicht. Een aangifte van een geval van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik kan ook rechtstreeks bij het parket.

Na een aangifte vindt een opsporingsonderzoek (onder leiding van de procureur des Konings) of gerechtelijk onderzoek (onder leiding van een onderzoeksrechter) plaats. Na afloop van het onderzoek heeft de procureur, ten aanzien van de verdachte, drie mogelijkheden:

1. Als er onvoldoende bewijzen zijn dat de verdachte het werkelijk gedaan heeft, zal de procureur de

klacht **seponeren**, dit wil zeggen de verdachte niet vervolgen. Let wel: dat er bijvoorbeeld onvoldoende bewijzen zijn, betekent niet dat er geen misbruik is geweest. Het betekent evenmin dat er geen maatregelen getroffen kunnen worden die een minderjarig slachtoffer beschermen.

2. Zijn er wel duidelijke aanwijzingen dat de verdachte het gedaan heeft, dan kan de procureur de verdachte voorstellen zich, bij wijze van **alternatieve maatregel**, te laten behandelen. Dit is enkel mogelijk bij niet al te ernstige feiten. De verdachte kan dit weigeren, maar de kans is groot dat hij/zij dan alsnog gedagvaard wordt.
3. Als er duidelijke aanwijzingen zijn dat de verdachte schuldig is en het om ernstige feiten gaat, dan zal de procureur de verdachte **doorverwijzen naar de rechtbank**, waar er uitspraak gedaan wordt over zijn/haar schuld en een eventuele straf of maatregel. Als de dader minderjarig is, komt de zaak voor de jeugdrechtbank.

- De contactgegevens van de parketten vind je via www.moniteur.be/fr_htm/ordre_judiciaire/parquet/pdklijstfr.htm.

Justitiehuizen

België telt 28 justitiehuizen: één in elk gerechtelijk arrondissement van Vlaanderen en Wallonië en twee in Brussel, namelijk een Nederlands- en een Franstalig justitiehuis.

De justitiehuizen zijn onder meer verantwoordelijk voor slachtofferonthaal. Daarnaast kan elke burger, in het kader van de eerstelijnswerking van het justitiehuis, terecht bij een justitieassistent die de burger met problemen gelinkt aan specifieke domeinen van justitie of aan het justitiehuis onthaalt en informeert.

- De contactgegevens van het justitiehuis kan je opzoeken via www.juridat.be, via 'gerechtelijke adressen'.

Rechtsbijstand

Voor eerstelijnsbijstand (het geven van juridische informatie, een eerste juridisch advies of de verwijzing naar een gespecialiseerde instantie of organisatie) en tweedelijnsbijstand (een pro deo advocaat) van een dader of een slachter kan met geheel of gedeeltelijk kosteloos beroep doen op een advocaat.

- Voor meer info kan je terecht op www.advocaat.be.

Elke balie heeft bovendien een jeugdpermanentie, waar minderjarigen terecht kunnen voor gratis juridisch advies van een jeugdadvocaat.

- Een overzicht van de contactgegevens en openingsuren per lokale balie vind je op www.jeugdadvocaat.be onder 'lokale balies'.

Herstelbemiddeling

Wie betrokken is bij een strafrechtelijk dossier (een slachtoffer of dader, maar ook een familielid of een hulpverlener) kan een herstelbemiddeling aanvragen. Bij herstelbemiddeling gaan slachtoffer en dader, rechtstreeks of onrechtstreeks, met de hulp van een neutrale persoon het gesprek aan over de feiten, de achtergronden, de betekenis en de gevolgen van een misdrijf. De bemiddeling gebeurt vrijwillig en vertrouwelijk en wordt begeleid door bemiddelingsdiensten die hiertoe werden erkend door de minister van Justitie.

- Meer informatie en contactgegevens van plaatselijke bemiddelingsdiensten vind je via www.suggnome.be.

ACHTERGRONDINFORMATIE

Dit laatste deel van het Raamwerk Seksualiteit en Beleid geeft je nuttige achtergrondinformatie bij de ontwikkeling van een beleid rond seksualiteit en lichamelijke integriteit. Je vindt in dit deel:

- 1. denkkaders** voor een beleid over seksualiteit en lichamelijke integriteit, met linken naar meer bronnenmateriaal;
- de **normatieve lijst** seksuele ontwikkeling, die je een idee geeft van leeftijdgebonden seksueel gedrag;
- een **overzicht seksuele vorming**, dat je een idee geeft van wat er aangeboden kan worden aan cliënten;
- beroepsgeheim en andere begrippen**: informatie over de huidige wetgeving terzake.

1 Denkkaders

Wat? We selecteren zeven denkkaders die naar gelang de context relevant zijn voor het ontwikkelen van een visie op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit.

Waarom? In het uitwerken van een beleid is een visie richtinggevend. De visie van jouw organisatie op seksualiteit en lichamelijke integriteit verklaart de grondslagen en doelstellingen van je beleidskeuzes. Die visie ontstaat niet uit het niets: je vertrekt vanuit relevante denkkaders en bouwt daarop een argumentatie uit die het hele proces van beleidsaanpassingen voedt en stuurt.

Wie? Het is de bedoeling dat de hele ploeg de belangrijkste inzichten deelt. Je kan een of enkele medewerkers vragen deze denkkaders door te nemen en te presenteren aan collega's.

Opgepast! Vaak moet je een afweging maken tussen twee of meer belangrijke uitgangspunten bijvoorbeeld het recht op veiligheid en de nood aan exploratie. Het is vaak een en-en-verhaal, en de discussie mag op dit punt niet verzanden in vragen over hoe je dit kan of zal realiseren. Deze vragen zijn voor een later moment.

1 Hoe deze denkkaders gebruiken?

Denkkaders zijn richtinggevend voor het handelen. Het zal dus snel duidelijk worden dat wat we doen, zelfs onbewust, geïnspireerd is door een bepaalde visie op seksualiteit en lichamelijke integriteit. Door allerlei omstandigheden krijgen bepaalde denkkaders eenzijdig de bovenhand. Daarom is het noodzakelijk die uitgangspunten van ons handelen kritisch te bekijken. Op die manier worden stappen naar verandering ook gemakkelijker gezet.

Het instrument 'uitgangspunten' is gebaseerd op deze denkkaders. We formuleren achterliggende gedachten in een aantal overzichtelijke punten. Deze zijn allemaal relevant, maar de specifieke context van de organisatie zal het noodzakelijk maken een selectie te maken, prioriteiten te bepalen of te herformuleren. Op de geselecteerde uitgangspunten kan een organisatie zijn beleidsvisie baseren.

Voor men aan een selectie en bespreking begint, is het nuttig de denkkaders kort te overlopen. Idealiter zijn alle medewerkers daarbij betrokken. We suggereren dat een of enkele personen de denkkaders bestuderen en een korte presentatie geven aan de medewerkers. De aanpassingen in het beleidsplan zullen beter begrepen worden en medewerkers kunnen zo actiever meewerken aan de realisatie van beleidsverbeteringen.

2 Seksuele ontwikkeling

Seksualiteit maakt deel uit van het leven en zal in verschillende levensfasen een andere betekenis krijgen. De seksuele carrière of levensloop beschrijft welke ontwikkelingsfasen bij mensen voorkomen, en ongeveer op welk moment in hun ontwikkeling. De ontwikkeling stopt niet op 18 jaar, dus ook na de jeugd komen er nog 'ontwikkelingstaken' voor op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit.

Seksualiteit: een ontwikkelingsproces¹

Het spontaan seksueel getint gedrag van kinderen en jongeren is door verschillende onderzoekers vrij goed gedocumenteerd. Het maakt deel uit van het hele ontwikkelingsproces en hangt ook samen met andere aspecten zoals zelfbeeld, relaties tot anderen en biologische rijping.

De seksuele ontwikkeling volgt in grote lijnen hetzelfde basispatroon, al kan het tempo waarin het verloopt wel van kind tot kind verschillen. Dat er zo'n min of meer vast patroon van seksuele ontwikkeling is, heeft te maken met het vaste patroon van de biologische en hormonale ontwikkeling van kinderen.

Seksualiteit van kinderen en jongeren is een proces waarbij zij leren seksualiteit, lichamelijkheid en intimiteit te integreren in hun leven. Voorbeelden hiervan zijn de ontwikkeling van de zelfwaardering en de relaties met anderen. Voorlopers van de latere seksualiteitsbeleving, zoals het vermogen om te genieten van lichamelijk contact, zijn al vanaf de geboorte aanwezig. In de kindertijd wordt de basis gelegd voor

¹ Voor een uitgebreide literatuurlijst verwijzen we naar FRANS, E. en FRANCK, TH., Vlaggensysteem. Praten over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag. Garant, Antwerpen-Apeldoorn, 2010, 147 p.

een latere seksualiteitsbeleving. De ontwikkeling van seksueel gedrag, gevoelens en gedachten gaat het hele leven door.

Vanaf de kindertijd wordt een begin gemaakt met de ontwikkeling van een seksueel script. Dit houdt in dat een kind eigen ideeën, waarden en verwachtingen rond seksualiteit organiseert in seksueel gedrag. Zowel positieve als negatieve ervaringen tijdens de seksuele ontwikkeling dragen bij aan dit script, en beïnvloeden de beleving van seksualiteit op latere leeftijd.

Centraal in de seksuele levensloop staat de ontwikkeling van een adequate interactiecompetentie. Deze wordt voor een groot deel beïnvloed door iemands persoonlijke geschiedenis. Kinderen en jongeren ontwikkelen zich in interactie met hun omgeving. In de ontwikkeling speelt sociaal leren een belangrijke rol. (Jongere) kinderen leren door observatie en imitatie. Ook de reactie van de ouder of opvoeder op het gedrag van kinderen en jongeren op het gebied van seksualiteit, lichamelijkeheid en intimiteit beïnvloedt het leren. Aan de hand van deze leerervaringen leert het kind of de jongere welk seksueel gedrag – wanneer en met wie – ‘gepast’ is, welke effecten het teweegbrengt en hoe men zich hierbij zou moeten voelen. Ze leren wat ze prettig vinden en wat niet. Ze leren regels over hoe je je in seksuele situaties gedraagt en hoe je dingen aan kunt pakken. Zo worden hun normen en waarden ten aanzien van seksualiteit gevormd. Deze ervaringen zijn dus functioneel. Ze bieden een kader om de eigen gevoelens en gedragingen te duiden en gedrag van anderen te interpreteren. Al doende leren kinderen en jongeren ook welk gedrag grensoverschrijdend is en welk gedrag niet.

De normatieve lijst

In de achtergrondinformatie ‘normatieve lijst’ kan je de normatieve lijst seksuele ontwikkeling vinden, een overzicht dat de combinatie maakt tussen ontwikkeling en ethiek (volgens de zes criteria van het Vlaggensysteem). Deze beschrijft welk soort seksueel gedrag in welke ontwikkelingsfase kan voorkomen. We baseerden ons op bestaand westers onderzoek tot de leeftijd van 18 jaar. De lijst is niet exhaustief en zal wellicht in de loop van de volgende jaren aangepast worden aan nieuwe bevindingen. Hou daarom de uitgebreide lijst op www.seksuelevorming.be in de gaten.

Seksualiteit en de verdere levensloop

Op basis van een analyse van de sleutelmomenten (Straver, C. J., Cohen-Kettenis, P. T., & Slob, A. K. (1998)) in het seksuele en relationele leven van +18 jarigen, geven we hieronder een overzicht van thema's die in bepaalde leeftijdfases veel kans hebben om op een of andere manier aan bod te komen.

Jongvolwassenheid (18 tot 29 jaar)

Geleidelijk minder relatiebreuken en kiezen voor een ‘vaste’ relatie - alternatieve samenlevingsvormen of huwelijk - grotere sturingsvaardigheid van het vrijen en grotere tolerantie - seksuele oriëntatie - seriële monogamie - keuze voor vaste relatie - grotere emotionele betrokkenheid in relaties - omgaan met seks in langdurige relatie - seksualiteitsbeleving naast nieuwe sociale aspecten (huis/werk/gezin/kinderen) - hotel mama - experimenteren met seks - seks op reis - *quarterlife crisis* - dertigersdilemma - echtscheiding - seksuele disfuncties en taboe - zelfstandig wonen - single zijn - onenightstands - seksuele oriëntatie - middelengebruik (*bingedinking*)

- invloed van vriendengroepen als alternatief voor ‘traditionele’ familie

Volwassenheid (30 tot 55 jaar)

Seks in een lange relatie - echtscheiding - seks tijdens zwangerschap - seks en ouderschap en invloed op partnerrelatie - seksuele opvoeding van kinderen - ontrouw - partnercontacten met/zonder vaste partner - (*swingers*/parenclubs) - daten na langdurige relatie (fenomeen *datingsites*) - afname zin in seks - porno - seksuele disfuncties - tevredenheid partnerrelatie - verandering van duur en frequentie binnen relaties - ontwikkelen van de seksuele intimiteit

Derde en vierde levensfase (56+)

Menopauze/andropauze - invloed van medicatie (Sildenafil) - daten via internet - omgaan met veranderde risico's gebonden aan seks - verandering seksualiteitsbeleving in langdurige relatie - omgaan met seksuele disfuncties - seksualiteit in instellingen - vermindering frequentie en zin in seks - *vitalsexual* - geen afname van het seksuele genoegen - zelfbevrediging - variatie in het seksuele spel - nood aan aanraking

Seksuele competenties en seksueel leren

Er bestaat tot op heden geen competentiemodel waarin alle elementen vervat zijn die we veronderstellen nodig te hebben op vlak van seksueel en relationeel welzijn. Voor andere aspecten van de ontwikkeling bestaat zo'n model wel, bijvoorbeeld voor morele ontwikkeling en cognitieve ontwikkeling. Seksualiteit echter is een terrein waarover verschillende visies bestaan.

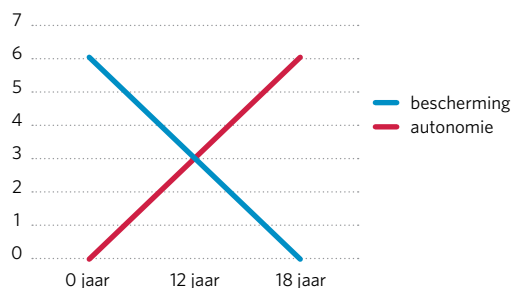
Bancroft (2006) beschrijft de integratie van seksualiteit, lichamelijke en intimiteit in de ontwikkeling van kinderen en jongeren als de integratie van drie ontwikkelingsbundels: de ontwikkeling van een genderidentiteit, seksuele ontvankelijkheid en de capaciteit tot relatievorming. Wanneer deze drie ontwikkelingsbundels beginnen te integreren in het overgangsstadium tussen kindertijd en adolescentie, dan ontstaat de seksuele identiteit van de jongere.

Het leerproces

Seksuele vorming zou kinderen en jongeren de nodige competenties moeten aanleren.

Seksueel leren speelt zich niet los van de lerende af. Kinderen en jongeren leren al doende, zijnde, denkende, voelende, kijkende. Seksualiteit is heel concreet en divers. Seksueel leren zou ons moeten in staat stellen onze ervaringen plezieriger, veiliger, belonender of minder moeilijk te maken. Dit hoeft niet noodzakelijk puur met vallen en opstaan te gebeuren. Opvoeders kunnen ons in de vroege kinderjaren beschermen en helpen. Autonomie en zelfsturing speelt gaandeweg een steeds belangrijker rol.

In onderstaand model zie je hoe een dalende controle en bescherming vanuit de opvoeders en een groeiende autonomie van het kind hand in hand gaan. Dat betekent ook dat wat geleerd wordt in eerste instantie een zo groot mogelijke zelfsturing zal moeten zijn. Kinderen en jongeren leren zelf gaandeweg inschatten welk gedrag hen past en hoe ze dit aanpakken.

Ouders en opvoeders hebben de belangrijke taak kinderen en jongeren bij te staan in die ontwikkeling. Dit betekent dat ze in eerste instantie kijken naar het volle glas in plaats van naar het lege glas. Ze kijken met name naar wat kinderen reeds kunnen en begrijpen, en helpen hen die vaardigheden en competenties te ontwikkelen die een stapje verder liggen. Zie ook de achtergrondinformatie 'seksuele vorming'.

3 Rechtenkader

Seksuele rechten

Het internationaal mensenrechtenkader stimuleert overheden verplichtingen na te komen rond het recht op gezondheid en de aanverwante rechten, zoals recht op leven, gelijke kansen, onderwijs en informatie. Seksuele rechten zijn internationaal erkend als 'mensenrechten' die verband houden met seksualiteit, zoals het recht op privacy, het recht op gezondheidszorg, het recht op vrijheid van gedachte en mening, het recht om vrij te zijn van geweld, en het recht op opvoeding en informatie.²

Een aantal belangrijke VN-conferenties, waaronder de Internationale Mensenrechtenconferentie (Wenen, 1993), de Internationale Conferentie over Bevolking en Ontwikkeling (Caïro, 1994) en de Wereldvrouwenconferentie (Beijing, 1995), resulteerde in internationale afspraken over seksuele en reproductieve rechten op basis van een actieplan. Hiermee werd een rechtenkader gevormd voor de ontwikkeling van initiatieven die seksuele en reproductieve gezondheid bevorderen.

² "Under international human rights law, states must demonstrate that they have taken steps to fulfil their obligations to ensure the right to health, and the related rights to life, non-discrimination, education and information by removing barriers to adolescents access to sexual and reproductive health information and providing comprehensive sexuality education in schools that delivers accurate and objective information and is free of prejudice and discrimination." "An international human right: sexuality education for adolescents in schools" Center for Reproductive Rights, www.reproductiverights.org

Het charter van de 'International Planned Parenthood Federation'³ (IPPF-1996) selecteert twaalf seksuele en reproductieve rechten.

Iedere man of vrouw heeft het recht:

1. op leven;
2. op persoonlijke vrijheid en veiligheid;
3. op gelijkwaardigheid en een leven zonder discriminatie;
4. op privacy;
5. op vrijheid van meningsuiting;
6. op informatie en onderwijs;
7. zelf te beslissen al dan niet te trouwen;
8. zelf te beslissen of men kinderen wil, en op welk moment;
9. op gezondheidszorg;
10. op de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang;
11. op vrijheid van vereniging en politieke participatie;
12. vrij te zijn van foltering en mishandeling.

Wat betekenen deze rechten op vlak van seksualiteit en lichamelijke integriteit?

1. Het recht op leven

Een vrouw hoeft niet te sterven door een zwangerschap of bevalling. Zij heeft tevens het recht een zwangerschap te voorkomen of beëindigen als haar leven daardoor in gevaar kan komen.

2. Het recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid

Ieder mens heeft volledige zeggenschap over het eigen lichaam en recht op lichamelijk genot. Maar

³ De grootste non-profit organisatie ter wereld voor gezinsplanning, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten is de 'International Planned Parenthood Federation' (IPPF). Het is de koepelorganisatie van nationale organisaties voor gezinsplanning in meer dan 180 landen. De hoofdzetel is in Londen en er zijn daarnaast nog zes regionale zetels.

niet ten koste van een ander. Mensen bepalen zelf de keuzes in hun seksuele leven. Dwang, uitbuiting en misbruik zijn nooit toegestaan. Mensen bepalen zelf of, hoeveel en wanneer ze kinderen willen krijgen. Niemand mag onderworpen worden aan gedwongen zwangerschap, sterilisatie of abortus.

3. Het recht op gelijkwaardigheid, en om vrij te zijn van alle vormen van discriminatie

Niemand mag gediscrimineerd worden op basis van geslacht, seksuele voorkeur, leeftijd, ras, sociale klasse, geloof, een lichamelijke of een verstandelijke beperking. Mannen en vrouwen hebben gelijke rechten. Dit betekent bijvoorbeeld ook dat vrouwen niet mogen worden ontslagen van werk of opleiding omdat zij zwanger zijn.

4. Het recht op privacy

Iedereen mag zelf bepalen hoe men seksualiteit wil beleven, zolang men niet de seksuele rechten van een ander schendt. En dat allemaal in vertrouwen en met bescherming van de privacy. De privacy dient ook beschermd te worden als mensen gebruik maken van seksuele en reproductieve diensten in de gezondheidszorg en andere sectoren.

5. Het recht op vrijheid van meningsuiting

Mensen zijn vrij in hun opvattingen over reproductieve en seksuele gezondheid. Niemand, ook de Kerk niet, mag deze vrijheid beperken.

6. Het recht op informatie en onderwijs

Mensen hebben het recht op alle mogelijke informatie, ook over beschikbare methoden voor gezinsplanning. Met andere woorden: hoe kun je ervoor zorgen dat je wel of juist niet zwanger wordt. Dit recht heeft ook betrekking op informatie over bescherming tegen ge-

slachtsziekten (soa). Bovendien heeft iedereen het recht te weten welke instellingen zich bezighouden met de bevordering van seksuele en reproductieve gezondheid.

7. Het recht om zelf te beslissen om al dan niet te trouwen

Niemand mag gedwongen worden te trouwen. En niemand mag gedwongen worden met een bepaalde persoon te trouwen.

8. Het recht om te beslissen of en wanneer men kinderen wil (zie ook: Kind en Recht)

Mensen zijn vrij te bepalen of ze kinderen willen, hoeveel en wanneer. Zij zijn natuurlijk wel gehouden dat op een verantwoordelijke manier te doen. Daarbij dienen methoden van vruchtbaarheidsregulering tot hun beschikking te staan. Dat wil zeggen dat iedereen de vrijheid heeft de pil, condooms of andere voorbehoedmiddelen aan te schaffen.

9. Het recht op gezondheidszorg

Iedereen heeft het recht op gezondheidszorg, ook ten aanzien van de seksuele en reproductieve gezondheid. Dit houdt zowel preventie als behandeling van seksuele vragen of problemen in.

10. Het recht op de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang

Dit betekent dat iedereen recht heeft op veilige, betrouwbare en nieuwe technologieën. Dus wanneer er de 'prikpil' of 'Viagra' wordt uitgevonden, dan mag iedereen van dit medicijn profiteren zodra dit beschikbaar is.

11. Het recht op vrijheid van vereniging en politieke participatie

Iedereen heeft het recht om met anderen bijeen te komen om hun seksuele en reproductieve rechten te be-

pleiten en op te eisen. Dat houdt onder andere in dat men regeringen ertoe mag bewegen prioriteit te verlenen aan seksuele en reproductieve gezondheid en rechten.

12. Het recht vrij te zijn van foltering en mishandeling
Niemand mag onderworpen worden aan marteling, verminking en andere vormen van geweld. Elk individu heeft het recht om niet (lichamelijk, geestelijk dan wel emotioneel) mishandeld te worden door zijn of haar seksuele partner of iemand anders. Iedereen heeft recht op bescherming hiertegen. Seksuele partners dienen met elkaar om te gaan op basis van gelijkheid, vrijheid en wederzijds respect.

Declaration of rights

Een aanvullend document is het 'IPPF Declaration on Sexual Rights', dat in 2008 werd ontwikkeld. Het complementeert en integreert het Charter.

Seksuele Rechten krijgen hierin vorm volgens zeven leidende principes:

1. Seksualiteit is een belangrijk deel van ons mens-zijn.
2. Jongeren onder 18 hebben ook rechten.
3. De basis van mensenrechten is non-discriminatie.
4. Mensen moeten in staat zijn van hun seksualiteit te genieten en vrij te kiezen of ze zich al of niet willen voortplanten.
5. Iedereen heeft het recht tegen schade te worden beschermd.
6. Seksuele rechten kunnen enkel door de wet worden beperkt als het is om de rechten en vrijheden van anderen te beschermen, om algemeen welzijn te verzekeren en openbare gezondheid te vrijwaren.
7. Landen hebben de verplichting om seksuele rechten voor iedereen te respecteren, beschermen en vervullen.

De verklaring bestaat uit tien artikels die de volgende rechten beschrijven:

1. Het recht op gelijkheid, gelijke bescherming van de wet en vrijheid van alle vormen van discriminatie omwille van sekse, gender of seksualiteit;
2. Het recht op participatie van alle personen, ongeacht hun sekse, gender of seksualiteit;
3. Het recht op leven, vrijheid, veiligheid van de persoon en lichamelijke integriteit;
4. Het recht op privacy;
5. Het recht op persoonlijke autonomie en erkenning voor de wet;
6. Het recht op vrijheid van gedachte, mening en expressie; het recht tot associatie;
7. Het recht op gezondheid en op de voordelen van wetenschappelijke vooruitgang;
8. Het recht op opvoeding en informatie;
9. Het recht te kiezen al of niet te trouwen en een gezin te plannen en te stichten, en te beslissen of, hoe en wanneer men kinderen heeft;
10. Het recht op aansprakelijkheid en herstel.

Meer informatie over deze verklaring vind je op www.IPPFEN.org.

In de publicatie *"Exclaim! Young people's guide to sexual rights: an IPPF declaration"* (IPPF, 2011) worden deze seksuele rechten vertaald naar jongeren. Hierbij verbindt men de rechten met Kinderrechten en het principe van groeiende bekwaamheid van jongeren.

Men formuleert drie leidende principes:

1. Seksualiteit maakt integraal deel uit van het mens-zijn voor alle jongeren.
2. Seksualiteit en seksueel plezier zijn belangrijk voor alle jonge mensen, los van de nood aan voortplanting.
3. De groeiende bekwaamheid van kinderen en jonge mensen moet erkend worden.

Vertaald naar rechten geeft dit het volgende:

1. het recht op gelijkwaardigheid
2. het recht tot participatie
3. het recht op leven en vrij te zijn van pijn
4. het recht op privacy
5. het recht op persoonlijke autonomie en door de wet erkend te worden als een individu
6. het recht op vrijheid van gedachte en expressie
7. het recht op gezondheid
8. het recht op weten en leren
9. het recht te kiezen al of niet te trouwen en kinderen te hebben
10. het recht zijn rechten verdedigd te weten

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind (IVRK)

Dit verdrag bevat diverse bepalingen die op jongeren en seksualiteit van toepassing zijn, namelijk rond bescherming tegen seksueel misbruik en tegen seksuele uitbuiting en toegang tot gezondheidszorg.⁴ Discriminatie omwille van seksuele geaardheid is in strijd met het artikel 2 van het IVRK. De bescherming tegen discriminatie geldt zowel voor kinderen van homoseksuele ouders als voor lesbische, homo, biseksuele en transgender jongeren.

Artikel 5 van het IVRK stelt dat we rekening moeten houden met de groeiende bekwaamheid van kinderen en jongeren. Kinderen en jongeren ontwikkelen en we moeten rekening houden met deze 'evolving capacities' of ontwikkelende vermogens van kinderen (Landsdown, 2009).

Artikel 19 van het IVRK verplicht de Staat om kinderen te beschermen tegen elke vorm van mishandeling

⁴ De tekst van het IVRK vind je op www.kinderrechten.be in de rubriek "kinderrechteninfo".

of uitbuiting door ouders of door andere personen die verantwoordelijkheid dragen voor de zorg voor het kind, met inbegrip van seksueel misbruik en om in verband hiermee preventieve maatregelen te nemen en behandelingsprogramma's op te zetten.

Artikel 34 van het IVRK verplicht de staten ertoe het kind te beschermen tegen alle vormen van seksuele exploitatie en seksueel misbruik. Hiertoe nemen de Staten die partij zijn met name alle passende nationale, bilaterale en multilaterale maatregelen.

Artikel 24 van het IVRK voorziet het recht op toegang tot gezondheidszorg en medische voorzieningen met bijzondere nadruk op eerstelijnsgezondheidszorg en preventieve gezondheidszorg, met hierbij inbegrepen ook voorlichting rond geboorteplanning.

4 Juridisch en regelgevend kader

Lichamelijke en seks behoren tot de intieme levenssfeer en daar beslis je in principe zelf over. Toch ben je als mens en individu niet volledig vrij. Maatschappelijk leven er immers waarden en opvattingen. Juridisch gelden er normen. Denk bijvoorbeeld aan juridische begrippen als "goede zeden", "bederf van jeugd en prostitutie" en "aanzetten tot ontucht".⁵

Recht op seksualiteitsbeleving

Het recht op seksualiteitsbeleving is door de wet gewaarborgd als onderdeel van het zelfbeschikkingsrecht. Dit betekent dat er geen sprake is van strafbare feiten als alle betrokkenen geldig toestemmen (zie verder). Dat is het principe van *consensualiteit* of het *recht op gewenste seksualiteitsbeleving*.

Pas wanneer een van de betrokkenen niet of niet geldig toestemt, is er sprake van strafbare feiten en

⁵ Gebaseerd op Stevens L., *Recht met betrekking tot seksualiteit*. Leidraad bij de colleges, KULeuven, 2008

komt het principe van *non-consensualiteit* en het recht op *bescherming tegen ongewenste seksualiteitsbeleving* in beeld. De wet voorziet in strafrechtelijke bescherming tegen ongewenste seksuele handelingen zonder penetratie (= aanranding van de eerbaarheid) en met penetratie (= verkrachting).

Strafrechtelijke bescherming tegen ongewenste seksualiteitsbeleving

De wet voorziet straffen voor aanranding van de eerbaarheid en verkrachting. Het begrip eerbaarheid is niet geconcretiseerd maar wordt ingevuld als het algemeen begrip van eerbaarheid zoals dat op een bepaald ogenblik in de samenleving aangevoeld wordt, de seksuele integriteit zoals die door het collectief bewustzijn van een bepaalde maatschappij en op een bepaald tijdstip wordt ervaren. Concreet gaat het bij *aanranding van de eerbaarheid* om gedragingen die gericht zijn op het aanraken of het (doen) ontbloten van de vrouwelijke of mannelijke geslachtsorganen of van de borsten van een vrouw. Er moet sprake zijn van geweld of bedreiging.

Het misdrijf *verkrachting* wordt omschreven als: *elke daad van seksuele penetratie* van welke aard ook en met welk middel ook, gepleegd op een persoon die daar niet in toestemt. Toestemming is er met name niet wanneer de daad is opgedrongen door middel van geweld, dwang of list of mogelijk is gemaakt door een onvolwaardigheid of een lichamelijk of een geestelijk gebrek van het slachtoffer (Art. 375 al. 1-2 Sw). Penetratie vereist niet dat een seksueel orgaan wordt gepenetreerd maar het moet wel een seksuele component hebben. Er zijn een aantal verzwarende omstandigheden waarvan leeftijd (minderjarigen) een belangrijke factor uitmaakt.

Recht op gewenste seksualiteitsbeleving

Wanneer is seksualiteit gewenst en vanaf wanneer kan iemand geldig toestemmen? Er worden twee principes gehanteerd. Ten eerste de *leeftijd* en ten tweede het al of niet aanwezig zijn van *penetratie*. Qua leeftijd geldt het principe dat mensen jonger dan 16 jaar verondersteld worden niet geldig te kunnen instemmen met een seksuele handeling. Dus wie een min-16-jarige bij een seksuele handeling betreft pleegt steeds een misdrijf. Art. 375 al. 6 Sw. bevat een gelijkaardige redenering met betrekking tot seksuele penetraties. Alleen legt dit artikel de leeftijdsgrens vreemd genoeg op 14 jaar. Wie een seksuele penetratie pleegt op een persoon die jonger dan 14 jaar is, pleegt steeds een misdrijf. Wie 14 jaar of ouder is, wordt echter wel geacht rechtsgeldig te kunnen toestemmen met een seksuele penetratie. Samen lijken deze artikelen dus te suggereren dat een jongere van 14 of 15 jaar oud wel geldig kan toestemmen met een seksuele penetratie maar niet met andere seksuele handelingen. In de rechtspraktijk werd dit ondervangen door een persoon die een seksuele penetratie pleegt op een persoon van veertien of vijftien jaar schuldig te verklaren aan een aanranding *bij gelijkstelling* (art. 372 al. 1 Sw.). Onderstaande tabel vormt een samenvatting:

In deze gevallen gaat het steeds om seksuele handelingen waarbij geen *geweld of bedreigingen of andere vormen van dwang* gebruikt worden. Deze artikelen beogen jongeren onder een bepaalde leeftijd tegen

seksuele handelingen te beschermen. Maar ze vormen in principe ook een obstakel voor jongeren onder 16 jaar die met hun seksualiteitsbeleving experimenteren. Ze houden immers geen rekening met het leeftijdsverschil tussen de betrokkenen. Dezelfde regels gelden voor bijvoorbeeld een 15-jarige en een 18-jarige enerzijds en een 15-jarige en een 43-jarige anderzijds. Zowel de 18-jarige als de 43-jarige maken zich schuldig aan een misdrijf wanneer zij seksuele handelingen beleven met een min-16-jarige. Als twee min-16-jarigen seksuele handelingen met elkaar beleven, plegen ze allebei een 'als een misdrijf omschreven feit'. Omdat de 'dader' minderjarig is, is niet het strafrecht, maar wel het jeugdrecht van toepassing. In dergelijke gevallen kan de jeugdrechtbank maatregelen treffen ten aanzien van de minderjarige 'daders'. Dit is in de praktijk waarschijnlijk vrij uitzonderlijk, maar het blijft principieel mogelijk.

Ook seksuele handelingen *in een familiale context* zijn verboden totdat alle betrokkenen achttien jaar zijn (Art. 372 al. 2 Sw). Dat betekent dus ook dat seksuele handelingen tussen verwante personen *niet* strafbaar zijn wanneer alle betrokkenen die minimale leeftijd bereikt hebben. Verwante personen zijn: ouders en grootouders, adoptanten, broers of zussen. Verder ook iedere persoon die een soortgelijke positie heeft in het gezin als een broer of zus (bijvoorbeeld: kinderen in nieuw samengestelde gezinnen) en iedere persoon die gewoonlijk of occasioneel met het slachtoffer samenwoont en over haar of hem gezag heeft (bij-

	-14 jaar	14 of 15 jaar	16 jaar of ouder
Zonder penetratie	aanranding van de eerbaarheid	aanranding van de eerbaarheid	geen misdrijf
Penetratie	verkrachting	aanranding van de eerbaarheid	geen misdrijf

voorbeeld: de nieuwe partner van de moeder). Het is belangrijk op te merken dat de minderjarige zelf geen strafbare feiten pleegt; enkel diegene die de minderjarige bij de seksuele handelingen betreft, pleegt een misdrijf. Het is eveneens belangrijk op te merken dat het hier opnieuw gaat om seksuele handelingen waarbij *geen geweld of bedreigingen gebruikt* werd.

Een apart hoofdstuk vormen die uitingen van seksualiteit die wel gewenst zijn maar toch strafbaar gesteld kunnen worden. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is de wetgeving op *prostitutie en ontucht*. Prostitutie – het ‘kopen’ of ‘verkopen’ van seksuele handelingen – is op zichzelf nooit strafbaar geweest in België (op voorwaarde dat degene die de seksuele handelingen ‘verkochte’ seksueel handelingsbekwaam was). Wel strafbaar zijn allerlei handelingen die een derde, dus iemand anders dan de prostituut of prostituee, stelt waardoor ‘vraag’ en ‘aanbod’ elkaar (kunnen) vinden. Een concreet voorbeeld hiervan is het bemiddelen tussen een cliënt en een prostituee. Opdat er sprake zou zijn van strafbare handelingen, moet er dus sprake zijn van prostitutie en van verboden handelingen met betrekking tot prostitutie.

Recht en sekse

Iedere persoon heeft juridisch een geslacht en slechts één geslacht. Men verwerft een geslacht op definitieve wijze op het ogenblik waarop dit wordt vermeld in de akte van geboorte. Als zodanig is deze akte niet meer voor wijziging vatbaar. Er bestaat dus naar Belgisch recht geen ‘recht op vrije geslachtskeuze’. Het geslacht wordt op het ogenblik van de geboorteaangifte vastgesteld door een arts op grond van de uiterlijk waarneembare kenmerken. Er zijn nog aanpassingen mogelijk, in drie situaties, en onder strenge voorwaarden.

- Er werd een materiële vergissing begaan bij het opstellen van de geboortekte: een ‘fout’ geslacht of geen geslacht ingevuld. In dat geval kan men via een juridische procedure de akte laten verbeteren.
- Op het ogenblik van het opstellen van de geboortekte is er onduidelijkheid over het geslacht. Het gaat om mensen van wie de fysieke geslachtskenmerken niet eenduidig waren en die psychologisch tot het andere geslacht behoren dan dat wat in hun geboortekte vermeld staat. Ook in deze gevallen kan men via een juridische procedure de akte laten verbeteren.
- Op het ogenblik van het opstellen van de geboortekte is er geen onduidelijkheid over het geslacht. In deze gevallen gaat het om mensen bij wie de fysieke geslachtskenmerken eenduidig zijn, maar die psychologisch tot het andere geslacht behoren, wat eventueel versterkt is door de kenmerken van het sociale leven van die persoon (transsexualiteit). Sinds mei 2007 erkent België het recht op geslachtsidentiteit (= het recht om juridisch het geslacht te hebben waarmee men zich identificeert).

Recht en conceptie

De wetgeving in verband met conceptie gaat over anticonceptiva en medisch begeleide bevruchting. Contraceptieve middelen worden in de Belgische wetgeving gelijkgesteld met geneesmiddelen en afhankelijk gemaakt van een medisch voorschrift. Het voorschrijven van anticonceptie aan minderjarigen is nergens verboden. Wel zijn er meningsverschillen over vanaf welke leeftijd minderjarigen hier zonder medeweten van hun ouders over anticonceptie mogen beschikken (14 of 16 jaar).

Bij eventuele sterilisatie van een verstandelijk beperkte persoon moet de persoon zelf steeds betrokken worden. Als er sprake is van verlengde minderjarig-

heid, moeten naast de persoon zelf ook de ouders of wettelijke vertegenwoordigers ingeschakeld worden.

Recht en zwangerschap

Het belangrijkste element van de wetgeving over zwangerschap is de wet op zwangerschapsafbreking. In de wet worden de termen vruchtafdrijving en zwangerschapsafbreking door elkaar gebruikt en niet gedefinieerd. Vruchtafdrijving wordt beschouwd als een misdrijf wanneer er sprake is van opzettelijke, kunstmatige beëindiging van de zwangerschap wanneer de foetus nog niet levensvatbaar is en vernietigd wordt in utero. Het verbreken van de zwangerschap is niet strafbaar als aan volgende voorwaarden wordt voldaan:

- De zwangere vrouw moet zich in een *noodsituatie* bevinden: de vrouw zelf beoordeelt dit (niet haar ouders of partner) en dat moet door een arts bevestigd worden.
- Ze moet de vaste wil hebben om een zwangerschapsafbreking te doen en een verzoek indienen. De dag van de ingreep moet dat verzoek schriftelijk bevestigd worden en bij het dossier gevoegd. Voor het strafrecht volstaat ook bij een minderjarige het verzoek van de zwangere vrouw (ouders hebben geen beslissingsbevoegdheid).
- De ingreep moet gebeuren door een arts onder medisch verantwoorde omstandigheden.
- De ingreep moet gebeuren in een instelling voor gezondheidszorg waaraan een voorlichtingsdienst verbonden is (een ziekenhuis of abortuscentrum).
- De zwangerschapsafbreking moet uitgevoerd worden vóór het einde van de 12de week na de bevruchting. Na de termijn van 12 weken is zwangerschapsafbreking enkel nog toegestaan als het voltooiën van de zwangerschap een ernstig gevaar vormt voor de gezondheid van de vrouw. De uitvoerende arts moet dan de medewerking en het advies vragen van een tweede geneesheer.

Juridische woordenlijst

Verkrachting

Seksueel contact met penetratie zonder toestemming van een van de betrokkenen. Gedwongen of ongewenste seksuele betrekkingen, maar ook onvrijwillige orale of anale seks. Dit is strafbaar.

Aanranding van de eerbaarheid

Seksueel contact zonder toestemming en zonder penetratie. Bijvoorbeeld betasten van geslachtsdelen, moeten toekijken als iemand masturbeert. Strafbaar.

Incest

Seksueel contact tussen familieleden. Bijvoorbeeld: broer van 16 en zus van 17 hebben samen seks met toestemming, vader betast zijn zoontje van 6 aan zijn geslachtsdelen. Strafbaar tot 18 jaar.

Overspel

Een (seksuele) relatie met een derde terwijl je getrouwd bent of samenwoont. Dit is niet strafbaar.

Prostitutie

Seks tegen betaling of vergoeding, bijvoorbeeld in ruil voor belkrediet. Wie seks tegen betaling of vergoeding heeft met een minderjarige, is strafbaar. Als er een minderjarige bij seksuele handelingen tegen betaling of een andere vorm van vergoeding gebruikt wordt, noemen we dat kinderprostitutie.

Openbare schennis van de goede zeden

Wie foto's, films, teksten ... die strijdig zijn met de goede zeden toont, verspreidt of verkoopt aan minderjarigen maakt zich hier schuldig aan. Iem voor wie seksuele handelingen stelt in aanwezigheid van minderjarigen of op een plaats (park, auto ...) waar anderen je kunnen zien.

Ontucht

Ontucht wordt afgemeten aan het 'collectief bewustzijn'. Wat de gemiddelde Belg als kwetsend ervaart op het vlak van seksualiteitsbeleving, is ontuchtig.

Kinderpornografie

Het gaat om de visuele afbeelding van een kind (minderjarige persoon) dat betrokken is bij werkelijke of gesimuleerde seksuele gedragingen of de afbeelding van geslachtsorganen van een kind wanneer het overheersende kenmerk een voorstelling met seksuele doeleinden is.

Schuldig verzuim

De wet zegt dat je iemand moet helpen of voor een persoon hulp inroepen die in groot gevaar verkeert en dat je strafbaar bent als je dat niet doet. Je moet dus helpen als je weet dat iemand zal verkracht worden.

'Age of consent'

'Age of consent' is de minimumleeftijd waarop iemand wettelijk bekwam wordt geacht om toestemming te geven voor seksuele handelingen. Wereldwijd gelden verschillende leeftijdsgrenzen.⁶ Sommige landen hebben naast de wettelijke leeftijdsgrens ook een bepaling rond het maximum leeftijdsverschil tussen partners. Voor een goed begrip is het nodig de wettelijke leeftijdsgrens in samenhang met andere wettelijke bepalingen te lezen.

Alle Europese rechtssystemen hanteren een minimumleeftijd voor seksuele contacten en bestraffen seksuele relaties met mensen onder een bepaalde leeftijd. Nergens is deze leeftijd lager dan 12 jaar.

⁶ Age of consent for sex worldwide. Ingekleurde wereldkaart met leeftijdsgrenzen vind je op www.wikipedia.org.

In 27% van de Europese landen zijn instemmende seksuele relaties met 14-jarigen legaal, in 22% van de landen met 15-jarigen, in 37% met 16-jarigen. In een meerderheid van de landen is dit ook het geval wanneer de oudere partner de relatie aanknoopt. In bijna alle Europese landen zijn seksuele relaties vanaf 16 legaal. De meeste staten gebruiken een hogere leeftijdsgrens voor seksuele relaties met autoriteitsfiguren en maken geen onderscheid tussen heteroseksuele en homoseksuele relaties. (Graupner, 2000)

Jongeren groeien vandaag op in een geglobaliseerde wereld en knopen relaties aan ver buiten de landsgrenzen. Vanuit juridisch oogpunt dus geen makkelijke opgave om te weten wat mag en wat niet. (Waites, 2005)

Een overzicht van de wettelijke regelingen is te vinden op www.juriwel@wvg.vlaanderen.be en www.juridat.be.

5 Ethisch kader

Seksualiteit is in het verleden vaak de arena geweest van debatten met aan de ene kant conservatieve of traditionalistische standpunten, en aan de andere kant meer libertaire opvattingen. Er zijn de laatste decennia grote veranderingen gebeurd op dit terrein, die voor een verschuiving hebben gezorgd in het denken over de morele dimensie van seksueel gedrag.

Onze realiteit is complexer geworden als gevolg van een aantal maatschappelijke processen zoals:

- globalisering;
- het persoonlijke wordt zichtbaarder en meer publiek;
- emancipatie van groepen als vrouwen, homoseksuelen, transgenders, mensen met een beperking;
- veranderende positie van kinderen en jongeren;

- meer kennis en zicht op het voorkomen, de oorzaken en gevolgen van seksueel misbruik en de structurele factoren die dit mogelijk maken;
- meer gezinnen en families maken scheiding mee en zijn nieuw samengesteld of eenoudergezinnen.

Deze evoluties zorgen voor een nood aan een aangepast ethisch kader en uitgangspunten die tegemoet komen aan die veranderende realiteit. We overlopen hieronder een aantal belangrijke concepten.

Sexual/intimate citizenship

Jeffrey Weeks (Weeks, 2003) en Ken Plummer (Plummer, 2002) ontwikkelen het concept van seksueel of intiem 'burgerschap', waarbij ze stellen dat seksualiteit een maatschappelijke component heeft. Het speelt zich niet uitsluitend af in de slaapkamers van mensen, maar ook op straat, in de media, en op internet. Vandaag zijn in de meeste westerse landen de rechten op een bevredigend intiem en seksueel leven, die voor een oudere generatie bijna onbereikbaar leken, een evidentie. Elke westerse politiek moet rekening houden met de rechten en mogelijkheden van zijn bevolking op dat vlak, en de invloed van intieme en seksuele kwesties op de kwaliteit van leven. In de kern van deze kwaliteit van leven zit seksualiteit.

Naar een seksuele democratie

Vanuit de discussie over fundamentele mensenrechten worden hiërarchie en traditionele verhoudingen tussen mensen in vraag gesteld, en meer informele, democratische en gelijkwaardige seksuele relaties worden de norm. Het is een democratisch recht om zelf ons lichaam te controleren (*bodily self-determination*). Een democratische moraal zou gedrag beoordelen op basis van de wijze waarop partners met elkaar omgaan, de consideratie die ze voor elkaar hebben, de afwezigheid van dwang of druk en de mo-

gelijkheid om vrij en gelijkwaardig te onderhandelen, hun openheid naar elkaar, de mate van plezier en behoefte die ze kunnen bevredigen.

De grenzen van dit recht op zelfbepaling liggen in het gevaar of de bedreiging die gedrag voor zichzelf of voor anderen kan betekenen. Het recht om keuzes te maken is altijd verbonden met een bepaalde context, en kan niet los van een ruimere sociale omgeving worden gezien. Daarom is dit recht om te kiezen zowel gebaseerd op de erkenning van verschil in individuele noden en doelen, alsook in de wijze waarop deze worden geleefd.

Seksueel pluralisme

Pluralisme betekent dat seksualiteit niet intrinsiek goed of slecht is, maar een veld van mogelijkheden biedt, die beoordeeld moeten worden door de context waarbinnen ze plaatsvinden. Seksueel pluralisme (Weeks, 1998) is de acceptatie van diversiteit als de norm van onze cultuur. Een pluralistische benadering heeft niet als doel nieuwe absolute waarden te propageren, eerder richtlijnen voor besluitvorming te formuleren. De klemtoon ligt op de voordelen van keuzevrijheid, en de condities die deze keuzevrijheid beperken.

Het menselijke gebaar

Het vorige hoeft niet te betekenen dat de waarden waarop wij onze seksuele gedragingen baseren niet meer valabel zijn, integendeel. We leven in een tijdperk waarin waarden ons kunnen helpen de onzekerheid en complexiteit te overbruggen. In de kern van ons seksueel gedrag zit de nood aan wederzijdsheid, de nood aan een continue betrokkenheid op anderen. Gelijkwaardige wederzijdse relaties, waar solidariteit impliceert dat we zorg dragen en verantwoordelijkheid nemen voor elkaar, worden de norm. Dit impli-

ceert ook een geloof in de waardigheid van de ander, de nieuwsgierigheid om over anderen te leren, de bereidheid geweld in intieme relaties te vermijden. Het impliceert een erkenning van gelijkwaardigheid en inter-afhankelijkheid, en een engagement om conflicten op een democratische manier uit te klaren, door dialoog.

Seksuele cultuur

Een *ars erotica* of ethica der zinnen moet de lacune invullen die is ontstaan door het wegvallen van verbodsbepalingen en conservatieve morele principes, anders dreigen we zelf slachtoffer te worden van consumerisme, onverschilligheid en uitpattingen (Raes, 1997). We zijn moreel verplicht op zoek te gaan naar een seksuele 'geletterdheid', in tegenstelling tot een seksueel analfabetisme, om de nieuwe vrijheden op een positieve manier vorm te geven (Gescinska, ?).

In deze benadering duidt men op het verschil tussen permissiviteit en tolerantie. Permissiviteit leunt sterk aan bij onverschilligheid, en garandeert niet dat we ook permissief worden ten aanzien van het gebruik van geweld tegen vrouwen. Het is ook niet omdat pornogebruik democratisch wordt, dat we het met zijn allen moeten gaan propageren. Het is niet omdat we seksualiteit kunnen commercialiseren, dat we moeten blij zijn met het bestaan van seksueel Disneyland.

Een seksuele cultuur moet dus tegenwicht bieden en bestaat uit volgende bouwstenen:

- Bekwaamheid en meesterschap in praktijk: men moet zich bewust zijn dat seksualiteit een dynamisch karakter heeft, en dat men zijn seksualiteit een plaats moet geven in zijn leven.
- Autonomie en seksualiteit: zelfreflectie en zelfbepaling is essentieel in een goed seksueel leven, in combinatie met een open democratische dialoog.

We behandelen de ander ook als een autonoom en zelfbepalend wezen, wat impliceert dat de notie van 'consent' of wederzijdse toestemming onlosmakelijk verbonden is met autonomie.

- Externe inmenging en morele verantwoordelijkheid: een begrenzing van de persoonlijke keuzevrijheid is nodig, en het belang van seksuele opvoeding wordt benadrukt.

Criteria van Het Vlaggensysteem

Opvoeders die met seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van kinderen geconfronteerd worden, hebben nood aan een referentiekader om met dit gedrag om te gaan. De kernvraag is of bepaald seksueel gedrag wel of niet acceptabel is, en waarom. Om deze vaag te kunnen beantwoorden, gaan we na of aan zes criteria is voldaan.

Het vlaggensysteem (Frans & Franck, 2010) presenteert een ethisch kader, dat de ruggengraat uitmaakt van de methodiek. De bedoeling van het systeem bestaat erin dat men seksueel gedrag correcter en genuanceerder kan beoordelen, dat men een betere communicatie kan aangaan met alle partijen, en een consequenter 'pedagogisch plan' kan uitzetten met alle betrokkenen.

Toestemming (wederzijds)

Wederzijdse toestemming ('consent') betekent dat beide partijen met volle bewustzijn moeten instemmen. Als de ene partij de andere in het ongewisse laat, misleidt, bedriegt of overrompelt, kan je dus niet van wederzijdse toestemming spreken. Het moeilijke bij dit criterium is dat toestemming vaak non-verbaal wordt gegeven, en dat deze in de loop van het contact kan veranderen of ophouden. En dat beide partijen daarmee rekening moeten houden. Voor jongeren

is dat dus niet gemakkelijk: om signalen correct in te schatten, om zelf duidelijke signalen te geven, en om te stoppen op het moment dat de andere partij afhaakt.

Gelijkwaardigheid

In een seksuele interactie moeten beide partijen aan elkaar gewaagd zijn, zodat de een de ander niet overheerst. De kans op misbruik van macht en overwicht is reëel, zelfs onbewust. De vraag hier is wanneer gebrek aan gelijkwaardigheid problematisch wordt. Kan een tienjarige seksuele spelletjes spelen met een 8-jarige? Een normaal begaafde 8-jarige jongen met een zwakbegaafd 7-jarig meisje? Twee jongens met één meisje? Hier zal men dus per situatie moeten bekijken of de partijen in de interactie voldoende gelijkwaardig zijn om overwicht van de ene op de andere uit te sluiten.

Vrijwilligheid

Onder vrijwilligheid verstaan we dat de ene partij de andere niet onder druk zet, of een vorm van dwang gebruikt in de seksuele interactie. Deze dwang kan heel subtiel zijn, zoals een beloning beloven of een verlies of straf aankondigen: 'Als je niet meedoet, dan mag je niet naar mijn feestje komen, of ben ik je vriendje niet meer'. Soms is de dwang een dreigement of agressie en pijn, of de verwachting ervan.

Leeftijds- of ontwikkelingsadequaat

Leeftijds- of ontwikkelingsadequaat gedrag betekent dat de jongere seksueel gedrag vertoont dat voor zijn of haar leeftijd of ontwikkeling verwacht kan worden. Met andere woorden: wordt dit gedrag verwacht op deze leeftijd, of zien we gedrag van jongere of oudere kinderen of jongeren? Het gaat over situaties als bedplassen, naaktlopen, op de schoot kruipen, aan de ge-

slachtsdelen wriemelen, taalgebruik,...

Er zijn ook jongeren waarvan het ontwikkelingspatroon om diverse redenen niet volgens de gebruikelijke weg verloopt. Dan zal een vertaling van het criterium 'ontwikkelingsadequaat' nodig zijn. Er kan bijvoorbeeld een verschil zijn tussen de biologische (ook wel kalenderleeftijd genoemd) en de mentale leeftijd van een jongere, waardoor hij/zij in de ogen van de buitenwereld onaangepast gedrag vertoont. Voor deze kinderen is de normatieve lijst een vertrekpunt en moeten de normen aangepast worden aan de mogelijkheden van de jongere. Om het seksueel gedrag jongeren met een (verstandelijke) beperking goed te kunnen duiden, wordt een aangepast competentiemodel ontwikkeld.

Contextadequaat gedrag

Regels kunnen veranderen naargelang de context. De schoolcontext zal bijvoorbeeld minder seksueel gedrag toelaten dan de thuiscontext. (Seksueel) gedrag is aanstootgevend als het andere mensen choqueert, tegen de borst stuit, of beledigt. Vandaar dat de context waarbinnen seksueel gedrag vertoond wordt van belang is. De familiale context, de subcultuur en cultuur (etnische, religieuze, culturele, persoonlijk, waarden en normen, enz.) waarin jongeren leven, beïnvloeden de mate waarin hun sociale interacties al dan niet als acceptabel beschouwd worden.

Zelfrespect

Onder het criterium zelfrespect verstaan we dat de jongere zichzelf geen schade berokkent. Seksueel gedrag mag niet schadelijk zijn voor jezelf op fysiek, psychologisch of sociaal vlak. Zoals bijvoorbeeld jezelf vernederen, jezelf pijn doen, risicos seks hebben...

Bruikbaarheid

	GROEN	GEEL	ROOD	ZWART
Toestemming	OK	+ - OK	- OK	-- OK
Vrijwilligheid	OK	+ - OK	- OK	-- OK
Gelijkwaardigheid	OK	+ - OK	- OK	-- OK
Leeftijds/ ontwikkelings- adequaat	OK	+ - OK	- OK	-- OK
Context-adequaat	OK	+ - OK	- OK	-- OK
Zelfrespect	OK	+ - OK	- OK	-- OK

De eerste drie criteria geven vooral invulling aan het juridische begrip 'toestemming'. Het zijn de noodzakelijke voorwaarden voor een positieve seksuele interactie tussen twee of meerdere partijen. Ze volstaan echter niet: het is niet omdat voldaan wordt aan deze criteria, dat de interactie gegarandeerd een succes zal zijn voor beide partijen. Maar de kans op schade of pijn voor één van beide partijen wordt er wel door beperkt. De laatste drie criteria zijn onderdelen van wat we beschouwen als 'sociaal wenselijk en aanvaardbaar gedrag'. De concrete regels kunnen in tijd en in plaats verschillen.

Als op geen van deze criteria inbreuk gemaakt wordt, dan wordt het seksueel gedrag beschouwd als een 'acceptabele' vorm van seksueel spel of seksualiteitsbeleving. Als aan een van deze criteria niet voldaan is, is er mogelijk sprake van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Of dat zo is, zal geval per geval beoordeeld moeten worden en bij twijfel door meerdere mensen getoetst.

Stuurwiel seksueel gedrag kan helpen de criteria voor kinderen herkenbaar en duidelijk te maken. Het stuurwiel als symbool beduidt dat dit systeem de autonomie en verantwoordelijkheid van kinderen wil verhogen door ze van een bruikbaar besturings-systeem te voorzien.

Toepassing op volwassen gedrag

De criteria toestemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, contextadequatheid en zelfrespect zijn ook van toepassing op seksueel gedrag van volwassenen.

6 Kwaliteit van leven

Dit denkkader verzamelt een aantal benaderingen die als gemeenschappelijke noemer hebben dat ze ons helpen de kwaliteit van leven van een cliënt in te schatten en te verbeteren. In tegenstelling tot een curatief of preventief kader, richten deze modellen zich op het vergroten of versterken van de positieve en beschermende factoren voor het (seksuele) leven van cliënten.

Het Ecogram

In het werk van Nagy (Nagy, 2005) is vaak sprake van het mobiliseren van relationele hulpbronnen. Het begrip 'ecogram' is ontwikkeld en uitgewerkt door Parry (Herman, 2009). Het gaat daarbij om een visuele voorstelling, die ontwikkeld is om het sociale netwerk van een cliëntsysteem in kaart te brengen. Een ecogram helpt ons naar het systeem te kijken waarbinnen een cliënt leeft. Onder sociaal netwerk of relatiernetwerk kunnen we verstaan: 'de groep mensen met wie iemand ten minste het afgelopen jaar min of meer duurzame banden onderhoudt voor de vervulling van de noodzakelijke levensbehoeften'. Het gaat dus om directe, persoonlijke, min of meer duurzame, en betekenisvolle contacten of banden die mensen onderhouden met hun omgeving. We kunnen dat beschouwen als het sociaal kapitaal waarover iemand beschikt.

Een sociaal netwerk vervult een drietal belangrijke functies. Vooreerst is er een informatieve functie: mensen leren van elkaar wat ze succesvol hebben aangepakt en voorzien aldus in een vorm van *natural support*. We onderscheiden ook een ontladende functie. Bij iemand je emoties kwijt kunnen heeft een bevrijdend effect. Soms is er ook een feedbackfunctie. We krijgen van anderen corrigerende reacties, zodat we nieuwe wegen ontdekken om uit de problemen te geraken.

Men onderscheidt volgende 4 functionele eigenschappen van steun: **emotionele steun** (waardering, ondersteuning, affectie, acceptatie, bezorgdheid, achting, vertrouwen, begrip en sympathie), **instrumentele steun** (praktische en materiële hulp), **gezelschap** (aanwezigheid en aansluiting schept veiligheid), **advies en informatie** (Vb. Waar gaat men raad vragen voor het nemen van moeilijke beslissingen?)

Een sociaal netwerk kan volgende structurele eigenschappen hebben:

1. Omvang: hoe omvangrijk is het netwerk? Wat is het totaal aantal mensen met wie contact bestaat? Een netwerk kan onbestaande, ingekrompen of uitgebreid zijn.
2. Differentiatie of verscheidenheid: de variatie van netwerkleden in leeftijd, geslacht, cultuur/ethniciteit sociale klasse, burgerlijke staat, opleiding, scholing en beroep... Een netwerk kan homogeen zijn of heterogeen.
3. Densiteit of dichtheid: dit blijkt onder meer uit de frequentie van het contact, het initiatief (mate van wederkerigheid en vrijwilligheid) en de kwaliteit of het gewicht en intensiteit van de (wederzijdse) betrokkenheid.
4. Bereikbaarheid: de geografische en ruimtelijke afstand tussen de cliënt en netwerkleden. De wijze waarop die afstand overbrugd wordt, bepaalt ook de inzetbaarheid (vb. gebruik van GSM).
5. Stabiliteit: een sociaal netwerk schept een relatief duurzame of eerder wankele en labiele vorm van sociale bescherming.

Een persoonlijke relatiekaart kan men nu structureel en functioneel analyseren aan de hand van genoemde kenmerken.

De analyse van genoemde structurele en functionele eigenschappen van een netwerk kan een beeld geven van de kwetsbaarheid, draagkracht of sociale inpassing (integratie) van een cliënt(systeem). Tegenover sociale integratie staan sociaal isolement en marginalisering.

Een adequaat sociaal netwerk is uitgebalanceerd en verschillende vormen van (compenserende) steun zijn aanwezig. Verder moet het geborgenheid en bestaanszekerheid bieden, maar ook voldoende open zijn.

Nut en waarde

Een ecogram heeft altijd een voorlopig karakter en is in de eerste plaats een dynamisch instrument om relaties op een bepaald moment te beschrijven en te analyseren.

Een belangrijk effect van het maken van een ecogram is dat, naast een overzicht van de bestaande hulpen en spanningsbronnen, ook potentieel te mobiliseren hulpbronnen zichtbaar worden. Hierdoor ontstaat niet alleen een goed en dynamisch beeld van de verhouding tussen draaglast en draagkracht van het cliëntsysteem, de geschetste relaties laten ook duidelijk zien waar het groeipotentieel binnen dit netwerk te vinden is. Bovendien kan gemakkelijker vanaf de start van de hulpverlening een te sterke nadruk op de relatie begeleider-clieënt worden voorkomen. In het ecogram is de relatie tussen de begeleider en het cliëntsysteem immers slechts een van de (vele) relaties die het cliëntsysteem met anderen onderhoudt.

Door het uittekenen van het relationele netwerk wordt (ook voor de cliënt) duidelijker hoeveel, en welke sociale steun mensen (al dan niet) ontvangen en wat de invloed daarvan is op hun beleving en gedragingen. Bovendien is die ondersteuning vaak alleen maar potentieel aanwezig, niet direct zichtbaar en niet operationeel. Aan de hulpverlener of begeleider om (samen met de cliënt) uit te zoeken welke mogelijkheden in het sociale netwerk besloten liggen.

Sexual Crucible en groeicirkel

David Schnarch is een seksuoloog uit de hoek van de 'family and marriage therapy', die seksualiteit in een relatiecontext zet (Schnarch, 1991). Meer nog, hij beschouwt seksualiteit als een venster op de relatie, met andere woorden: hoe je seks hebt met je partner

zegt veel over hoe je relatie is, en de seksuele relatie kan de motor zijn om je relatie te verdiepen en zelf te groeien. Hij noemt seksuele relaties dan ook 'people growing machines'.

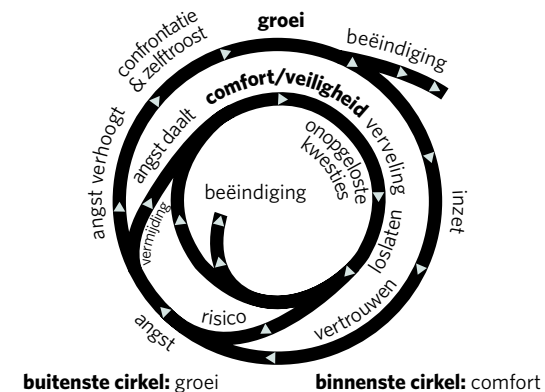
Elke intieme relatie maakt een groeicirkel mee omdat we conflicten tegenkomen die we niet kunnen vermijden en dit daagt ons uit om te groeien als mens en als partner.

In de figuur zie je twee concentrische cirkels, waarvan de buitenste de groeicirkel is en de binnenste de comfortcirkel. In de comfortcirkel is er rust, vrede en stabiliteit. Dit lijkt soms het hoogste goed, maar verveling en uitholling van de relatie ondergraven de stabiliteit. Externe en interne factoren dwingen je tot verandering en het in vraag stellen van keuzes en grenzen. Je persoonlijke integriteit staat op het spel, en de relatie geraakt in een groeimodus: zelfconfrontatie, risico's nemen, met de bijhorende opwindning, angst en nood aan zelftroost.

Groeicirkel

groeï en stabiliteit

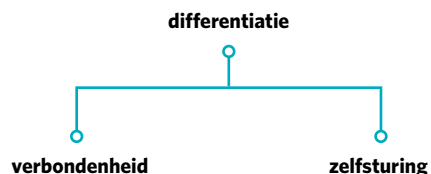
voor individuen, partners, families en groepen

Een relatie kan maar op basis van consensus in de comfortcirkel blijven; van zodra één van de partners een veranderingsproces start, moet de ander in die beweging mee. Hij of zij wordt uitgedaagd en kan uit de relatie stappen of mee in de verandering gaan.

Differentiatie

Het niveau van differentiatie dat partners hebben, kan helpen in tijden van groei en verandering, en is cruciaal in de kwaliteit van de relatie.

Met differentiatie verwijst Schnarch naar het begrip zoals Murray Bowen het heeft ontwikkeld namelijk als mensen gedifferentieerd zijn van elkaar als partners betekent het dat ze erin slagen een gevoel van zelf (identiteit) te behouden en te ontwikkelen in nauwe verbondenheid met de ander. Differentiatie is dus een combinatie van twee dynamieken in een relatie namelijk de nood aan zelfsturing versus de nood aan verbondenheid.

Schnarch ontwierp een differentiatie-model met vier evenwichtspunten, dat je kan helpen je eigen niveau van differentiatie ten aanzien van een partner te bekijken en verhogen.

1. *'Solid Flexibel Self'*: de mogelijkheid om duidelijk te zijn over wie je bent en wat je wil, in het bijzonder wanneer de partner druk uitoefent om je aan te passen.

2. *'Quiet Mind - Calm Heart'*: in staat zijn jezelf te kalmeren, je kwetsuren te verzachten en angsten te beheersen.

3. *'Grounded Responding'*: de mogelijkheid kalm te blijven en niet te overreageren, eerder dan afstand te creëren en weg te lopen wanneer de partner angstig of verstoord is.

4. *'Meaningful Endurance'*: de mogelijkheid de problemen van jezelf en je relatie het hoofd te bieden en de comfortzone te verlaten en ongemak te tolereren in functie van groei.

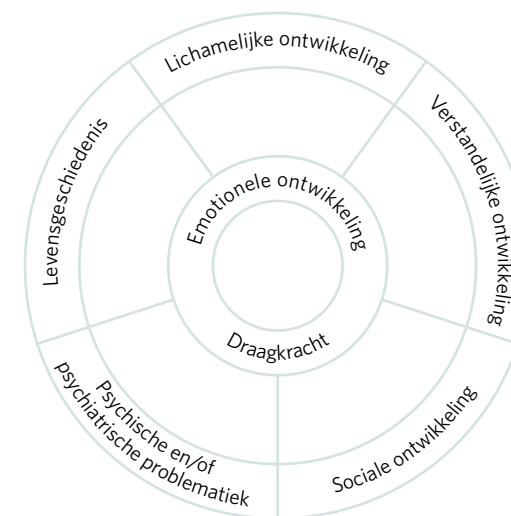
Waarde en nut van dit model

Intieme relaties helpen mensen te groeien als mens. Alle relaties kennen comfort en groeimomenten. Een goede relatie is een relatie waar partners een hoog niveau van differentiatie toelaten en aankunnen, en niet emotioneel afhankelijk of gefuseerd zijn. In een zogenaamde A-relatie leunen partners op elkaar en dit maakt de relatie kwetsbaar. In een zogenaamde H-relatie steunen mensen op zichzelf, en treden vanuit hun sterkte naar elkaar toe.

De Hermeneutische Cirkel

De Hermeneutische Cirkel (Bosch, Suyckebuyk, 2000) is een hulpmiddel om een inschatting te maken hoe de emotionele draagkracht, het verstandelijke niveau, de sociale ontwikkeling, de vaardigheden, de achtergrond en eventuele opmerkelijke gebeurtenissen zich verhouden in het leven van iemand met een verstandelijke beperking. Door gebruik te maken van de methodiek van de hermeneutische cirkel kun je de mens in zijn totaal leren zien en daardoor beter leren begrijpen. Het is een methodiek die ons ook in staat stelt een seksuele hulpvraag te verduidelijken. Binnen de cirkel kunnen een aantal onderwerpen worden geplaatst:

1. De lichamelijke ontwikkeling
2. De verstandelijke ontwikkeling
3. De emotionele ontwikkeling
4. De sociale ontwikkeling
5. De persoonlijke levensgeschiedenis
6. Bijkomende psychiatrische problematiek

Met de Hermeneutische Cirkel is het mogelijk om:

- een op de cliënt afgestemd seksueel voorlichtingsprogramma op te stellen;
- mogelijke grensoverschrijdingen beter te doorgronden en van een antwoord te voorzien;
- de cliënt respectvoller te bejegenen.

Dit kader is bruikbaar voor de individuele cliënt.

7 Seksuele gezondheid

Seksuele gezondheid is de noemer voor een benadering waarin men een positieve invulling geeft aan de condities die mensen nodig hebben om deze gezondheid te vrijwaren. Seksuele gezondheid is een ideale kapstok om een totaalbeleid op vlak van seksualiteit aan op te hangen. Niet alleen heeft men in deze benadering oog voor goede hulp en services, ook preventieve gezondheidszorg en opvoeding krijgen een plaats, naast het vrijwaren van de algemene condities waarbinnen de seksuele gezondheid van mensen kan gegarandeerd worden.

De definitie van seksualiteit volgens de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) luidt als volgt:

“Seksualiteit vormt een centraal aspect van het mens-zijn doorheen de levensloop en omvat zowel seks als genderidentiteiten en -rollen, seksuele oriëntatie, erotiek, plezier, intimiteit en voortplanting. Seksualiteit wordt ervaren en komt tot uiting in gedachten, fantasieën, verlangens, overtuigingen, attitudes, waarden, gedrag, praktijken, rollen en relaties. Seksualiteit bevat in principe al deze dimensies, maar ze worden niet steeds alle waargenomen of tot uiting gebracht. Seksualiteit wordt beïnvloed door de interactie van biologische, psychologische, sociale, economische, politieke, ethische, wettelijke, historische, religieuze en spirituele factoren.”

Seksuele gezondheid

De “United Nations International Conference on Population and Development” (ICPD, Cairo 1994) formuleert seksuele gezondheid als volgt:

“Seksuele gezondheid is een staat van lichamelijk, emotioneel, mentaal en sociaal welzijn op het vlak

van seksualiteit; het is meer dan de afwezigheid van ziekte, disfunctie of gebrek. Seksuele gezondheid vereist zowel een positieve en respectvolle benadering van seksualiteit en seksuele relaties, als de mogelijkheid om positieve en veilige seksuele ervaringen te hebben, vrij van dwang, discriminatie en geweld. Om seksuele gezondheid te bereiken en te handhaven, moeten ieders seksuele rechten worden gerespecteerd, beschermd en gerealiseerd.”

Reproductive health

Op dezelfde internationale conferentie werd een definitie naar voren gebracht van *reproductive health* ofwel voorplantingsgezondheid. Het wordt beschreven als “*a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity, in all matters relating to the reproductive system and to its functions and processes. Reproductive health therefore implies that people are able to have a satisfying and safe sex life and that they have the capability to reproduce and the freedom to decide if, when and how often to do so. Implicit in this last condition is the right of men and women to be informed and to have access to safe, effective, affordable and acceptable methods of family planning of their choice, as well as other methods of their choice for regulation of fertility which are not against the law, and the right of access to appropriate health care services that will enable women to go safely through pregnancy and childbirth and provide couples with the best chance of having a healthy infant. (...) reproductive health care is defined as the constellation of methods, techniques, and services that contribute to reproductive health and wellbeing by preventing and solving reproductive health problems. It also includes sexual health; the purpose of which is the enhancement of life and personal relations, and not merely counselling and care related to reproduction and sexually transmitted diseases.*”

Seksuele vorming

Seksuele vorming betekent leren van cognitieve, emotionele, sociale, interactieve en fysieke aspecten van seksualiteit. Seksuele vorming start vroeg in de kindertijd en gaat door in adolescentie en volwassenheid. Voor kinderen en jongeren bedoelt seksuele vorming de seksuele ontwikkeling te beschermen en ondersteunen.

Het voorziet en versterkt kinderen en jongeren gaandeweg met informatie, vaardigheden en positieve waarden, die hen in staat stellen hun seksualiteit te begrijpen en ervan te genieten, veilige en bevredigende relaties te hebben en verantwoordelijkheid te nemen voor de eigen en andermans seksuele gezondheid en welzijn.

Het stelt hen in staat keuzes te maken die de kwaliteit van hun leven verhogen en bijdragen aan een solidaire en rechtvaardige maatschappij.

Alle kinderen en jongeren hebben het recht op toegang tot seksuele vorming aangepast aan hun leeftijd. (WHO Standards, 2010)

In oktober 2010 bracht de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) bovendien richtlijnen uit over relationele en seksuele vorming in Europa. De zogeheten ‘Standards for Sexuality Education in Europe’⁷ benadrukken het belang van relationele en seksuele vorming (RSV) op school. De richtlijnen zijn geba-

⁷ De “Standards for Sexuality Education in Europe” werden gezamenlijk opgesteld door het WHO Regional Office for Europe en het Federal Centre for Health Education (BZgA) in nauwe samenwerking met een groep van 20 experts uit negen Europese landen. Ze zijn van toepassing op alle Europese WHO-lidstaten. <http://www.euro.who.int/en/what-we-publish/information-for-the-media/sections/latest-press-releases/new-european-guidelines-on-sexuality-education-experts-say-sexuality-education-should-start-from-birth> en <http://www.bzga-whocc.de/?uid=072bde22237db64297daf76b7cb998f0&id=Seite4486>

seerd op de hoger vermelde positieve invulling van seksualiteit. Relationale en seksuele vorming wordt dus breder ingevuld dan enkel het beschrijven van de biologische veranderingen. In de richtlijnen worden de verschillende onderwerpen die door een RSV-curriculum moeten worden gedekt, toegepast voor de afzonderlijke leeftijdsgroepen.

Relationele en seksuele vorming betekent: kinderen en jongeren begeleiden in hun seksuele ontwikkeling. Het bijzondere van de richtlijnen is dat ook wordt aangegeven welke vaardigheden kinderen en jongeren zouden moeten verwerven zodat ze kunnen opgroeien tot verantwoordelijke en liefhebbende partners, en welke attitudes moeten worden bevorderd om seksuele gezonde volwassenen te worden. Normen en waarden worden besproken, jongeren krijgen de kans een eigen mening te vormen, en leren omgaan met identiteit, relaties en lichamelijke intimiteit. In de richtlijnen staat eveneens te lezen over welke competenties betrokkenen bij relationele en seksuele vorming dienen te beschikken.

Principes en doelstellingen van 'Sexuality Education'

De richtlijnen die door de WHO zijn opgesteld voor Europa, bepalen dat seksuele en relationele vorming aan zeven principes moet voldoen. Seksuele vorming

1. is aangepast aan de leeftijd wat betreft ontwikkeling en begrip, en cultureel, sociaal en gendersensitief. Het sluit aan bij de realiteit van jongeren.
2. is gebaseerd op de (seksuele en reproductieve) rechten van mensen.
3. is gebaseerd op een holistisch concept van welbevinden, waar gezondheid deel van uitmaakt.
4. is sterk gebaseerd op gendergelijkwaardigheid, zelfbeschikking en het aanvaarden van diversiteit.
5. start vanaf de geboorte.

6. moet begrepen worden als een bijdrage aan een rechtvaardige en menselijke samenleving via het versterken van individuen en gemeenschappen.
7. is gebaseerd op wetenschappelijk correct informatie.

De WHO ziet als gewenste effecten van seksuele vorming:

- Bijdragen aan een sociaal klimaat dat tolerant, open en respectvol is ten aanzien van seksualiteit, verschillende levensstijlen attitudes en waarden;
- Seksuele diversiteit en gendersverschillen respecteren, en zich bewust zijn van genderidentiteit en genderrollen;
- Mensen in staat stellen geïnformeerde keuzes te maken die gebaseerd zijn op begrip en verantwoordelijkheid ten aanzien van zichzelf en de partner;
- Zich bewust zijn van en beschikken over kennis over het menselijk lichaam, zijn ontwikkeling en functies, zeker met betrekking tot seksualiteit;
- In staat te zijn zich te ontwikkelen als een seksueel wezen, wat wil zeggen gevoelens en noden leren uitdrukken, seksualiteit op een plezierige manier beleven, en eigen genderrol en seksuele identiteit ontwikkelen;
- Bruikbare informatie verworven hebben over fysieke, cognitieve, sociale, emotionele en culturele aspecten van seksualiteit, anticonceptie, preventie van soa's en hiv en seksueel geweld;
- De nodige vaardigheden hebben om met alle aspecten van seksualiteit en relaties om te gaan;
- Informatie hebben over het aanbod en de toegang tot hulp en medische diensten, in het bijzonder wat betreft problemen en vragen over seksualiteit;
- Reflecteren over seksualiteit en diverse normen en waarden wat betreft mensenrechten, in functie van het ontwikkelen van een eigen kritische attitude;
- In staat zijn (seksuele) relaties te onderhouden waar er wederzijds begrip en respect is voor elkaars

noden en grenzen, en gelijkwaardige relaties hebben. Dit draagt bij tot het voorkomen van seksueel misbruik en geweld;

- In staat zijn te communiceren over seksualiteit, emoties en relaties, en er de nodige taal voor hebben.

Andere definities van seksuele en relationele vorming van UNECSCO en IPPF

"Brede seksuele en relationele vorming stelt zich ten doel om jonge mensen uit te rusten met kennis, vaardigheden, normen en waarden die zij nodig hebben om hun seksualiteit te kunnen bepalen en ervan te kunnen genieten, in fysiek en emotioneel opzicht, individueel en in verhouding tot de ander binnen een relatie. "Seksualiteit" is hierbij een breed begrip, dat gezien moet worden in de context van de emotionele en sociale ontwikkeling. In deze benadering is enkel informatie onvoldoende. Jonge mensen moeten de kans krijgen om essentiële sociale en emotionele vaardigheden te verwerven en positieve attitudes, normen en waarden te ontwikkelen." (IPPF, 2006)

In de "International Technical Guidance on Sexuality Education" dat recentelijk door de UNESCO en andere VN organisaties is opgesteld, wordt seksuele en relationele vorming als volgt omschreven:

"Seksuele en relationele vorming wordt gedefinieerd als een op leeftijd toegesneden, cultureel relevante benadering van het leren over seks en relaties door het verlenen van wetenschappelijk correcte, realistische, en onbevooroordeelde informatie. Seksuele en relationele vorming biedt kansen om eigen waarden, normen en attitudes te verkennen en vaardigheden op te bouwen om beslissingen te nemen, te communiceren en risico's te verkleinen met betrekking tot de vele facetten van seksualiteit." (Unesco, 2009)

8 Traumatogene modellen

Deze modellen beschrijven de gevolgen van seksueel misbruik en schending van de lichamelijke integriteit. Onderzoeken van de laatste 20 jaar bewijzen dat seksueel misbruik één van de ergste trauma's is. Niet alle kinderen vertonen duidelijk zichtbare gevolgen zoals symptomen. Ongeveer 40% vertonen weinig of geen zichtbare symptomen. Ongeveer 10 tot 18 maanden achteruit. Dit is het zogenaamde 'sleeper effect'. De meeste kinderen die seksueel misbruik hebben meegemaakt, zijn min of meer symptomatisch. 62 % kreeg tenminste één psychiatrische diagnose, 29 % twee of meer (Putham, 1993).

Traumatogene model

Finkelhor ziet vier dynamieken ontstaan die kunnen verklaren waarom er zo'n ernstige en langdurige gevolgen kunnen zijn na seksueel misbruik van kinderen: traumatische seksualisatie, stigmatisatie, verraad en machteloosheid (Finkelhor, 1986). Traumatogene factoren veranderen de waarneming en de emoties met betrekking tot de omgeving en maken een trauma door de vertekening van het beeld van het kind over zichzelf, over zijn wereld en over zijn affectieve capaciteiten.

Traumatische seksualisatie	Stigmatisatie	Verraad	Machteloosheid
Dynamiek beloning voor seksueel gedrag; aandacht en affectie door seks; fetisjisme bepaalde lichaamsdelen; verkeerde opvattingen over seksuele moraal en seks; seks verbinden met negatieve emoties en herinneringen;	dader beschuldigt slachtoffer; installatie zwijgplicht; kind schaamt zich over feiten; omgeving reageert geschokt over verbreking zwijgplicht; schuldinductie door anderen; opvatting dat slachtoffer beschadigd is;	manipulatie; kwetsbaarheid en vertrouwen; verwachting beschermd te worden blijft onbeantwoord; welzijn slachtoffer wordt genegeerd; gebrek aan steun en bescherming vanwege ouders;	schending lichamelijke integriteit; kwetsbaarheid blijft; dader gebruikt geweld en trucs; kind voelt zich niet in staat het geweld te stoppen en zichzelf te beschermen; herhaalde angsten; geringe overtuigingskracht naar anderen toe;
Psychologische impact toename seksuele situaties; verwarring seksuele identiteit en seksuele normen; verwarring van seks met liefde, zorg krijgen en zorg geven; negatieve associaties bij seks; aversie voor seks en intimiteit;	schuld; Schaamte; laag gevoel van eigenwaarde; zichzelf als anders ervaren;	verdriet, depressie; extreme afhankelijkheid; gering inschattingsvermogen vertrouwenswaardigheid anderen; wantrouwen; kwaadheid; vijandigheid;	angst, vrees; verlaagd gevoel van efficiëntie; zichzelf als slachtoffer ervaren; behoefte om te controleren; identificatie met de agressor;
Probleemgedrag seksuele preoccupaties en seksuele compulsiviteit; seksueel vroegrijp; agressief seksueel gedrag; promiscuïteit; prostitutie; seksuele dysfuncties;	isolement; drug- en alcoholgebruik; crimineel gedrag; zelfverminkend gedrag; suicide;	kleverig gedrag; kwetsbaarheid voor ander misbruik; machteloos tegenover misbruik eigen kinderen; isolement; moeite met intimiteit; huwelijksproblemen; agressief gedrag; delinquentie;	nachtmerries; fobieën; psychosomatiek; depressie; dissociaties; fugues, spijbelen; school- en werkproblemen; kwetsbaarheid voor verder misbruik; agressie, tiranniek gedrag; delinquentie; rolomkering naar daderschap;

Verstoorde hechting

De hechtingstheorie (Bolwby, 1982) stelt dat gedurende het eerste levensjaar kinderen leren omgaan met stressvolle omstandigheden en negatieve emoties op een georganiseerde manier. Er zijn drie georganiseerde manieren om dat te doen.

1. Veilig gehechte kinderen zullen in een stressvolle situatie hun ontredde uiten naar de ouder die in staat moet zijn om veiligheid te bieden en als basis dient voor verdere exploratie.
2. Kinderen die 'vermijdend' gehecht zijn onderdrukken de expressie van negatieve emoties in de aanwezigheid van de ouder van wie ze verwachten dat ze deze emoties verwerpen of negeren.
3. Ambivalente gehechte kinderen zullen hun expressie maximaliseren om de aandacht te trekken van hun inconsistent reagerende ouder.

Deze drie 'georganiseerde' hechtingsstrategieën worden beschouwd als adaptief aan de omgeving van het kind, en elke strategie zou moeten een maximum aan nabijheid mogelijk maken tot de 'hechtingspersoon' op wiens gedrag men anticipeert.

Kinderen met een misbruikverleden kunnen vaak niet in een van deze categorieën worden ondergebracht. Zij vertonen een 'gedesorganiseerde hechting' (Van Ijzendoorn et al, 1999) waarmee bedoeld wordt dat er een defect ontstaat in de bestaande en consistente strategie van emotieregulatie. Tegenstrijdig gedrag, stereotiep of onaangepast gedrag, lange tijd onbeweeglijk en bevroren houding, onmiddellijke vrees of angst voor de ouder zijn voorbeelden van 'ongeorganiseerde hechting'. Deze gedragingen zijn indicaties dat het kind stress en angst ervaart die het niet kan oplossen omdat de bron van de angst en de enig mogelijke veilige haven dezelfde zijn. In deze paradoxale situatie valt het georganiseerde systeem van het kind uit.

Misbruikende ouders veroorzaken gedesorganiseerde hechting bij hun kinderen omdat ze die met een paradox opzadelen: ze zijn de enig mogelijke bron van steun voor hun kinderen, terwijl ze tegelijk de kinderen afschrikken door hun onberekenbaar misbruikend gedrag. Kinderen met een gedesorganiseerde hechting ondergaan meer stress in de kinderjaren, worden meer agressief in de kleuterjaren, en kunnen zelfs soms dissociatie in de jonge volwassenheid ontwikkelen. Deze vorm van hechting kan worden beschouwd als een belangrijke risicofactor in het ontwikkelen van psychopathologie bij kinderen.

Een van de belangrijkste oorzaken van gedesorganiseerde hechting is kindermishandeling. Bijna de helft van alle mishandelde kinderen vertoont deze vorm van hechting, in vergelijking met 17% in een normale populatie. Vooral onverwerkt verlies of trauma bij de ouder was significant geassocieerd met gedesorganiseerde hechting bij de kinderen.

Seksueel misbruik als ernstige stressvolle gebeurtenis

Sarah Bal (Bal, 2003) onderzocht bij adolescenten het effect van een stressvolle ervaring, en kwam tot de conclusie dat seksueel misbruik in ernst de andere stressvolle gebeurtenissen overtreft. Deze adolescenten rapporteerden meer stress gerelateerde symptomen zoals angst, depressie, boosheid, dissociatie, posttraumatische stressklachten en seksuele problemen dan de andere adolescenten. Zij rapporteerde ook een meer negatief zelfbeeld en meer negatieve emoties.

DESSOS of *Disorders of Extreme Stress Not Otherwise Specified* is een diagnose die best beschrijft wat de effecten zijn op volwassenen van seksueel misbruik als kind. DESSOS wordt gekarakteriseerd als

- veranderingen in affectregulatie zoals aanhoudende dysphoria, chronische zelfmoordgedachten, explosieve of onderdrukte woede;

- voorbijgaande veranderingen in bewustzijn zoals flashbacks en dissociatieve episodes;
- veranderend zelfbeeld inclusief hulpeloosheid, schaamte, schuld, en zelfverwijt;
- veranderende relaties met anderen zoals aanhoudend wantrouwen, terugtrekking, falen van zelfbescherming en reddersfantasieën;
- veranderende systemen van betekenisgeving, inclusief verlies van geloof, hopeloosheid en wanhoop;
- somatisering.

Invloed van trauma op kinderen

Seksueel misbruik is voor kinderen een traumatische ervaring. De problemen die kinderen later ervaren kunnen beschouwd worden als traumagerelateerd. De oorsprong van deze problemen ligt bij de adaptieve respons op bedreiging.

Hersenen reageren op dreiging met een set van voorspelbare neuro-biologische, neuro-endocriene en neuro-psychologische responsen. Bij dreiging ontstaat er een automatische alarmreactie die de 'fight or flight' reactie genoemd wordt. Gevoelens, gedachten en gedrag worden gestuurd door de meer 'primitieve' delen van de hersenen langs een 'alarmcontinuüm': een geleidelijke verhoging van de activiteit in het sympathisch zenuwstelsel, met als gevolg hogere hartfunctie, bloeddruk en ademhaling. Als fysieke vlucht niet mogelijk is, kan een dissociatieve reactie ontstaan waarbij de dreiging 'genegeerd' wordt. Meestal is de alarmreactie een combinatie van zowel *hyper-arousal* en dissociatie gedurende dreiging.

Beschermingsmechanismen als dissociatie, verlamming en vermijding zijn adaptieve processen na trauma, maar hoe ernstiger de symptomen na het trauma, hoe meer kans dat dit chronisch is en een permanente verandering teweegbrengt in het emotionele, gedragsmatige cognitieve en fysiologische functioneren van het kind. Het is dit abnormale persisteren van een aanvankelijk adaptieve respons die

leidt tot neuropsychiatrische stoornissen zoals Post Traumatische Stresstoornis (PTSS).

We spreken van Post Traumatische Stresstoornis (PTSS) als zes criteria vervuld zijn (DSM IV):

1. extreme traumatische stress samen met intense angst, ontzetting of ontredderd gedrag;
2. aanhoudende herbeleving van de gebeurtenis bijvoorbeeld in repetitief spel of opdringende gedachten;
3. vermijding van cues met het trauma geassocieerd of emotionele bevrozing;
4. aanhoudende fysiologische hyperreactiviteit of opwinding;
5. signalen en symptomen moeten meer dan een maand na de gebeurtenis nog aanwezig zijn en het functioneren verstoren;
6. acute vorm: symptomen zijn minder dan drie maanden aanwezig; chronische vorm: symptomen zijn langer dan drie maanden aanwezig; uitgestelde vorm: symptomen ontwikkelen zich pas na meer dan zes maanden na het trauma.

Gezondheidseffecten op volwassenen

Het slachtofferonderzoek van Pieters e.a. (2010, p.63-65) ondervroeg tevens de gevolgen voor de gezondheid van seksueel geweld op minderjarige leeftijd. De bevinding is dat deze gevolgen groter zijn dan die van geweld ervaren op volwassen leeftijd, en dat in termen van depressie, slapeloosheid en in het bijzonder zelfmoordpogingen.

Wat betreft stress ervaren slachtoffers van seksueel geweld relatief gezien drie keer meer dan niet-slachtoffers (16,4% versus 5,6%) hun dagen als "zeer stresserend". Daarnaast hebben slachtoffers vaker te kampen met slapeloosheid dan niet-slachtoffers. Slachtoffers lijden ook drie keer meer dan niet-slachtoffers aan chronische depressies of angst (15,7% versus 5,5%). Dit effect is sterker voor vrouwen: 1 op 5 van de vrouwelijke slachtoffers leed

de 12 maanden voorafgaand aan het onderzoek aan depressies en angstaanvallen

Als logisch gevolg van de grotere frequentie van depressiviteit en slapeloosheid, is vast te stellen dat het gebruik van slaapmiddelen en antidepressiva groter is bij slachtoffers van seksueel misbruik. Ook stelt men bij minderjarige slachtoffers een hoog aantal zelfmoordpogingen vast. Onderstaande cijfers zijn bovendien veel hoger dan die van slachtoffers van eender welke vorm van geweld op volwassen leeftijd: twee keer meer eenmalige pogingen (5,8% versus 2,6%) en vier keer meer meervoudige pogingen (6,6% versus 1,5%).

Slachtoffers van seksueel geweld vóór 18 jaar doen ook drie keer vaker beroep op psychologische hulp dan niet-slachtoffers (13,9% versus 4,2%).

In een samenvattend overzicht van Kathleen Kendall-Tackett (2002) worden de gevolgen van kindermishandeling op de gezondheid van de volwassen 'survivor' beschreven. Onder kindermishandeling verstaat zij psychologisch misbruik, fysiek misbruik, seksueel misbruik, middelenmisbruik, geestesziekte van de ouders, getuige van geweld op moeder en getuige van crimineel gedrag. Er zijn steeds meer bewijzen dat volwassen 'survivors' van seksueel misbruik in hogere mate te maken hebben met gezondheidsproblemen. Er wordt in dit model vier mogelijke routes beschreven waarlangs slachtofferschap de gezondheid kan beïnvloeden.

1. De Gedragsroute

Volwassen 'survivors' hebben meer kans zich in risicovol gedrag te engageren in middelengebruik, eetstoornissen, zelfmoord, risicoseks en slaapstoornissen.

2. De Sociale route

Volwassen 'survivors' hebben vaak relaties die uitbuitend of misbruikend zijn. Veel volwassen 'survivors'

omschrijven zichzelf als sociaal geïsoleerd. Deze moeilijkheden kunnen te maken hebben met interpersoonlijke stijl van ofwel een 'vermijdende' ofwel een 'opdringerige' houding. Er blijkt ook een hogere mate van huiselijk geweld voor te komen bij volwassen 'survivors' van misbruik.

3. De Cognitieve routes

Kinderen die misbruikt zijn ontwikkelen een intern werkmodel waarbij zij de wereld zien als een gevaarlijke plek. Omdat ze in het verleden machteloos zijn geweest, overschatten ze het gevaar en de vijandigheid van hun huidige omgeving. Dit leidt ook vaak tot een onderschatting van de eigen zelfwaarde en -effectiviteit in het omgaan met gevaar. Zo hebben ze chronische percepties van hulpeloosheid, machteloosheid en gevaar.

Ook blijkt dat 'survivors' minder tevreden zijn met hun gezondheid en deze eerder omschrijven als 'pover'.

Een 'survivor' voelt zich verantwoordelijk voor het misbruik. Schuld is verbonden met laag zelfbeeld, angst voor relaties, verminderd comfort bij intimiteit. Indien een slachtoffer de schuld bij de pleger legt, heeft het slachtoffer minder problemen. Meer dan de helft van de vrouwelijke 'survivors' geeft zichzelf de schuld, en die kans is groter wanneer het misbruik chronisch was of naarmate het slachtoffer jonger was.

4. De Emotionele routes

Hieronder worden twee verschillende condities verstaan.

- Depressie: volwassen 'survivors' hebben vier keer meer kans om in hun leven een zware depressie te ontwikkelen in vergelijking met mensen die geen misbruikgeschiedenis hebben.
- Posttraumatische stress stoornis (PTSS): we spreken over PTSS bij symptomen als vermijding, opdringerigheid en *hyperarousal*. Dit is een mogelijke respons op stress. Van de patiënten met PTSS is twee op de drie een 'survivor' van seksueel misbruik.

2 Normatieve lijst seksuele ontwikkeling

Wat? Een document dat de seksuele ontwikkeling van kinderen en jongeren in kaart brengt, en voorbeelden geeft van seksueel gedrag dat aanvaardbaar is (groene vlag), licht grensoverschrijdend is (gele vlag), ernstig grensoverschrijdend is (rode vlag) en zwaar grensoverschrijdend is (zwarte vlag).

Waarom? Het geeft een neutraal en genuanceerd beeld en kan helpen discussie en meningsverschillen te onderbouwen. Het geeft richting aan het pedagogisch handelen door vlaggen te linken aan een pedagogische reactie per kleur van vlag.

Wie? Elke begeleider van kinderen en jongeren.

Opgepast! De lijst beschrijft gedrag tot 18 jaar. Voor volwassenen blijven alle criteria voor gewenst seksueel gedrag dezelfde, met uitzondering van het leeftijds- of ontwikkelingsadequaat aspect, omdat er in principe geen onderscheid meer wordt gemaakt vanaf de leeftijd van 18 jaar. Uiteraard zal de lijst aangevuld moeten worden met voorbeelden uit de volwassen sfeer.

1 Hoe aan de slag met de normatieve lijst en de criteria?

De zes criteria geven een duidelijk kader om seksueel gedrag te kunnen beoordelen. Wanneer alle criteria goed scoren, spreken we van seksueel aanvaardbaar gedrag of groene vlag. Is op één van de criteria een

grens overschreden, spreken we van seksueel grensoverschrijdend gedrag. De mate van grensoverschrijding bepaalt de kleur van de vlag.

De reactie die men kan geven als begeleider kan men afstemmen op de kleur van de vlag.

- Bij groene vlag moet men niet tussenkomen of zelfs een positieve reactie geven.
- Bij gele vlag is een corrigerende en coachende reactie goed,
- Bij rode vlag legt men een verbod op en legt men uit waarom.
- Bij zwarte vlag verbiedt men en komt men tussen met straf, verwijzing, of andere maatregel.

Het onderscheid tussen zwart en rood is enkel zinvol bij kinderen en jongeren, of bij mensen met een verstandelijke beperking, en geeft hen de kans het gedrag te corrigeren.

De normatieve lijst kan men als instrument gebruiken om het leeftijdsspecifieke van de seksuele ontwikkeling te checken.

2 Criteria

- **Wederzijdse toestemming:** Seksueel (getint) gedrag is alleen acceptabel als alle betrokkenen ermee akkoord gaan en zich er prettig bij voelen. In kindertaal: Als we het allebei willen en prettig vinden, dan is het oké. Als ik niet wil, dan moet ik dat duidelijk zeggen. Als mijn vriendje/vriendinnetje niet wil, dan mag ik niet aandringen.
- **Vrijwilligheid:** Er mag bij seksueel (getint) gedrag geen vorm van beloning, manipulatie, druk of dwang in het spel zijn. In kindertaal: Ik doe het al-

leen omdat ik het zélf wil. Niet voor een beloning, om iemand een plezier te doen of te vermijden dat die boos wordt. Ik mag niet aandringen als mijn vriendje/vriendinnetje niet wil.

- **Gelijkwaardigheid:** Alleen seksueel (getint) gedrag tussen gelijkwaardige partners is acceptabel. Die gelijkwaardigheid moet er zijn op vlak van leeftijd, kennis, intelligentie, aanzien, macht, levenservaring, maturiteit, status ... In kindertaal: Seksuele spelletjes met iemand die veel ouder, sterker of slimmer is of die veel jonger of zwakker is, zijn niet oké.
- **Ontwikkeling:** Bij elke ontwikkelingsfase hoort seksueel (getint) gedrag dat typisch en dus aanvaardbaar is voor die fase. Ook seksueel gedrag dat atypisch is voor een bepaalde leeftijd of ontwikkelingsfase zou dus grensoverschrijdend kunnen zijn. In kindertaal: Alles op zijn tijd. Ik doe niets waar ik nog te jong of al te oud voor ben.
- **Context:** In elke context gelden andere regels voor seksueel (getint) gedrag. Gezond seksueel gedrag is aangepast aan die context. In kindertaal: Ik houd rekening met mijn omgeving en probeer niemand te storen of choqueren met mijn gedrag.
- **Zelfrespect.** Soms kan seksueel (getint) gedrag fysieke, emotionele of psychische schade veroorzaken. Dit is niet de bedoeling. Aan seks hoor je een goed gevoel over te houden. In kindertaal: Ik doe niets dat schadelijk kan zijn voor mezelf. Ik denk na over de gevolgen van mijn gedrag en neem geen risico's.

3 Het vlaggensysteem in een notendop

Normatieve lijst en criteria Vlaggensysteem

CRITERIUM	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
Wederzijdse toestemming of consent	Duidelijk wederzijdse toestemming	Onduidelijke wederzijdse toestemming	Geen wederzijdse toestemming	Herhaaldelijk afwezigheid van wederzijdse toestemming
Vrijwilligheid	Vrijwillig (afwezigheid van dwang)	Lichte dwang of druk	Gebruik van manipulatie, chantage, macht, verleiding	Herhaaldelijk gebruik van agressie, geweld of ermee dreigen
Gelijk(waardig)heid	Evenwaardige partners	Lichte ongelijkheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie,...	Grotere ongelijkwaardigheid	Herhaaldelijk grote ongelijkwaardigheid
Leeftijds- en ontwikkelings adequaat	Minstens 20% van de kinderen en jongeren vertonen dit gedrag Specifieke ontwikkelingstaak	Gedrag van iets jongere of iets oudere kinderen of jongeren	Gedrag van kinderen of jongeren met groter leeftijdsverschil	Gedrag van kinderen of jongeren met groot leeftijdsverschil
Contextadequaaf	Gedrag stoort niemand	Gedrag is licht aanstootgevend (onbeleefd)	Gedrag is erger aanstootgevend (kwetsend of beledigend)	Gedrag is zwaar aanstootgevend (shockerend)
Zelfrespect	Gedrag is niet zelfbeschadigend of is goed voor het zelfrespect	Gedrag kan zelfbeschadigend zijn	Gedrag heeft fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg	Heeft zware fysieke, emotionele of psychologische schade als gevolg
Pedagogische reactie	Groene reactie	Gele reactie	Rode reactie	Zwarte reactie
	<i>Bekijk/luister Benoem Bevestig Leg uit</i>	<i>Bekijk/Luister Benoem Begrens/leidt af Leg uit Observeer</i>	<i>Bekijk/luister Benoem Verbied Leg uit Observeer goed</i>	<i>Bekijk/luister Benoem Verbied Leg uit Straf of verwijst door Observeer extra</i>

Seksueel misbruik(donkerblauwe zone)

Elke vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag, in verbale, non-verbale of fysieke zin, opzettelijk of onopzettelijk, waar geen wederzijdse toestemming voor bestaat, en/of die op een of andere manier is afdgedwongen, en/of waar het slachtoffer veel jonger is of in een afhankelijke relatie staat.

Seksueel grensoverschrijdend gedrag (lichtblauwe zone)

Elke vorm van seksueel gedrag of seksuele toenadering, in verbale, non-verbale of fysieke zin, waarbij aan één of meerdere van de volgende zes criteria niet wordt voldaan: (1) wederzijdse toestemming, (2) vrijwilligheid, (3) gelijkwaardigheid, (4) leeftijds- of ontwikkelingsadequaaf, (5) contextadequaaf en (6) zelfrespect.

4 De normatieve lijst in een notendop

LEEFTIJD	GROENE VLAG	GELE VLAG	RODE VLAG	ZWARTE VLAG
BABY'S van 0 tot 1,5 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Duimzuigen, exploratie van het eigen lichaam en genitaal spel. • Interesse en willen aanraken van genitaliën van anderen. • Naakt rondlopen of kruipen. • Seksuele opwinding en erecties komen voor. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet beschreven. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet beschreven. 	<ul style="list-style-type: none"> • Niet beschreven.
PEUTERS van 1,5 tot 3 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Stoeien en knuffelen. • Gluren, aanraken, nieuwsgierig onderzoeken. • Eigen geslachtsdeel wordt ontdekt als lustvol; zelfbevrediging komt voor. • Grote interesse in naakte lichamen; naakt rondlopen. • Gebruik van 'vieze woorden'. 	<ul style="list-style-type: none"> • Eenmalig borsten aanraken indien de context dit niet toelaat. • Eenmalige poging tot het ontbloten van andermans geslachtsdelen zonder diens toestemming. • Mooning (opzettelijk ontbloten en toekeren van het eigen achterwerk). • Tong in iemands mond steken tijdens het kussen. • Storend bezig zijn met zelfbevrediging of met seksspelletjes. 	<ul style="list-style-type: none"> • Objecten in de anus/vagina steken. • Oraal contact met geslachtsdelen. • Herhaalde pogingen tot aanraken of ontbloten van andermans geslachtsdelen. • Herhaald vieze woorden uitspreken wanneer de context het niet toelaat. 	<ul style="list-style-type: none"> • Herhaald oraal contact met geslachtsdelen.
KLEUTERS van 3 tot 6 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Genderbesef en rollenpatroon. • Vragen stellen over of het willen aanraken van borsten, achterwerk of genitaliën van vertrouwde volwassenen (bijvoorbeeld tijdens het baden). • Zelfbevrediging komt voor. • Seksuele spelletjes (doktertje, moedertje en vadertje); stapelen (naakt op elkaar liggen). • Gebruik van 'vieze woorden'; moppen en tekeningen over seks. • Kusjes geven, verliefdheid. 	<ul style="list-style-type: none"> • Eenmalig seksueel expliciete taal, geluiden en tekeningen maken. • Eenmalig gluren, exhibitionisme, naar porno kijken. • Veel bezig zijn met zelfbevrediging (solo of wederzijds). • Seksueel gore gesprekken met leeftijdsgenoten. • Niet bij de leeftijd passende seksuele kennis. • Tong in iemands mond steken tijdens het kussen. • Seks nabootsen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Objecten in de anus/vagina steken. • Herhaalde seksuele pesterijen. • Herhaald gluren, exhibitionisme, naar porno kijken. • Dwangmatige zelfbevrediging. • Herhaald seksueel expliciet taalgebruik. • Oraal aan andermans geslachtsdelen komen. • Angst opwekken. • Met manipulatie of druk, chantage seksuele aanraking afdwingen. • Poging tot geslachtsgemeenschap. 	<ul style="list-style-type: none"> • Herhaald objecten in de anus/vagina steken. • De andere pijn doen tijdens seksuele spelletjes. • Herhaald seksueel expliciete gesprekken met groot leeftijdsverschil. • Herhaald oraal contact. • Herhaalde pogingen tot geslachtsgemeenschap.
KINDEREN van 6 tot 11 jaar	<ul style="list-style-type: none"> • Uitdagend en verleidelijk gedrag vertonen t.a.v. volwassenen, bijvoorbeeld op schoot klimmen en aanhalig zijn. • Schaamtegevoel en preutsheid. • Grote nieuwsgierigheid en verlangen naar kennis. • Mopjes en tekeningen over seks. • Veel experimenteren en verkennen eigen lichaam. • Gevoelens van verliefd zijn geraken gepaard met lichamelijk contact: eerste voorzichtige aanrakingen, zoenen. • Seksuele spelletjes met andere kinderen, maar meer in het geniep. • Zelfbevrediging, ook wederzijds. • Praten over seks en samen naar seksplaatjes kijken. 	<ul style="list-style-type: none"> • Aanwrijven van lichaam tegen anderen en Lolitagedrag (verleidelijk gedrag t.a.v. volwassenen). • Mooning (opzettelijk ontbloten en toekeren van het eigen achterwerk). • Eenmalig gluren. • Eenmalig tekeningen over onzedelijke en/of gewelddadige seks; seksuele schuttingtaal. • Eenmalig anderen willen uitkleden zonder toestemming; gluren. • Tong in de mond tijdens kussen. • Onbekenden knuffelen. • Eenmalig tonen van geslachtsdelen (ook via webcam) aan onbekenden. • Anderen storen met (wederzijdse) zelfbevrediging; seksueel expliciet gedrag met leeftijdsgenoten. • Naar sekslijnen bellen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verlagen of vernederen van zichzelf met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten e.d.). • Herhaaldelijk gluren. • Herhaaldelijk tekeningen over onzedelijke en/of gewelddadige seks; seksuele schuttingtaal. • Expliciete gesprekken over seks met leeftijdsverschil. • Eenmalige seksuele pesterijen. • Herhaaldelijk anderen willen uitkleden zonder toestemming. • Eenmalig aanraken van geslachtsdelen met mond. • Herhaaldelijk tonen van geslachtsdelen (ook via webcam) aan onbekenden. • Eenmalig onder (groeps)druk dwingen mee te doen aan seksspelletjes. • Voorwerpen in de vagina/anus stoppen. • Opvallend met seks bezig (ook via internet). 	<ul style="list-style-type: none"> • Herhaaldelijke gore en expliciete gesprekken met groot leeftijdsverschil. • Herhaaldelijk seksuele pesterijen. • Herhaald aanraken van geslachtsdelen met mond. • Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen mee te doen aan seksspelletjes. Anderen pijn doen met seksueel gedrag. • (poging tot) geslachtsgemeenschap en/of anaal contact met leeftijdsgenoten/jonger(e) kind(eren).

<p>TIENERS van 12 tot 14 jaar</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Begin puberteit: aandacht voor eigen lichaam en dat van de andere neemt toe. Homoseksuele gevoelens zijn zeer algemeen, vooral vanwege de wankle seksuele identiteit. • Gevoelens van seksuele opwinding en aantrekking; eerste seksuele fantasieën. • Niet-aanstootgevende seksuele grapjes. • Interesse in erotica. • (Wederzijdse) masturbatie. • Ervaring met seksueel gedrag: tongzoenen, oppervlakkig vrijen en aanraken. • Flirten op het internet en over seks chatten met leeftijdsgenoten. 	<ul style="list-style-type: none"> • Aanwrijven van lichaam tegen anderen en Lolitagedrag (verleidelijk gedrag t.a.v. volwassenen). • Eenmalig gluren. • Eenmalige seksuele plagerijen. • Grote interesse in porno. <ul style="list-style-type: none"> • Opvallend veel bezig zijn met seks (ook masturbatie) • Promiscue gedrag. • Geslachtsgemeenschap. • Cyberseks hebben met een onbekende (via webcam). • Een afspraak om seks te hebben met iemand op internet ontmoet. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verlagen of vernederen van zichzelf met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten e.d.). • Herhaaldelijk gluren; proberen anderen uit te kleden. • Herhaaldelijke seksuele pesterijen. • Interesse en in beslag genomen worden door agressieve porno, seksuele agressieve gedachten en thema's. • Eenmalig onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • Anaal en oraal contact. • Voorwerpen in de vagina/anus inbrengen. • Seksueel contact in ruil voor een beloning. • Cyberseksessie ongevraagd opnemen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewust toekijken bij (groeps)verkrachting. • Ongevraagd naaktfoto's maken en verspreiden. • Interesse in kinderporno; het maken en/of verspreiden van kinderporno. • Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • De andere(n) pijn doen tijdens het seksuele spel; genitale verwondingen veroorzaken; seksueel contact met dieren. • Zich prostitueren of een prostituee bezoeken. • Cyberseksessie ongevraagd verspreiden.
<p>JONGEREN van 15 tot 17 jaar</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Relatievorming; meest voorkomende vorm is seriële monogamie (één vaste relatie en als dat niets wordt, proberen met iemand anders). • Niet-aanstootgevende seksuele grapjes. Seksuele expliciete conversaties met leeftijdsgenoten. • Interesse in erotica. • Flirten op het internet en over seks chatten met leeftijdsgenoten. • (Wederzijdse) masturbatie. • Vrijen gaat steeds verder: van het (laten) aanraken van de borsten en onder de kleding en het (laten) aanraken van geslachtsdelen naar naakt vrijen. Orale seks met leeftijdsgenoten. Geslachtsgemeenschap. • Experimenteren met verschillende vormen van seks. 	<ul style="list-style-type: none"> • Eenmalig gluren. • Eenmalige seksuele plagerijen. Seksueel agressieve praat. • Grote interesse in porno. • Cyberseks hebben met een onbekende (via webcam). • Een afspraak om seks te hebben met iemand op internet ontmoet. • Opvallend veel bezig zijn met seks (ook masturbatie). • Promiscue gedrag. 	<ul style="list-style-type: none"> • Verlagen of vernederen van zichzelf met seksuele thema's (bijvoorbeeld kledij die zicht toelaat op borsten e.d.). • Herhaaldelijk gluren; proberen anderen uit te kleden. • Herhaaldelijke seksuele pesterijen. Seksueel expliciete gesprekken met jongere kinderen. • Interesse en in beslag genomen worden door agressieve porno, seksuele agressieve gedachten en thema's. • Cyberseksessie ongevraagd opnemen. • Eenmalig onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • Seksueel contact in ruil voor een beloning. 	<ul style="list-style-type: none"> • Bewust toekijken bij (groeps)verkrachting. • Ongevraagd naaktfoto's maken en verspreiden. • Interesse in kinderporno; het maken en/of verspreiden van kinderporno • Cyberseksessie ongevraagd verspreiden. • Herhaaldelijk onder (groeps)druk dwingen mee te doen met seksspelletjes. • De andere(n) pijn doen tijdens het seksuele spel; genitale verwondingen veroorzaken; seksueel contact met dieren. • Geslachtsgemeenschap, anaal contact en andere seksuele handelingen met significant niet gelijkwaardige partner. • Zich prostitueren of een prostituee bezoeken.

Een uitgebreide versie van de normatieve lijst kan je raadplegen op www.seksuelevorming.be/download.

3 Seksuele Vorming

Wat? Dit document geeft je een overzicht van de prioritaire thema's met betrekking tot seksualiteit tot 18 jaar, opgedeeld per leeftijd. Linken naar materialen en leermiddelen die bruikbaar zijn in de seksuele en relationele ondersteuning van cliënten, alsook linken naar informatieve websites voor cliënten en medewerkers zijn te vinden op www.seksuelevorming.be.

Waarom? Op die manier kan men op niveau van een school en instelling betere afspraken maken over welke inhoud en op welk moment aan bod moeten komen.

Wie? Dit materiaal is vooral bedoeld voor medewerkers die met kinderen en jongeren werken. Voor volwassen cliënten en hun begeleiders verwijzen we naar een aantal websites.

Opgelet! Seksuele vorming vraagt een volgehouden inspanning, en zal steeds rekening moeten houden met de vragen van de cliënten.

1 Hoe aan de slag met seksuele vorming?

Criteria voor een goede relationele en seksuele vorming zijn kunnen we samenvatten aan de hand van het letterwoord 'VIADEWEG':

- V= Geeft de manier van werken voldoende **veiligheid** voor de deelnemers?
- I= Hebben we genoeg **interactie** in de vorming?
- A= Is de vorming **aangepast** aan de leefwereld en de realiteit van de cliënten?
- D= Geeft het materiaal en de aanpak voldoende de **diversiteit** weer?
- E= Zit er continuïteit en **evolutie** in het programma?
- W= Gaan we voldoende **waardenvormend tewerk**?
- E= Is er ruimte voor **emotionele** inhoud?
- G= Is het voldoende **gendersensitief**?

2 Seksuele vorming: wat en hoe?

Prioritaire thema's

Op basis van de richtlijnen en de matrix van de Wereldgezondheidsorganisatie, ontwikkelde Sensoa een matrix met prioritaire thema's per leeftijd. In de schema's hieronder vind je ten eerste de thema's voor kleuters en kinderen tussen 4 en 12 jaar oud en ten tweede de thema's voor jongeren tussen 12 en 18 jaar oud. De donkere zones in het schema bevatten de prioritaire thema's voor de leeftijdsgroep in kwestie. De bleke zones bevatten eerder de transversale thema's.

	4-6	6-9	9-12
seks en maatschappij	Sociale regels Waarden en normen	Seksuele rechten Respect voor verschil verantwoordelijkheid	Mediawijsheid Verantwoordelijkheid Invloeden
lichaam	Lichaamsdelen Verschillen Hygiëne	Lichaamsveranderingen Verschillen man en vrouw	Puberteit
Vriendschap/relaties	Vriendschap Homoseksuele relaties Soorten families	Verschillende relaties Sociale contacten Respect	Relaties en dating
seksualiteit	Spreken over Taal en woorden	Liefde en verliefdheid Seks in de media	Seksueel gedrag Seksuele gevoelens
voortplanting	Zwangerschap en geboorte	Keuzes in voortplanting	Vruchtbaarheid en anticonceptie
Gender/seksuele oriëntatie	Genderidentiteit homoseksualiteit	genderrollen	gendergelijkheid
communicatie	Praten Vragen stellen	Zich uiten onderhandelen	Emoties uiten en begrijpen
weerbaarheid	Ok en niet OK gevoel veiligheid	Seksuele normen Hulp kunnen zoeken	Seksueel misbruik veiligheid

	12-14	14-16	16-18
Seks en maatschappij	Mediawijsheid	Historisch en cultureel perspectief Seksuele rechten en waarden Mediawijsheid	Beeldvorming Pornografie Lichaamsbeeld Nieuwe media en internet Gezinsvormen en ouderschap Solidariteit Seksuele rechten en emancipatie
Puberteit	Geslachtskenmerken Menstruatie en zaadlozing Hygiëne Lichaamsbeeld Masturbatie Seksuele gevoelens Seksuele carrière	Lichaamsbeeld Seksuele carrière Beleving van puberteit Seksuele gevoelens	
Relaties	Vriendschap Contact leggen, flirten Een relatie aangaan Verliefdheid Afwijzing en liefdesverdriet Internet	Een relatie hebben Liefde Relatievormen Een goede relatie Communicatie Conflictoplossing Afwijzing en liefdesverdriet	Een relatie uitbouwen en onderhouden Invloeden op relaties Communicatie Conflictoplossing
Seks en lichaam	Seksueel lichaam Seksuele functies M/V Gevoelige plekjes	Invulling van seks Seksueel verlangen Fantasie Seksuele responscyclus Beleving en diversiteit	Seksuele praktijk Technieken Problemen Intimiteit Seksueel Plezier
Geboorteregeling	Vruchtbaarheid Anticonceptiemiddelen Noodanticonceptie	Geplande en ongeplande zwangerschap Tienerouderschap Anticonceptiekeuze Keuzes en Verantwoordelijkheden	Eigen keuzes en verantwoordelijkheden Anticonceptie in de relatie
Gender	Sekse en gender Verschillen en gelijkenissen tussen jongens en meisjes Seksuele identiteit Genderdiversiteit Sekse, genderidentiteit, genderrol, transgender	Gender en partnerkeuze Schoonheidsideaal Gender en seksueel gedrag Gender en relaties Sekse, genderidentiteit, genderrol, transgender Discriminatie	Gender en partnerkeuze Schoonheidsideaal Gender en seksueel gedrag Gender en relaties Sekse, genderidentiteit, genderrol, transgender Discriminatie en emancipatie

Seksuele oriëntatie	Homoseksualiteit Biseksualiteit	Coming out Leefwereld Positie van holebi's Houding tegenover holebi's Seks en relaties bij holebi's Discriminatie	Coming out Leefwereld Positie van holebi's Houding tegenover holebi's Seks en relaties bij holebi's Discriminatie en emancipatie
Soa's en hiv	Voorzorgsmaatregelen en veilig vrijen Soa en hiv: overdracht, symptomen, testen, behandeling	Voorzorgsmaatregelen en veilig vrijen Soa en hiv: overdracht, symptomen, testen, behandeling Onderhandelen over veilig vrijen	Voorzorgsmaatregelen, veilig vrijen en noodscenario's Beschermingmethodes in relaties Leven met hiv Solidariteit met mensen met hiv Hiv in de wereld
Seksueel grensoverschrijdend gedrag (SGG)	SGG criteria Internet Hulpverlening Weerbaarheid	SGG criteria Soorten van feiten Seks en de wet Weerbaarheid Verantwoordelijkheid Hulpverlening Internet	SGG criteria Onderhandelen over grenzen SGG in relaties Weerbaarheid Verantwoordelijkheid Maatschappelijk debat over SGG Hulpverlening
Zelfzorg en zelfbeeld	Eigen uiterlijk Invloed van puberteit Positief zelfbeeld Schoonheidsideaal Hygiëne	Kennis over (eigen) lichaam Positief zelfbeeld Schoonheidsidealen	Kunnen omgaan met groepsdruk Positieve attitude tegenover zichzelf Aanvaarding van diversiteit
Communicatie	Kunnen spreken over emoties Eigen wensen kunnen uitdrukken Taal en woordenschat Internet	Vaardigheden in intieme communicatie Lichaamstaal Kunnen omgaan met conflicten Internet	Praten en meningen over relaties en seksualiteit Intieme communicatie Lichaamstaal Internetcommunicatie

Materialenlijsten

Op www.seksuelevorming.be zijn er materiaal- en themalijsten te vinden, en een overzicht van andere informatieve websites voor seksuele vorming.

4 Beroepsgeheim en andere begrippen

Wat? Dit document geeft je meer informatie over het beroepsgeheim en gerelateerde juridische begrippen.

Waarom? Hoe een medewerker kan omgaan met vermoedens of situaties van seksueel grensoverschrijdend gedrag of seksueel misbruik, is deels afhankelijk van het feit of hij houder is van het beroepsgeheim.

Wie? Management en beleidsverantwoordelijken kunnen dit overzicht gebruiken om duidelijkheid te scheppen over de juridische verplichtingen en mogelijkheden binnen de organisatie.

Opgepast! Dit document geeft je een theoretisch kader. De toepassing van het beroepsgeheim in de praktijk vraagt keer op keer een grondige afweging van de hulpverlener in kwestie.

1 Aan de slag

Bij het opstellen van een beleid omtrent seksualiteit en lichamelijke integriteit is het belangrijk duidelijk te maken wat de rol is van elke medewerker. Wie in jouw organisatie is houder van het beroepsgeheim en wie niet? Tussen welke medewerkers kan er sprake zijn van een gezamenlijk beroepsgeheim? Aan welke regels moet een vertrouwenspersoon die geen beroepsgeheim heeft (bijvoorbeeld een vertrouwensleerkracht) zich houden? Hoe zit het met vrijwilligers?

De informatie hieronder kan je helpen meer duidelijkheid te scheppen. Twijfel niet om voor meer informatie of voor vorming te rade te gaan bij je koepelorganisatie of een steunpunt.

2 Algemene hulpverleningsplicht

Artikel 422bis van het Strafwetboek beschrijft de algemene hulpverleningsplicht van elke burger. Wie aan die plicht verzaakt, kan veroordeeld worden voor schuldig verzuim.

Alle burgers, dus ook houders van het beroepsgeheim, zijn verplicht om hulp te bieden aan een medeburger in nood, indien:

- ze zelf hebben vastgesteld dat deze persoon in groot gevaar verkeert of deze toestand hen werd beschreven door degenen die hun hulp inroepen (tenzij ze, op grond van de omstandigheden waarin ze werden verzocht om te helpen, konden geloven dat het verzoek niet ernstig was of dat er gevaar aan verbonden was);
- ze kunnen helpen zonder ernstig gevaar voor zichzelf of voor anderen.

Men dient zelf hulp te verlenen of door tussenkomst van een derde hulp verschaffen (vb. een gespecialiseerde hulpverlener ter hulp roepen). Aangifte bij de gerechtelijke instanties is niet noodzakelijk.

3 Algemene aangifteplicht

De artikels 29 en 30 van het Wetboek van Strafvordering beschrijven de aangifteplicht bij bepaalde misdrijven. Artikel 29 Sv. bevat een bijzondere aangifteplicht voor iedere gestelde overheid, iedere openbare officier of ambtenaar die in de uitoefening van zijn ambt kennis krijgt van een misdaad of wanbedrijf (*ambtelijke aangifteplicht*). Artikel 30 Sv. betreft de aangifteplicht van iedereen die getuige is van aanslagen tegen het leven, de eigendom of de openbare veiligheid.

Er wordt echter aangenomen dat het beroepsgeheim primeert op de aangifteplicht van Art. 29 en 30 Sv.

Een hulpverlener die houder is van het beroepsgeheim kan zich dus niet beroepen op de aangifteplicht om vertrouwelijke informatie bekend te maken.

Een ambtenaar die geen beroepsgeheim heeft en binnen de uitoefening van zijn ambt kennis krijgt van een misdaad of wanbedrijf, maar ook elke persoon die zelf aanslagen tegen het leven, de eigendom of de openbare veiligheid vaststelt, moeten dit aangeven.

Het gaat in deze om een morele verplichting. Het niet vervullen van deze aangifteplicht wordt immers niet bestraft. Wel kan je, wanneer je een misdrijf vergemakkelijkt of je het mogelijk maakt dat het verder blijft gaan, medeplichtig bevonden worden en op basis daarvan gestraft worden.

4 Beroepsgeheim

"Geneesheren, heekundigen, officieren van gezondheid, apothekers, vroedvrouwen en alle andere personen die uit hoofde van hun staat of beroep kennis dragen van geheimen die hun zijn toevertrouwd en deze bekendmaken buiten het geval dat deze worden opgeroepen om in rechte of voor een parlementaire onderzoekscommissie getuigenis af te leggen en buiten het geval dat de wet hen verplicht die geheimen kenbaar te maken, worden gestraft met een gevangenisstraf van acht dagen tot zes maanden en een geldboete van honderd tot vijfhonderd euro." (art. 458 Sw)

Houders van beroepsgeheim

Het beroepsgeheim is voorbehouden aan die personen die door hun beroep, hun functie of hun (semi-) professionele staat *genoodzaakt* zijn om geheimen te vernemen, omdat mensen *genoodzaakt* zijn zich tot hen te wenden. Het gaat onder meer over beroepen binnen de medische en de sociale sector. Gedetail-

leerde informatie vind je in de specifieke regelgeving ten aanzien van bepaalde functies of sectoren zoals de Integrale Jeugdhulp en de Centra voor Leerlingenbegeleiding.⁸ Er bestaan ook een aantal specifieke wettelijke bepalingen die binnen bepaalde sectoren voorzien in een beroepsgeheim voor administratief personeel.⁹ Doorgaans wordt door de bepaling “uit hoofde van hun staat” aangenomen dat in de genoemde sectoren ook personen met het statuut van vrijwilliger of stagiair beroepsgeheim hebben. Meer informatie over vrijwilligerswerk en beroepsgeheim vind je via wvg.vlaanderen.be/vrijwilligers/.

Geheimen

De houder van het beroepsgeheim ontvangt de vertrouwelijke informatie in het kader van een individuele hulpverleningsrelatie (vertrouwensrelatie). Het kan gaan om informatie die van nature geheim is (informatie die betrekking heeft op het privéleven van de cliënt; informatie die de cliënt prijsgeeft over zijn relatie met anderen, de zogenaamde contextuele informatie) of om informatie die geheim is omdat ze werd toevertrouwd (i.e. een cliënt heeft expliciet of impliciet verzocht om bepaalde informatie confidentieel te behandelen). Opdat er sprake zou zijn van een geheim, volstaat dus de wil om bepaalde (subjectieve of objectieve) informatie af te schermen van derden.

⁸ Voorbeelden van specifieke regelgeving: art. 77 Wet 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming (B.S. 15 april 1965) (Jeugdbeschermingswet), art. 43 Gecoördineerde Decreten 4 april 1990 inzake bijzondere jeugdbijstand (B.S. 8 mei 1990) (Decreten Bijzondere Jeugdbijstand), art. 52 Decreet 19 december 1997 betreffende het Algemeen Welzijnswerk (B.S. 17 februari 1998) (Decreet Algemeen Welzijnswerk), art. 9 §1, 8° Decreet 18 mei 1999 betreffende de geestelijke gezondheidszorg (B.S. 17 juli 1999) (Decreet Geestelijke Gezondheidszorg), art. 8 Decreet 7 mei 2004 betreffende de integrale jeugdhulp (B.S. 4 oktober 2004) (Decreet Integrale Jeugdhulp), art. 11 Decreet 1 december 1999 betreffende de centra voor leerlingenbegeleiding (B.S. 10 april 1999) (CLB-Decreet).

⁹ Voorbeelden hiervan zijn opnieuw terug te vinden in o.m. de Jeugdbeschermingswet, de Decreten Bijzondere Jeugdbijstand, het Decreet Geestelijke Gezondheidszorg, het CLB-Decreet en het Decreet Algemeen Welzijnswerk.

De bekendmaking van deze geheimen kan aanleiding geven tot een strafrechtelijke sanctie, tenzij sprake is van een getuigenis in rechte of voor een parlementaire onderzoekscommissie (spreekrecht) of een wettelijke verplichting tot bekendmaking. Het is steeds de rechter die beoordeelt of er in een concreet geval sprake is van een schending van het beroepsgeheim.

Ten aanzien van alle derden

Het beroepsgeheim geldt tegenover alle derden, zowel binnen de hulpverleningsorganisatie als daarbuiten. In welbepaalde omstandigheden kan dit strikte principe evenwel gemilderd worden: coördinatie en toezicht door de leidinggevende personen; wettelijke vertegenwoordiging en ouderlijk gezag; gedeeld en het gezamenlijk beroepsgeheim (cf. infra). Ten aanzien van de cliënt zelf geldt het beroepsgeheim niet: de cliënt heeft steeds recht op toegang tot en verbetering van zijn of haar gegevens.

Beroepsgeheim ten aanzien van minderjarige cliënten

Wanneer je met minderjarige cliënten werkt, geldt het beroepsgeheim eveneens ten opzichte van de ouders (of voogd) van de minderjarige. Gezien de principiële handelingsonbekwaamheid van minderjarigen, is het echter onvermijdelijk dat deze laatsten als wettelijke vertegenwoordigers in bepaalde situaties vertrouwelijke informatie zullen bekomen met betrekking tot hun kind.¹⁰ Zolang er geen sprake is van een belangenconflict tussen kind en ouders, is dit niet noodzakelijk problematisch.

Het recht op geheimhouding van de minderjarige ten aanzien van zijn ouders wordt ook – en op meer algemene wijze – ingeperkt door het ouderlijk gezag (art.

¹⁰ Hetzelfde geldt ten aanzien van andere onbekwame cliënten. Zie I. Van der Straete en J. Put, 104-106.

371-387bis B.W.), dat de ouders onder meer toelaat te beslissen over aspecten van opvoeding, opleiding, gezondheid, ontspanning van hun minderjarig kind.¹¹ In geval van een (potentieel) belangenconflict met de ouders, overheerst echter het belang van het kind en kan de hulpverlener zich dus ook ten aanzien van de ouders beroepen op zijn zwijgplicht.

Het ouderlijk gezag heeft overigens een doelgebonden karakter: de inhoud ervan evolueert mee met de leeftijd van de minderjarige, van een beschermende functie (voor het zeer jeugdige kind) naar een begeleidende functie (voor de rijpere minderjarige).¹² Vandaag wordt aangenomen dat minderjarigen die over “voldoende oordeelsvermogen” beschikken, zelfstandig bepaalde beslissingen kunnen nemen met betrekking tot de eigen persoon. Ook dit wijst erop dat het ouderlijk gezag niet langer kan beschouwd worden als een absoluut recht van ouders tot kennisname van bepaalde informatie die door een minderjarige cliënt werd toevertrouwd aan een hulpverlener.

De rechten van een minderjarige cliënt in de Integrale Jeugdhulp worden bepaald door het Decreet betreffende de Rechtspositie van de Minderjarige in de Jeugdhulp (DRP) dat sinds 1 juli 2006 van kracht is. Meer informatie daarover vind je op www.rechtspositie.be. Op www.steunpuntjeugdhulp.be worden in de rubriek ‘FAQ’ vele concrete voorbeelden behandeld.

¹¹ Aan de uitoefening van het ouderlijk gezag is ingevolge art. 1384, tweede lid B.W. ook een vermoeden van aansprakelijkheid verbonden voor schade veroorzaakt door minderjarige kinderen. Ouders kunnen dit vermoeden weerleggen door te bewijzen dat zij geen fout hebben begaan in de opvoeding van of de toezicht op hun kind.

¹² Het evolutief karakter van het ouderlijk gezag kan o.m. afgeleid worden uit art. 5 IVRK.

Uitzonderingen op het beroepsgeheim

Art. 458 Sw. voorziet in twee categorieën uitzonderingen op de principiële zwijgplicht, met name de getuigenis in rechte (of voor een parlementaire onderzoekscommissie) en de wettelijke verplichting tot bekendmaking. Tot slot werden ook door de rechtspraak een aantal figuren ontwikkeld die als basis kunnen dienen voor het doorbreken van het beroepsgeheim. Hierna volgt een bondige bespreking van de uitzonderingen die het meest relevant zijn.

Getuigenis in rechte

Houders van het beroepsgeheim beschikken ten aanzien van hoven en rechtbanken (of ten aanzien van een onderzoeksrechter in het kader van een gerechtelijk onderzoek) over een spreek- én zwijgrecht. De rechter kan evenwel onderzoeken of het beroepsgeheim door de weigering om te getuigen niet wordt afgewend van de maatschappelijke noodzaak waarin het zijn verantwoording vindt. Het spreekrecht geldt niet ten aanzien van politiediensten en parketmagistraten.

Algemene hulpverleningsplicht (schuldig verzuim: art. 422bis Sw.)

Zoals hierboven reeds vermeld, zijn alle burgers, dus ook houders van het beroepsgeheim, verplicht om hulp te bieden aan een medeburger in nood. Men dient zelf hulp te verlenen of door tussenkomst van een derde (vb. een meer gespecialiseerde hulpverlener) hulp verschaffen. Aangifte bij de gerechtelijke instanties is niet noodzakelijk.

Indien een hulpverlener in een concrete situatie meent dat een cliënt in groot gevaar verkeert, wordt aangenomen dat het beroepsgeheim kan wijken voor de hulpverleningsplicht van art. 422bis Sw. Voorwaarde hierbij is dat enkel het slachtoffer cliënt is. Is de per-

soon die de gevaarsituatie veroorzaakt (ook) cliënt, dan blijft het beroepsgeheim in principe gelden. Wanneer echter alle mogelijkheden van hulpverlening uitgeput zijn en er geen veiligheid kan worden geboden aan het slachtoffer, kan de hulpverlener zich eventueel beroepen op de noodtoestand om aangifte te doen bij de politie (cf. infra). Voor gevallen van misbruik van minderjarigen en kwetsbare personen bestaat eveneens een specifiek aangifteredrecht (cf. infra).¹³

Aangifteredrecht bij misbruik van minderjarigen en kwetsbare personen (art. 458bis Sw.)

«Eenieder, die uit hoofde van zijn staat of beroep houder is van geheimen en hierdoor kennis heeft van een misdrijf zoals omschreven in de artikelen 372 tot 377, 392 tot 394, 396 tot 405ter, 409, 423, 425 en 426, gepleegd op een minderjarige of op een persoon die kwetsbaar is ten gevolge van zijn leeftijd, zwangerschap, een ziekte dan wel een lichamelijk of geestelijk gebrek of onvolwaardigheid kan, onverminderd de verplichtingen hem opgelegd door artikel 422bis, het misdrijf ter kennis brengen van de procureur des Konings, hetzij wanneer er een ernstig en dreigend gevaar bestaat voor de fysieke of psychische integriteit van de minderjarige of de bedoelde kwetsbare persoon en hij deze integriteit niet zelf of met hulp van anderen kan beschermen, hetzij wanneer er aanwijzingen zijn van een gewichtig en reëel gevaar dat andere minderjarigen of bedoelde kwetsbare personen het slachtoffer worden van de in voormelde artikelen bedoelde misdrijven en hij deze integriteit niet zelf of met hulp van anderen kan beschermen.»¹⁴

¹³ I. Van der Straete en J. Put, 147-151.

¹⁴ Artikel 458bis Sw. werd recent gewijzigd door de wet van 30 november 2011 tot wijziging van de wetgeving wat de verbetering van de aanpak van seksueel misbruik en feiten van pedofilie binnen een gezagsrelatie betreft. Bij deze wijziging werd het aangifteredrecht uitgebreid. Het is niet langer een voorwaarde dat de houder van het beroepsgeheim het slachtoffer heeft onderzocht of door

Houders van het beroepsgeheim die geconfronteerd worden met feiten van mishandeling en seksuele delinquentie ten aanzien van minderjarigen of kwetsbare personen, kunnen hiervan aangifte doen indien voldaan is aan volgende voorwaarden:

- er bestaat een ernstig en dreigend gevaar voor de psychische of fysieke integriteit van de betrokkene;
- er zijn aanwijzingen van een gewichtig en reëel gevaar dat andere minderjarigen of kwetsbare personen slachtoffer zouden worden;
- ze kunnen deze integriteit niet zelf of met hulp van anderen beschermen.

Artikel 458bis Sw. voorziet dus in een aangifteredrecht (niet: aangifteplicht).¹⁵ Van de hulpverlener wordt verwacht dat hij eerst zelf alles in het werk stelt om – eventueel met de hulp van andere hulpverleners – de gevaarsituatie af te wenden. De aangifte bij de procureur des Konings moet aldus beschouwd worden als een *ultimum remedium*.

Noodtoestand

De noodsituatie is een door de rechtspraak ontwikkelde figuur die toelaat om een zekere strafrechtelijke bepaling te overtreden indien dit noodzakelijk (i.e. acute gevaarsituatie) is voor het vrijwaren van een ander, belangrijker rechtsgoed of belang (i.e. zekere, actuele, ernstige en noodzakelijke aantasting).

het slachtoffer in vertrouwen werd genomen; het kan gaan om misdrijven gepleegd op minderjarigen of kwetsbare personen; en ook een gevaar voor andere slachtoffers geeft aangifteredrecht. Onder de misdrijven die door het artikel in aanmerking worden genomen: aanranding van de eerbaarheid en verkrachting (art. 372-377 Sw.), genitale verminking bij personen van het vrouwelijke geslacht (art. 409 Sw.).

¹⁵ Vanuit hulpverleningsperspectief is de aangifte van dergelijke feiten niet altijd de meest wenselijke oplossing. Artikel 458bis Sw. laat de hulpverlener toe een afweging te maken van de verschillende belangen, zonder dat zijn beroepsgeheim daarbij een absoluut obstakel vormt.

Uit rechtspraak blijkt dat de bescherming van de fysieke of seksuele integriteit hoger wordt ingeschat dan de bescherming van het beroepsgeheim¹⁶.

Instemming van de cliënt

Bepaalde rechtsleer aanvaardt dat het beroepsgeheim niet geschonden wordt indien de cliënt instemt met het doorgeven van de door hem toevertrouwde informatie aan derden (zgn. beschikkingsgedachte). Opdat er sprake zou zijn van een “bevrijdende” instemming, wordt wel vooropgesteld dat de instemming (1) voorafgaat aan de bekendmaking, (2) specifiek betrekking heeft op bepaalde informatie en bepaalde bestemmingen, (3) vrij – dus zonder enige dwang of druk – plaatsvindt, en (4) uitdrukkelijk wordt geformuleerd door een (5) goed geïnformeerde cliënt (i.e. principe van de *informed consent*).¹⁷ Hou er rekening mee dat dit voor een minderjarige cliënt minder vanzelfsprekend kan zijn.

Andere

Een aantal specifieke uitzonderingen op het beroepsgeheim houden verband met de rapportageplicht van gemandateerde hulpverleners¹⁸, de inspectie inzake de erkenning en de subsidiëring van bepaalde welzijnsvoorzieningen, en de wettelijk verplichte informatiestromen tussen bepaalde hulpverleningsinstanties.¹⁹

Gedeeld / gezamenlijk beroepsgeheim

Gedeeld beroepsgeheim

Het gedeeld beroepsgeheim²⁰ is een rechtstheoretische figuur die in de praktijk vaak wordt aangewend om bepaalde communicatievormen tussen hulpver-

leners te rechtvaardigen. Volgende principes zijn daarbij essentieel:

- het beroepsgeheim kan enkel gedeeld worden onder hulpverleners die ook individueel ten volle gebonden zijn door het beroepsgeheim;
- de hulpverlener aan wie bepaalde dossierinformatie wordt doorgegeven, dient effectief betrokken partij te zijn (of worden) bij de hulpverlening aan de cliënt;
- dossierinformatie kan enkel gedeeld worden tussen hulpverleners in de mate dat deze optreden met eenzelfde finaliteit;
- noodzakelijkheids criterium: enkel dossierinformatie die noodzakelijk is in het licht van de continuïteit of de kwaliteit van de hulpverlening kan gedeeld worden (i.e. *need to know*);
- de cliënt dient behoorlijk geïnformeerd worden over het feit dat bepaalde vertrouwelijke informatie aan derden zal worden overgemaakt.

Het gedeeld beroepsgeheim kent wel een wettelijke basis in het Kaderdecreet Integrale Jeugdhulp (art. 32): *“De actoren, bedoeld in art. 30, eerste lid, wisselen onder elkaar persoonsgegevens uit met het oog op de uitvoering van de taken en bevoegdheden geregeld door dit decreet. Onverminderd de verplichtingen en beperkingen die voortvloeien uit de wet van 8 december 1992 betreffende de bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens of uit de regelgevingen van de sectoren, is deze gegevensuitwisseling onderworpen aan de volgende voorwaarden: 1 de gegevensuitwisseling heeft enkel betrekking op gegevens die noodzakelijk zijn voor de jeugdhulp 2 de gegevens worden enkel uitgewisseld in het belang van de personen tot wie de jeugdhulp zich richt 3 de genoemde actoren trachten, in de mate van het mogelijke, de geïnformeerde instemming met de gegevensuitwisseling te verkrijgen van de persoon op wie de gegevens betrekking hebben.”*

Gezamenlijk beroepsgeheim

Het gezamenlijk beroepsgeheim²¹ is een rechtstheoretische figuur die de uitwisseling van dossierinformatie tussen leden van eenzelfde hulpverleningsteam vergemakkelijkt. In deze visie gaat men er immers van uit dat het beroepsgeheim niet zozeer op elke teamlid afzonderlijk rust dan wel op het team in zijn geheel. Volgende principes zijn essentieel:

- relevantiefilter: binnen het team kan enkel de informatie circuleren die relevant is voor het opnemen van de verantwoordelijkheid die op het team rust;
- het team is een duidelijk afgelijnde hulpverlenings-eenheid (i.e. een probleemoplossend samenwerkingsverband, waarbij de teamleden streven naar een gemeenschappelijk geïntegreerde visie);
- het team moet als dusdanig ook herkenbaar zijn voor de cliënt.

5 Andere begrippen

De notie “beroepsgeheim” wordt vaak als containerbegrip gebruikt, terwijl er vanuit juridisch oogpunt eigenlijk een onderscheid moet gemaakt worden tussen het “eigenlijke” beroepsgeheim (art. 458 Sw.) en andere rechtsgronden die een verplichting inhouden om informatie vertrouwelijk te behandelen:

- de discretieplicht van werknemers (vb. art. 17, 3° a) AO-wet);
- het geheim van het opsporingsonderzoek (art. 28quinquies, §1 Sv.) en het gerechtelijk onderzoek (art. 57, §1 Sv.);
- de vertrouwelijkheid van persoonsgegevens (Wet Verwerking Persoonsgegevens).

16 I. Van der Straete en J. Put, 159-162.

17 I. Van der Straete en J. Put, 178-195.

18 Voorbeelden hiervan zijn o.m. de consulente van de sociale dienst van het Comité Bijzondere Jeugdzorg, de consulente van de sociale dienst bij de Jeugdrechtsbank en justitieassistenten in de Justitiehuisen.

19 I. Van der Straete en J. Put, 67-76 en 154-159.

20 I. Van der Straete en J. Put, 207-233.

21 I. Van der Straete en J. Put, 234-239.

Discretieplicht

De discretieplicht is opgenomen in diverse beroepsreglementeringen en in de wet op de arbeidsovereenkomsten. Een werknemer is op basis van de vertrouwelijkheidsclausule in de arbeidsovereenkomst die hij of zij heeft ondertekend, gebonden door een discretieplicht. Dit wil zeggen dat hij de informatie waarvan hij kennis krijgt tijdens of naar aanleiding van zijn professionele activiteiten vertrouwelijk dient te behandelen. De discretieplicht geldt ten aanzien van derden extern aan de onderneming of de dienst, maar kan niet ingeroepen worden ten opzichte van rechterlijke instanties.

Onderzoeksgeheim

Het beroepsgeheim moet verder onderscheiden worden van het zgn. onderzoeksgeheim, waaraan eenieder gebonden is die "beroepshalve zijn medewerking dient te verlenen aan het opsporingsonderzoek (resp. gerechtelijk onderzoek)." (art. 28quinquies, §1 Sv. en art. 57, §1 Sv.)

Vertrouwelijkheid van persoonsgegevens

In de mate dat vertrouwelijke gegevens betrekking hebben op persoonsgebonden informatie, wordt het beroepsgeheim vaak in verband gebracht met het recht op eerbiediging van het privé-leven (privacy), en aldus ook met de vertrouwelijkheid van persoonsgegevens in de zin van de Wet Verwerking Persoonsgegevens (Privacywet). Het recht op privacy ligt verankerd in de belangrijke mensenrechtenverdragen en vindt daarnaast ook haar weerslag in art. 22 van de Belgische Grondwet. Traditioneel wordt het recht op privacy opgedeeld in vier componenten: het recht op rust en isolement (ook wel genoemd: "the right to be left alone"), het recht op morele en psychische integriteit, het recht op geheimhouding van informatie

met betrekking tot de persoon (informatieele privacy) en het recht op het uitbouwen van menselijke contacten (relationele privacy)²².

Toch is het belangrijk om voor ogen te houden dat art. 458 Sw. zowel qua finaliteit als juridische draagwijdte grondig verschilt van de privacywetgeving.

²² Zie ook I. Van der Straete en J. Put, 21-34.

The background is a solid blue gradient. On the left side, there is a faint, light blue illustration of a tree with many small flowers and leaves. Overlaid on this are several circular motifs of varying sizes, some with concentric circles and some with a dark center. The word "SLOT" is written in a bold, white, sans-serif font in the center-right area of the image.

SLOT

1 Een woord van dank

Dit *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* kwam tot stand dankzij de medewerking en expertise van heel wat experts uit allerlei organisaties en structuren. Vooreerst danken we alle instellingen en organisaties die in hun samenwerking met Sensoa de voorbije tien jaren al bijgedragen hebben aan het ontwikkelen van dit *Raamwerk*. In de loop van 2011 werd het *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* verder ontwikkeld in een samenwerking tussen Sensoa en Child Focus en met de onmisbare feedback van talloze experts. Zij kwamen tweemaal samen als feedbackgroep of gaven tijdens aparte ontmoetingen hun nuttige commentaren. Hieronder noemen we de experts die een bijdrage leverden aan dit proces. Ook aan diegene die hier door onze vergissing niet zijn vermeld: hartelijk dank.

Dit *Raamwerk Seksualiteit en Beleid* kwam tot stand met de steun van de Vlaamse Overheid.

Leden van de feedbackgroep

Ann Beliën, Dienst Welzijn en Gezondheid, Provincie Antwerpen
Kristel Bovijn, VK Oost-Vlaanderen
Nathalie De Bleekere, Cel Gender, diversiteit en armoedebestrijding, Departement Onderwijs en Vorming
Chris De Bruyne, Vormingscentrum voor Opvoeding en kinderopvang (VCOK)
Christel De Craim, Dienst voor het Strafrechtelijk beleid, FOD Justitie
Kris Degroof, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk
Jasmin de Mesel, Kind en gezin
Lieven Derycke, Kinderrechtencommissariaat.
Sigrid De Vuyst, gezondheidsbeleid GO!
Carine De Wilde, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
Karen De Wilde, Sensoa
Ruth Dufromont, Departement Onderwijs en Vorming
Pascale Franck, Dienst Welzijn en Gezondheid, Provincie Antwerpen
Anne Kesteloot, Dienst preventie, hulpverlening en zorg, Provincie Oost-Vlaanderen
Mie Jacobs, Kinderrechtencommissariaat
Ines Keynaert, International Centre of Reproductive Health
Miet Neyens, Steunpunt Jeugd
Geert Oosterbosch, Pedagogische begeleidingsdienst CLB GO
Sara Pannekoecke, Vlaamse Sportfederatie
Inge Savels, Sensoa
Tina Scholiers, Limits
Ellen Stassart, Child Focus
Els Vandecasteele, EXIT.
Jord Vandenhoudt, Team medisch verantwoord sporten, Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media
Chantal Vande Kerkhove, Dienst Welzijn en Gezondheid, Provincie Antwerpen
Lieve Van Dooren, SEN vzw
Tom Van Hoey, Vorming voor mensen met een verstandelijke beperking
Lies Verhetsel, Sensoa
Ann Vermeire, kabinet Sport
Marijke Weewauters, Instituut voor Gelijkheid van Vrouwen en Mannen

Met dank aan volgende experts

Stef Anthoni, VK Antwerpen
Sigrid Bauwens, PC Bethaniën
Sophie Biemans, Child Focus
Suzy Bleys, kabinet Jeugd
Sara Botte, Child Focus
Nel Broothaers, Child Focus
Greet Conix, Vorming voor mensen met een verstandelijke beperking
Eveline De Bie, Sensoa
Kristel Degeest, Sensoa
Bart Degryse, Sensoa
Heidi De Pauw, Child Focus
Dirk Depover, Child Focus
Danny De Vriendt, Sensoa
Sabrina Dom, Sensoa
Sabine Hollebosch, Ten Dries
Marleen Gords, Child Focus
Kristine Kloeck, Child Focus
Chris Lambrechts, Sensoa
Sofia Mahjoub, Child Focus
Evi Neven, Cel Gender, diversiteit en armoedebestrijding, Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming
Astrid Pouppez de Kettenis, Child Focus
Miek Schepers, ADITI
Rita Van Durme, Departement Onderwijs en Vorming
Joost Van Haelst, Departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media
Jean-Pierre Vanhee, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
Tinne Vertommen, Universitair Forensisch Centrum
Carla Wingender, Sensoa

2 Referentielijst

- Anthoni, S., (Red.), (2011), *Hulpverlening bij kindermishandeling. Over individuele weerbaarheid en maatschappelijk kwetsbaarheid*, Cahiers Seksuele Psychologie & Seksuologie, nr. 5, Garant, Antwerpen – Apeldoorn
- Bajema, C. (2001). *Omggaan met ongewenst seksueel gedrag op school. Copingsstrategieën van jongeren in het voortgezet onderwijs*.
- Bal, S., Van Oost, P., De Bourdeaudhuij, I., & Crombez, G. (2003). *Avoidant coping as a mediator between self-reported sexual abuse and stress-related symptoms in adolescents*. In: *Child Abuse & Neglect*, Vol 27, blz. 883-897.
- Bancroft, J. (ed.) et al. (2003). *Sexual development in childhood*. Bloomington: Indiana University Press.
- Basismodel meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling. Stappenplan voor het handelen bij signalen van huiselijk geweld en kindermishandeling*, (2009), Nederlands Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- Beleidsplan voor scholen ter preventie van ongewenst seksueel gedrag*, (2004) Sensoa.
- Bonte M., *Betekenis en draagwijdte van het beroepsgeheim van de afdeling Operaties bij Child Focus*, (2006), interne studie voor Child Focus
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss*. Vol 1 Attachment, New York: Basic Books.
- Bowlby, J., (1989) *The Making and breaking of Affective Bonds*, Routledge Classics, New York.
- Bowlby, J., (1988), *A Secure Base*, Routledge Classics, New York.
- Bosch, E., Suykerbuyk, E., (2000), *Seksuele voorlichting aan mensen met een verstandelijke handicap*. Baarn: Nelissen.
- Boszormenyi-Nagy, I., Krasner, B.R., (2005), *Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie*, De Toorts, Haarlem.
- Cense, M., (1997). *Rode kaart of carte blanche. Onderzoeksrapport risicofactoren voor seksuele intimidatie en seksueel misbruik in de sport*. Transact.
- Draaiboek preventie seksueel misbruik. Implementatie van een beleid in een dienst voor kinderopvang* (2004). Sensoa.
- Deboutte Gie, (2009) *Pesten en Geweld op School, Handreiking voor een daadkrachtig schoolbeleid*, Min van Onderwijs en Vorming.
- De Craim, C., (2012), *Protocol van Moed: Durven samenwerken rond kindermishandeling: grensverleggend, moedig en uitdagend. Draaiboek voor hulpverleners*.
- de Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25°. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep/Nederlands Jeugd instituut/MOVISIE.
- de Graaf, H., Höing, M., Zaagsma, M., & Vanwesenbeeck, I. (2007). *Tienerseks. Vormen van instrumentele seks onder tieners*. Utrecht:Rutgers Nisso Groep.
- de Graaf, H., Neeleman, A., Vennix, P., & van Son-Schoones, N. (2004) . *De seksuele levensloop*. In: Gijs, L., Gianotten, W., Vanwesenbeeck, I., & Weijenburg, P. (eds.). *Seksuologie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, blz. 167-190.
- De grote kindervriend? Pedoseksueel misbruik: profiel/impact/preventie* (2003), Child Focus
- De Wiest, H. (1999). *Het gerechtelijk verhoor van kinderen. Een zicht op de praktijk*. Maklu, Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.
- Exclaim! Young people's guide to 'Sexual rights: an IPPF declaration*, (2011) IPPF, London.
- Finkelhor, D. (1986). *A sourcebook on child sexual abuse*. Newbury Park CA: Sage Publications.
- Frans, E. (2009). *Seksueel grensoverschrijdend gedrag. Algemene gids*. Antwerpen: Sensoa.
- Frans, E. & Franck, T. (2010). *Vlaggensysteem. Praten met kinderen en jongeren over seks en seksueel grensoverschrijdend gedrag*. Antwerpen: Sensoa.
- Frans, E., Keygnaert I., (2010), *Make it Work!. Training Manual for Prevention of SGBV in the European Reception, & Asylum Sector*, ICRH Gent, Academia Press.
- Friedrich, W. N., Grambsch, P., Broughton, D., Kuiper, J., & Beilke, R. L. (1991). *Normative sexual behavior in children*. Pediatrics, nr. 88, blz. 456-464.
- Friedrich, W.N., Fisher, J., Broughton, D., Houston, M., & Shafran, C. S. (1998). *Normative sexual behavior in children: A contemporary sample*. Pediatrics, nr. 101, blz. 9.
- Gescinska, A.A., (2009) *From sexual Liberty to sexual liberation. Why we bear a moral Responsibility in Sexuality*;

Graupner, H.G., (2000), *Sexual Consent: The criminal Law in Europe and Overseas*. In: Archives of Sexual Behavior, Vol 29, No 5.

Haas, S., Cense, M., Ditzhuijzen, J.v., Berlo, W.V., (2009) *Seksueel Grensoverschrijdend gedrag binnen vrijwilligersorganisaties*, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Min van Justitie, Utrecht.

Handboek Beleidsvoerend vermogen (2009), Politeia.

Handelen bij vermoeden van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen. Richtlijnen voor beroepsbeoefenaren (1994). Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen.

Herman, S., (2009), *Het ecogram. Sociale netwerken in kaart gebracht*, Brussel, Politeia/VVSG.

Hayez, J.-Y. (2005). *Ook kinderen hebben een lichaam. Kinderen leren omgaan met seksualiteit*. Tiel: Lannoo.

Höing, M. & van Oosten, N. (2009). Primaire preventie van seksueel geweld. In L., Gijs, Gianotten, W.L., Vanweesenbeeck, I. & Weijenborg, P.T.M., *Seksuologie* (pp. 267-295). GA Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

IPPF Declaration of Rights, (2009) IPPF, London.

Kendall-Tackett, K. (2002). *The Health Effects of Childhood Abuse: Four Pathways by which Abuse Can Influence Health*. In: *Child Abuse and Neglect*, Vol 6/7, blz. 715-730.

Keygnaert, I. e.a. (2008). *Hidden violence is a silent rape: prevention of sexual and gender-based violence against refugees in Europe. A participatory approach report*. Gent: ICRH.

Kinderrechtencommissariaat Dossier (2010), *Jongeren en seksualiteit. Het recht op seksuele gezondheid en ontwikkeling, Visie en aanbevelingen*.

Kooten Niekerk, J., van, (1990) *Ongehoord. Naar een protocol seksualiteit en seksueel misbruik van verstandelijk gehandicapten*, Utrecht, PCI.

Kramer, S., Janssens, K., Çinibulak, L. & Cense, M. (2007). *Over de grens. Opvattingen van jongeren en beroepskrachten over grensoverschrijdend seksueel gedrag van jongeren*. Utrecht: MOVISIE.

Kuyper, A., (2010), *Visie seksualiteit Justitiële Jeugdinrichtingen*, Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Kuyper, A., (2010), *Richtlijnen tot implementatie van visie seksualiteit justitiële jeugdinrichtingen*, Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Kuyper, L., de Wit, J., Adam, P., Woertman, L. & van Berlo, W. (2009). *Laat je nu horen! Een onderzoek naar grensoverschrijdende seksuele ervaringen en gedragingen onder jongeren*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Kuyper, L., de Wit, J., Adam, P. Woertman, L. & van Berlo, W. (2011). *Het vervolg op 'Laat je nu horen!'* Utrecht: Universiteit Utrecht & RutgersWPF.

Lammers, M., Pauli, T., (2003), *Van Calamiteit naar Preventiebeleid. Beleid en praktijk van de gehandicaptenzorg op het gebied van seksualiteit en seksueel misbruik*, Transact, Utrecht.

Lammers M., Brants, L., (2010) *Veiligheid in de residentiële Jeugdzorg. Van Incident tot Fundament. Vormgeving en implementatie van beleid rond bejegening, seksualiteit en seksueel misbruik in de residentiële jeugdzorg*, MOVISIE, Utrecht.

Landelijk overleg Preventiemedewerkers tegen seksueel Geweld, Van Gorcum (1990). *Horen, zien...en spreken?*

Landsdown, G., (2009) *"Evolving Capacities" explained*, Child Rights Information Network, Crin Review 23.

Luyens, M., Van Parijs, J., Thys, A., ( ) *Beleidsplan ter Preventie en bestrijding van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag op school*, Min van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs, Limits.

Olricks, Y., Wolf, E., (2004), *Seksualiteitsbeleid? Gewoon doen! Handboek seksualiteitsbeleid voor GGZ instellingen*, Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Pieters, J., Italiona, P., Offermans, A-M & Hellemans, S. (2010). *Ervaringen van vrouwen en mannen met psychologisch, fysiek en seksueel geweld*. Brussel: Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen.

Plummer, K., (2002) *The square of intimate citizenship*, In: Citizenship Studies.

Protocol Kinder mishandeling Justitie-Welzijn, (2010)

Putnam, F. (1993). *Dissociative disorders in children. Behavioral profiles and problems*. In: *Child Abuse & Neglect*, 17, blz.39-45.

Putnam, F.W. (2003). Ten-year research update review: child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42, nr.3, 269-278.

Raes, K., (1997), *Seksuele bevrijding en ethiek. Over normvervaging, permissiviteit en emancipatorisch engagement*. In: Jaarboek Seksualiteit, Relaties Geboortenregeling, Trefpunt CGSO.

Relationele en seksuele Vorming. Handboek voor het secundair onderwijs, Sensoa/Garant, 2010.

Ruttens-Vandevelde, I., (2010) *Kadertekst Jongvolwassenen*.

Schnarch David, (1991), *Constructing the sexual Crucible. An integration of sexual and marital therapy*, New York, London, Norton & company.

Schnarch David, (1997), *Passionate Marriage. Keeping love and intimacy alive in committed relationships*. New York: Henry Holt & company.

Schnarch David, (2009) *Intimacy & desire. Awaken the passion in your relationship*, New York, Beaufort Books.

Senperforto Frame of Reference: Prevention of SGBV in the European Reception & Asylum Sector, (2010) ICRH-Ghent university

Stevens, L. (2002). Seksuele meerderjarigheid in het strafrecht? *Rep & Roer*, nr.14.

Stevens L., (2008), *Recht met betrekking tot seksualiteit*. Leidraad bij de colleges, KULeuven.

Straver, C. J., Cohen-Kettenis, P. T., & Slob, A. K. (1998). Seksualiteit en levensloop. In: Slob, A. K., Vink, C. W., Moors, J. P. C., & Everaerd W. (1998). *Leerboek seksuologie*. Houten en Diegem: Bohn Staf-leu Van Loghum.

Stuart, M.R., Lieberman, J.A., (1993) *The fifteen Minute Hour: Applied Psychotherapy for the Primary Care Physician*, Westport, CT: Prager.

Trainingsmap. Aanpak en preventie van seksueel misbruik in residentiële voorzieningen, IPPF, Sensoa, 2003

Van Beek, A. (2006). *Aanpak van seksueel geweld. Stand van zaken en aanbevelingen voor beleid, onderzoek, preventie en hulpverlening*. Utrecht/Den Bosch : TransAct/Fiom/Rutgers Nisso Groep.

Van Berlo, W. & Höing, M. (2006). Seksuele victimisatie. In F. Bakker, Vanwesenbeeck, I. (Red.), *Seksuele gezondheid in Nederland 2006* (pp. 157-166). Delft: Eburon.

van der Doef, S. (1994). *Kleine mensen grote gevoelens. Kinderen en hun seksualiteit*. Amsterdam: De Brink.

van der Doef, S. (2004). *Kinderen en seksualiteit. De seksuele opvoeding van kinderen van 0-17 jaar*. Utrecht: Kosmos-Z&K Uitgevers.

Van der Straete, I., en Put, J., (2005), *Beroepsgeheim en hulpverlening*, Brugge, Die Keure, 267 p.

Van IJzendoorn, M., Schuengel, C., & Bakermans-Kranenburg, M. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants and sequelae. In: *Development and Psychopathology*, 11, blz. 225-249

Van incident tot fundament. Vormgeving en implementatie van beleid rond bejegening, seksualiteit en seksueel misbruik, (2010), Movisie

Waites, M., (2005) *The Age of Consent. Young People, Sexuality and Citizenship*, Palgrave Macmillan, New York.

Weeks, Jeffrey (1998), *The sexual citizen*. In: *Theory, Culture & Society*, SAGE, London, Vol 15 (3-4): 35-52

Weeks, Jeffrey, (1986, 2003, 2010), *Sexuality*, Routledge, London, New York.

WHO Regional Office for Europe and BzGA, (2010) *Standarts for Sexuality Education in Europe. A framework for Policy Makers, Educational and Health Authorities and Specialists*, Cologne.

Wilmink M., (2010), *Toolkit in veilige handen. Hoe maak ik mijn organisatie veilig? Over preventie van seksueel misbruik van minderjarigen in het vrijwilligerswerk*. Vereniging NOV.

